

TAMPEREEN YLIOPISTO

Mika Säteri

”MITÄ MÄ SIITÄ HYÖDYN?”
– *Ei-kuoren* ja muiden Arto Salmisen romaanien analyysiä
uusliberalistisen kapitalismin kontekstissa

Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma

Tampere 2005

Tampereen yliopisto

Taideaineiden laitos

SÄTERI, Mika: ”MITÄ MÄ SIITÄ HYÖDYN?” – *Ei-kuoren* ja muiden Arto Salmisen romaanien
analyysiä uusliberalistisen kapitalismin kontekstissa

Pro gradu -tutkielma, 103 s.

Suomen kirjallisuus

Joulukuu 2005

Tutkielmassa tarkastellaan Arto Salmisen (1959–2005) romaaneja. Erityisesti niitä analysoidaan suomalaisen nyky-yhteiskunnan uusliberalistisia piirteitä vasten. Analyysi on siis kontekstualisoivaa, vaikkakin se on tekstilähtöistä. Tämän hetken hegemoninen ideologia uusliberalistinen kapitalismi on valittu tulkinnan temaattiseksi kehykseksi, koska sen käytänteet ovat läpäisseet koko yhteiskunnan ja koska tämä tematisoituu voimakkaasti Salmisen romaaneissa.

Salmisen teoksissa runsain mitoin esiintyvää kapitalismikriittistä tematiikkaa lähestytään aluksi tekemällä hermeneuttista analyysiä romaanista *Ei-kuori*. Komposition tason analyysissä kiinnitetään erityistä huomiota teoksen henkilöhahmojen jakautumiseen menestyjiin ja häviäjiin sekä häviäjien yhteiskunnallisen miljöön kuvaamiseen. Tämänkaltaisten teoksen pysyvien piirteiden kuvailun jälkeen edetään temaattiseen tulkintaan, joka siis tehdään valitussa kontekstissa.

Ei-kuoren tulkitsemisen jälkeen tutkielmassa siirrytään tarkastelemaan Salmisen muita romaaneja *Turvapaikka*, *Varasto*, *Paskateoria*, *Lahti* ja *Kalavale*. Näin ollen tämän tutkielman tutkimusaineistona ovat Arto Salmisen kaikki romaanit, vaikka *Ei-kuorta* analysoidaan kattavimmin. Tutkielmassa tehdyssä analyysissä havaitaan, että teoksissa sekä kuvataan että parodioidaan todelliseen yhteiskuntaan ja siinä vallitsevaan uusliberalistiseen kapitalismiin liittyviä ilmiöitä. Kokonaistulkinnassa teokset mieltyvät vastahegemonisiksi eli ideologista hegemoniaa vastustaviksi.

Tutkielmassa edetään hermeneutiikan termein teoksia tulkitsevasta aspektista niitä selittävään, kun pohditaan Salmisen romaanien yhteiskunnallista tehtävää. Tutkielmassa tehdyn tulkinnan mukaan Salmisen romaanit osallistuvat kulttuuriseen dialogiin siitä, mitä yhteiskunnassamme tapahtuu todella.

Tutkielman avainsanoja: Arto Salminen, uusliberalismi, kapitalismikritiikki, kontekstuaalinen tulkinta, representaatio, hermeneutiikka.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuskohde ja näkökulmia siihen	1
1.2 Kapitalistisen järjestelmän uusliberalistiset arvot	4
1.3 Ideologia ja sen kyseenalaistaminen	11
1.4 Kontekstuaalinen tulkinta ja hermeneutiikka	14
2 <i>EI-KUOREN</i> KERROTTU MAAILMA	18
2.1 Kerronta ja kerrottu	18
2.2 Henkilöhahmot	20
2.2.1 Henkilöhahmojen teoriasta	20
2.2.2 Eriarvoiset henkilöt, samanlaiset arvot	22
2.3 Sosiaalinen miljö	29
2.3.1 Alaluokan kuvaaminen	29
2.3.2 Köyhien miljö	32
3 TEMATIikka	35
3.1 Teema ja motiivit	35
3.2 Henkilökohtainen hyötyminen	36
3.3 ”Kaiken voi mitata rahassa”	41
3.4 Seksin tavaramuoto ja vaihtoarvo	42
4 <i>EI-KUORI</i> REFLEKTIONA JA OSANA KULTTUURISTA DIALOGIA	46
4.1 Yhteiskunnan tilan esittäminen <i>Ei-kuoressa</i>	46
4.2 Teoksen teesi	48
4.3 Realistinen kirjallisuus osana kulttuurista arvokeskustelua	50
5 YHTEISKUNNALLISUUS SALMISEN MUISSA ROMAANEISSA	53
5.1 Vertailun mielekkyydestä	53
5.2 Analyysi romaaneittain	54
5.2.1 <i>Turvapaikka</i>	54
5.2.2 <i>Varasto</i>	55
5.2.3 <i>Paskateoria</i>	63
5.2.4 <i>Lahti</i>	75

5.2.5 <i>Kalavale</i>	81
6 PÄÄTÄNTÄ	95
6.1 Yhteenveto	95
6.2 Lopuksi	97
LÄHTEET	99

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuskohde ja näkökulmia siihen

Käsittelen tässä pro gradu -työssäni Arto Salmisen romaaneja. Erityisesti tarkastelen romaania *Ei-kuori* (2003), josta löytämälläni tematiikalle pyrin hakemaan vahvistusta Salmisen muista romaaneista. Tarkasteluni lähtökohtana on juuri *Ei-kuori*, koska siinä tematisoituu hyvin selkeästi luokkajako, eriarvoistuminen, individualismi sekä tavaramuodon ja vaihtoarvon levittäytyminen ihmissuhteidenkin alueelle. *Ei-kuorta* tulkitsen aluksi teoslähtöisesti. Tekstinsisäisen tulkinnan apuna käytän kirjallisuustieteen perusteorioita muun muassa henkilöhahmoista ja tematiikasta. Tulkintani perustuu ennen kaikkea hermeneuttiseen metodiin ja laajenee hermeneutiikan termein tulkitsevasta selittävään aspektiin, kun siirryn tarkastelemaan teoksen merkitystä ja yhteiskunnallista tehtävää. Näitä varten teen teosta tulkittessani vertailua suomalaisen nyky-yhteiskunnan ilmiöiden kanssa. Tulkintakontekstinani on etenkin tämän hetken hegemoninen ideologia uusliberalistinen kapitalismi ja sen arvot. Käsittelen myös kulttuurisen arvokeskustelun – johon myös tutkimuskohteeni tulkintani mukaan osallistuu – mahdollisuutta vastustaa sitä. *Ei-kuorta* käsiteltyäni tulkitsen muita Salmisen romaaneja ja teen (lähinnä) temaattista vertailua niiden ja *Ei-kuoren* välillä.

Arto Salminen on kirjoittanut kuusi yhteiskunnallista romaania. Julkaisujärjestyksessä ne ovat *Turvapaikka* (1995), *Varasto* (1998), *Paskateoria* (2001), *Ei-kuori*, *Lahti* (2004) ja *Kalavale* (2005). Mitään varsinaista tutkimusta Salmisen teoksista ei ole tämän työn kirjoitushetkellä saatavilla, mutta kirja-arvostelujen lisäksi löytyy kuitenkin joitakin hänen teoksiinsa liittyviä kirjallisuus- ja sanomalehtien artikkeleja. Salminen mainitaan myös Kari-Otso Nevaluoman toimittamassa teoksessa *Kotimaisia nyk kertojia 3* (2000) ja muutamassa muussa vastaavanlaisessa kirjailijaluettelossa.

Salmisen romaaneja yhdistää ennen kaikkea luokkaerojen ja kurjistuvan alaluokan kuvaaminen. *Ei-kuoressa* groteskin alaluokan ja öykkäroivän yläluokan sekä heidän arvojensa kautta kuvataan yhteiskunnallista muutosta, yhteiskunnassa vallitsevia arvoja ja siinä

elämisen haasteita. Tarkastelen *Ei-kuorta* pääasiassa uusliberalistisen kapitalismin kontekstissa. Tässä tutkielmassa *uusliberalismilla* viitataan ideologiaan ja *uusliberalistisella kapitalismilla* tarkoitetaan tämän ideologian mukaisia oppeja toteuttavaa sosioekonomista järjestelmää.

Kapitalismi ymmärretään tässä markkinatalouteen ja yksityisomistukseen perustuvaksi sosioekonomiseksi rakenteeksi, jossa vahvoilla taloudellisilla toimijoilla on valtaa. 'Kapitalistiseksi' ei siis kutsuta vain kasautunutta pääomaa suosivaa talousjärjestelmää vaan myös koko yhteiskuntaa. Länsimaisissa yhteiskunnissa, kuten suomalaisessa, vallitsevaa järjestelmää kutsutaan usein myös jälkikapitalismiksi, jolla tarkoitetaan modernin aikakauden kapitalismin myöhäisempää muunnelmaa, jossa esimerkiksi luokkajako on mutkistunut, jossa yksityisten yritysten rinnalla toimii myös valtion omistamia yrityksiä ja jossa yritysjohto on erillään osakkeenomistajista. (Vrt. Williams 1976, 43.) Tässä tutkielmassa kuitenkin nimitetään tällaista järjestelmää yksinkertaisesti kapitalismiksi, koska nykyisissä järjestelmissä vallitsevat samat peruseriaatteet kuin aiemmassakin kapitalismissa, mm. taloudellisen voiton tavoittelu, yksityisomistus ja palkkatyöläisyys. Lisäksi uusliberalismin myötä valtion omistamia yrityksiä on yksityistetty ja valtion roolia kavennettu. Kapitalistiseksi siis ymmärretään ne nykyiset yhteiskunnat, joissa kapitalistinen talousjärjestelmä on vallitseva – suomalainen yhteiskunta mukaan lukien. Tutkimuskohde on sopiva tarkasteltavaksi juuri kapitalistisen yhteiskunnan näkökulmasta, koska uusliberalistinen ajattelu ja henkilöhahmojen yhteiskunnallinen epätasa-arvoisuus nousevat esiin teoksia tulkittaessa.

Koen tutkimani aiheen tärkeäksi siksi, että uusliberalistinen ideologia on noussut hegemoniseksi sekä suomalaisessa yhteiskunnassa että maailmanlaajuisesti. Yhteiskunnan kehitystä on viimeisimpinä vuosikymmeninä seurattu vain talouden ja kilpailun kautta ja sosiaaliset perusarvot on jätetty vähälle huomiolle, kun uusliberalistinen diskurssi on dominoinut yhteiskunnallista keskustelua (Karkama 1998, 137; Bercusso – Deakin – Koistinen & al. 1996, 31–32). Uusliberalistisen kapitalismin näkemykset ja käsitteet

esimerkiksi markkinavoimien¹ ehdoilla toimimisesta ovat luonnollistuneet (naturalisoituneet), ja kulttuurisen arvokeskustelun tehtäväksi on jäänyt niiden suhteuttaminen ja kyseenalaistaminen sekä yhteiskunnallisten arvopäämäärien hahmottaminen (vrt. Karkama 1998, 114, 120).

Pro gradu -työni kulttuurisen ja yhteiskunnallisen näkemyksen tärkeimpänä teoriapohjana on Pertti Karkaman teoksissa *Kirjallisuus ja nykyaika* (1994) ja *Kulttuuri ja demokratia* (1998) esiintyvä teoreettinen ja maailmankatsomuksellinen ajattelu. Karkaman ajattelua sovelletaan työssäni kahdella tasolla: Ensinnäkin on omaksuttu Karkaman näkemys kulttuurin ja (erityisesti realistisen) kirjallisuuden roolista yhteiskunnallisessa arvokeskustelussa. Tähän yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumiseen liittyvät myös kirjallisuuden tehtävän ja funktion käsitteet. Toiseksi käytetään Karkaman havaintoja uusliberalistisesta kapitalismista yhtenä lähtökohtana yhteiskunnassamme vallitsevien olojen ja arvojen kartoittamisessa, kun *Ei-kuoren* ja Salmisen muiden teosten tematiikkaa vertaillaan niihin eli kun teosten tulkinnasta siirrytään niiden selittämiseen. Karkama kritisoi teoksissaan uusliberalistista nykyideologiaa ja siihen liittyvää talouden nousua politiikan ulottumattomiin sekä peräänkuuluttaa arvokeskustelua ja kriittistä dialogia kulttuurin tilasta. Hänen argumentaatioonsa kuuluvat hyvinvointivaltion turvaaminen, syrjäytymisen ehkäiseminen, uusliberalistisen ihmiskäsityksen ja arvomaailman kyseenalaistaminen sekä kulttuurisen keskustelun demokratisointi, siihen osallistumisen mahdollistaminen jokaiselle.

Salmisen teosten voidaan sanoa kuvaavan pikemminkin pahoinvointiyhteiskuntaa kuin hyvinvointiyhteiskuntaa. Toisaalta teosten maailmat ovat dystopioita, uhkakuvia markkinamekanismien kärjistyessä, toisaalta teoksissa esitetään vain kärjistettyjä totuuksia jo nyt olemassa olevasta yhteiskunnan häviäjien luokasta. Salmisen teokset ovat mustan

¹ Jussi Ojajärven (2000, 5) mukaan 'markkinavoimilla' on suomalaisessa keskustelussa (etenkin 1990-luvun alkupuolella) viitattu eritoten siihen, että maailmanmarkkinat vaikuttavat Suomen talouspolitiikassa tehtäviin ratkaisuihin. Ne eivät suinkaan ole luonnonvoimia vaan niillä on konkreettinen olemuksensa, esim. maailmantaloutta ohjaavat kansainväliset instituutiot kuten Maailmanpankki, IMF ja WTO sekä globalisaation vahvistamat suuryritykset ja sitä kautta niihin sijoittaneet osakkeenomistajat.

huumorin värittämiä, ja niissä käsitellään groteskiin tyyliin inhimillisiä ongelmia ja yhteiskunnan lieveilmiöitä. *Ei-kuoren* huumori kumpuaa etenkin dialogeista ja karikatyyrimäisistä henkilöistä. Sen tapahtumat sijoittuvat euroaikaiseen Helsinkiin, ja sen maailma muistuttaa todellisuutta, tosin teoksen tapahtumat ja henkilöt saattavat – näkökulmasta riippuen – vaikuttaa todellisuutta irvokkaammilta. Teoksen sisältämä ironia ja parodia tarjoavat keinon kommentoida yhteiskuntaa sekä kuvata traagista ja koomista yhtä aikaa. Huumorin käyttö myös lisää tekstin moniselitteisyyttä ja hankaloittaa siten tulkintaa.

Tarkastelen tutkielmassani *Ei-kuoren* henkilöitä, henkilöiden asemaa ja heidän välisiä suhteita teoksen maailmassa sekä näiden suhteiden kautta hahmottuvaa teoksen keskeistä tematiikkaa. Tekstinsisäisen tulkinnan jälkeen pyrin yhdistämään teoksen tematiikkaa yhteiskunnassamme (käyttämieni lähteiden mukaan) vallitseviin arvoihin. *Ei-kuorta* tulkittuani haen intertekstuaalista taustatukea ja temaattisia yhtäläisyyksiä Arto Salmisen muusta tuotannosta, mutta hänen muista teoksistaan en pyri esittämään kattavaa kokonaistulkintaa. Tutkin siis, millaisen maailman *Ei-kuori* ja muut Salmisen romaanit representoivat ja miten ne osallistuvat (jos osallistuvat) todellisessa maailmassa vallitsevien uusliberalististen arvojen kritisointiin, siis Karkaman termillä ilmaistuna kulttuuriseen arvokeskusteluun. Tulkitsijapainotteinen lähestymistapani on väistämättä jossain määrin subjektiivinen, vaikka tulkinta perustuukin tekstin elementteihin (vrt. Suomela 2001, 150).²

1.2 Kapitalistisen järjestelmän uusliberalistiset arvot

Milton ja Rose Friedmanin teoksessa *Vapaus valita* (1982) *vapaus* tarkoittaa taloudellista liberalismia, rajoittamatonta kilpailua. Tätä rajoittamatonta kilpailua nimitetään myös ”mahdollisuuksien tasa-arvoksi” (Friedman – Friedman 1982, 15). Tekstissä ei kyseenalaisteta esimerkiksi sitä, onko ihminen vapaa, jos hänen on pakko kilpailla

² Suomela (2001, 150) esittelee Norman Hollandin ajatuksen identiteettiteemasta: Yksilön maailmankuva vaikuttaa lukukokemukseen ja tulkintaan. Tekstistä pyritään löytämään omaa identiteettiä vahvistavia ja tukevia teemoja.

markkinoilla, jotka jo valmiiksi ovat suotuisimmat niille, joilla on pääomaa. Uusliberalistisen kapitalismin tuottamia varallisuuseroja ei nähdä ”mahdollisuuksien tasa-arvon” esteenä seuraavalle sukupolvelle. Yhteiskunnalliseen tasa-arvoon ja yleiseen etuun pyrkimisen mahdollisuus taas sivuutetaan vetoamalla Adam Smithin näkymättömän käden käsitteeseen, joka toimii myös kääntäen verrannollisesti: ”[Y]ksilöä joka pyrkii ainoastaan palvelemaan yleistä etua vaatimalla valtiiovallan mukaantuloa, ’johtaa näkymätön käsi edistääkseen yksityisiä etuja, mikä ei ollut lainkaan osa hänen aikomuksiaan’.” (Emt. 18.) Friedmanien teos on uusliberalismin tärkeitä ohjenuoria, vaikkakin he lähinnä mukailevat Smithin ja Friedrich Hayekin ajatuksia, tosin käyttäen niitä anakronistisesti omiin tarkoituksiinsa.

Uusliberalismissa nähdään poliittinen vallankäyttö taloudellisen menestymisen mahdollisuuden esteenä. Friedmanien teoksen ideologisessa kielenkäytössä ääripäät *vapaus* ja *tyrannia* esitetään ainoana vaihtoehtoina, ikään kuin niiden välillä ei olisi mitään (ks. Friedman – Friedman 1982, 13–15). Täysi kollektiivisuus ja keskusjohtoisuus nähdään talouden täydellisen vapauttamisen ja sen mukanaan tuoman kilpailun ja ehdottoman individualismin (jota tekstissä nimitetään *vapaudeksi*) ainoaksi vaihtoehdoksi. Hallitus ja sen käyttämä valta samastetaan valtiolliseen keskusjohtoisuuteen, tyranniaan ja kommunismiin (erityisesti siinä muodossa kuin sitä Neuvostoliitossa harjoitettiin). (Vrt. Karkama 1998, 132–133 Hayekin ideologiasta.)

Karkaman (1998, 86) mukaan kulttuurisen, yhteiskunnallisen ja poliittisen toiminnan merkityksen kieltämisellä ideologit uskottelevat saavutettavan vapaus, mutta tosiasiasa se johtaa täydelliseen alistamiseen. Uusliberalistinen ajattelu ja kapitalistinen talous johtavat älyn ja ymmärryksen käyttöön vain yksilöiden välisessä kilpailussa annettujen ehtojen ja sääntöjen puitteissa. Tällainen ihmiskäsitys perustuu utilitaristiseen antropologiaan, jonka mukaan jokainen yksilö tavoittelee viime kädessä vain omaa mielihyväänsä, onneaan ja hyvinvointiaan. Tällaisiin arvoihin perustuvassa yhteiskunnassa vahvat menestyvät ja heikot sortuvat. (Karkama 1994, 13–14.)

Friedmanien näkemysten mukaan talouden pitäisi klassisen liberalismiin tavoin päästä täysin eroon valtion kontrollista, ja he kritisoivatkin myös Yhdysvaltain toimia kotimaisen tuotannon tukemiseksi mm. valtionavuin ja suojatullein. Noam Chomskyn (2000, 9) mukaan klassiseen liberalismiin perustuvassa uusliberalismin ideologiassa on myös uusia, erilaisia periaatteita. Tärkeä nykyiseen uusliberalismiin liittyvä seikka on, että puolustuskyvyttömät, heikommat ja köyhemmät valtiot ja yritykset, joutuvat omaksumaankin virallisen, klassiseen liberalismiin perustuvan opin ankarine markkinakureineen, kun taas ”reaalisesti olemassaoleva vapaan markkinatalouden oppi” koskee valtaapitäviä. Tämän opin mukaan markkinakuri on hyväksi muille muttei itselle, paitsi silloin kun sillä saavutetaan väliaikaista etua. Hallituksen politiikalla siis muovataan maailman suurimpien yhtiöiden strategioita ja kilpailukykyä ja turvataan omistajat markkinakurilta. (Chomsky 2000, 26, 30–31.)

Lähinnä Yhdysvaltojen toimia kritisoiva Chomsky (2000, 9–10) kutsuu uusliberalismia myös Washingtonin konsensukseksi, koska se on hänen mielestään ”Yhdysvaltain hallituksen ja sen suurelta osin hallitsemien kansainvälisten rahalaitosten suunnittelema ja erinäisillä tavoilla toimeen panema markkinasuuntautuneiden periaatteiden järjestelmä”. Uusliberalismin pääarkkitehdit ovat Chomskyn mukaan ”yksityisen taloussektorin johtohenkilöitä pääasiassa suurissa yrityksissä, jotka hallitsevat suurinta osaa kansainvälisestä taloudesta ja joilla on mahdollisuus kontrolloida politiikan muodostumista samoin kuin ajattelun ja mielipiteiden organisointia”.

Uusliberalistista ideologiaa pyritään levittämään globaaliksi, koska se luo vahvoille taloudellisille toimijoille entistä paremmat mahdollisuudet hyödyn tavoitteluun. Ylikansallinen kulttuuri, etenkin amerikkalainen, ja sen mukana uusliberalistinen ajattelu leviävät sitä kannattavien talousmahtien hallitsemien informaatiokanavien kautta kaikkialle maailmaan. Dialogi eri kulttuurien välillä hankaloituu, koska vallitsevien uusliberalististen arvojen kannattajat uskovat tai uskottelevat niiden olevan yleispäteviä ja vastaavan ihmisen luonnollista olemusta. (Karkama 1998, 137.) Tämä uskomus uusliberalististen arvojen universaaliudesta on sekä osoitus että seuraus ideologian naturalisaatiosta.

Ekonomismin käsite kytkeytyy vahvasti uusliberalistiseen ajatteluun. Ekonomismi on sellaista käytännön toimintaa, jossa talouden oletetaan määräävän kaikkea muuta toimintaa, myös poliittista, yhteiskunnallista ja kulttuurista. Ekonomismissakin on nähtävissä uusliberalistisen ideologian perustana oleva individualistinen ajatus, jonka mukaan suurin yhteinen hyöty saavutetaan, kun jokainen yksilö ajaa omaa etuaan ja kilpailee muita vastaan. Ihmisen ajatellaan pyrkivän vain taloudelliseen voittoon ja oman edun saavuttamiseen. Tällaista taloudellisiin päämääriinsä samastuvaa ja työhönsä täysin sitoutuvaa homo oeconomicus - ihmistyyppiä pidetään ideaalisena. Uusliberalistinen ideologia ymmärtää vapauden riippumattomuudeksi toisista ja vapaudeksi vastuusta. Uusliberalistiset yksilöt siis solmivat yhteistyösopimuksia vain saadakseen niistä henkilökohtaista hyötyä, eikä heiltä muuta odotetakaan: ihmisen toiminnan oletetaan olevan tavoiterationaalista, ja sosiaalinen toiminta vertautuu taloudelliseen vaihtoon. (Ks. Karkama 1998, 122–123, 161–162; Ojajärvi 1999, 68–70.) Katson uusliberalistisiksi arvoiksi *Ei-kuoren* tulkinnassa esiin nousevat henkilökohtaisen hyödyn tavoittelun ja taloudellisen menestyksen ihannoimisen sekä niiden seurauksiksi rahan itseisarvoistumisen ja ihmissuhteiden tavaramuotoistumisen.

Karkama (1998, 115) kutsuu nykyisin vallitsevaa talousjärjestelmää ylikansalliseksi maailmanlaajuiseksi uusliberalistisin periaattein toimivaksi kapitalismiksi. Sen tuottamat epävarmat yhteiskunnat tarjoavat mahdollisuuden menestykseen, mutta menestyäkseen on hyväksikäytettävä tai syrjäytettävä muita. Näin maailman väestö jakautuu menestyjiin ja syrjäytettyihin. (Emt. 114–115.) Ne menestyvät, joilla on tarvittavat taloudelliset ja henkiset edellytykset. Muut jätetään ulkopuolelle sosiaaliavun ja sen heikentyessä yhä useammin vain yksityisen hyväntekeväisyyden varaan. (Emt. 140.) Uusliberalistisen näkemyksen mukaan sosiaalista oikeudenmukaisuutta tavoitteleva sääntely nimittäin heikentää työmarkkinoiden toimintaa taloudellisen koordinaation keinona ja estää hintamekanismia jakamasta resursseja tehokkaimmalla mahdollisella tavalla (Bercusso – Deakin – Koistinen & al. 1996, 32–33).

Syrjäytettyjen määrää lisää vielä se, että yritysten toimintaa ja sijoitettavaa pääomaa on vapaakauppasopimusten, pääoman vapaan liikkumisen ja informaatioteknologian kehityksen johdosta helppo siirtää halvan työvoiman ja infrastruktuurin maihin. ”Kilpailu ylikansallisten

suurfirmojen sijoituksista on loputonta ja toivotonta ja tuottaa lopulta vain lisää epävarmuutta.” (Karkama 1998, 118.) Salmisen romaanissa *Lahti* tematisoituu suomalaisen pienyrittäjän näkökulmasta katsottuna ylikansallisen kapitalismin yksilölle tuottama epävarmuus ja pääoman kasautuminen suurille yrityksille.

Syrjäytetyt – tai riistetyt, kuten Louis Althusser heitä kutsuu – on varustettu ideologisten valtiokoneistojen avulla muun muassa epäpoliittisuudella (Althusser 1984, 111). Karkama (1998, 115) vertaa nykyisiä keinoja hallita kurjistuvaa enemmistöä Rooman keisarikunnan ideaan joukkojen hallitsemiseksi leivän ja sirkushuvien avulla: heille tarjotaan tuutin täydeltä viihdettä ja juuri sen verran taloudellista tukea, että he pysyvät hengissä.³ Viihteen osuutta alempien luokkien järjestäytymättöminä ja tietämättöminä pitämisessä representoidaan Salmisen romaaneista etenkin *Varastossa* ja *Paskateoriassa*.

Sosiaalipolitiikassa vedotaan nykyisessä moraalia koskevassa keskustelussa yhä useammin yksilön sosiaalieettiseen vastuuseen, jolloin yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja hyvinvointivaltion toteutuminen jätetään yksilöllisen hyväntekeväisyyden varaan. (Karkama 1998, 131.) Ongelmallisen ja ristiriitaisen tilanteesta tekee se, että samaan aikaan, kun luotetaan yksilön sosiaalieettiseen vastuuntuntoon, finanssimarkkinoihin perustuvassa kapitalismissa ylikansallisella ja kansallisella taloudellisella kilpailulla on ratkaiseva merkitys, joten oman edun tavoittelu mielletään yksilöiden ja ryhmien toiminnan ainoaksi järkevänä pidetyksi ohjenuoraksi (vrt. Karkama 1998, 118). Tämän näkemyksen perusteella uskotaan individualismiin, ei yhteisöllisyyteen. Asennetta kuvaa Friedmanien (1982, 37) esittämä retorinen kysymys: ”Jos tulosi on sama riippumatta siitä työskenteletkö kovasti tai et, niin miksi turhaan rehkit?”⁴ Oman edun tavoittelu on *Ei-kuorenkin* henkilöahmojen

³ Vrt. työvoiman uusintaminen Marxilla ja Engelsillä (1998, 44, 54): porvarillisessa yhteiskunnassa palkkatyöläisen palkka riittää juuri ja juuri elintarpeiden hankkimiseen hänen henkensä pitimiksi ja sukunsa jatkamiseksi.

⁴ Tässäkin lainauksessa näkyy lisäksi, kuinka Friedmanit käyttävät käsitteitä ideologisesti: tekstissä ei varsinaisesti puhuta kommunismista vaan verotuksesta tulojen tasapäistäjänä, mutta valtion roolin kasvu Yhdysvalloissa 1930-luvulta eteenpäin esitetään tieksi ”tyranniaan” ja kollektivismiin. Teoksessa rinnastetaan hyvinvointivaltio vallan keskittymiseen ja verotuksen keinoin toteutettava tulonjako kollektivismiin (ks. esim. Friedman – Friedman 1982, 18–20, 85). Etenkin reaganismista lähtien valtion roolia onkin USA:ssa kavennettu.

toiminnan ja ajattelun liikkeellepaneva voima, ja hyvinvointivaltion alasajo tematisoituu paitsi luokkajaon esittämällä myös kertojien ja henkilöhahmojen suorissa esityksissä, joita myös tulkitsen jatkossa.

Koska yhteiskuntaa hallitsee tavoiterationaalisuus, arvopäämäärien järkevä pohdinta jätetään sivuun tai toisinajattelijoiden tehtäväksi. Valtaideologian sisäistäneet yksilöt elävät ”totuudessa”, jolloin toisinajattelijat joutuvat naurunalaisiksi. Siksi joka elämänalueelle tunkeutunut hegemoninen ideologia voi sallia toisinajattelijoiden toiminnan vaarattomana kuriositeettina, ja mielipiteenvapaus toteutuu näennäisesti. (Karkama 1998, 114, 120.) Naurunalaisiksi teosten maailmoissa joutuvat myös Salmisen romaaneissa esiintyvät yhteiskuntakriitikot, ainakin *Paskateorian* Suurnäkki ja *Varaston* Jylhäkorpi.

Ihmisten jako pelkkiin menestyjiin ja syrjäytettyihin saattaa etenkin suomalaisessa yhteiskunnassa vaikuttaa kärjistetyltä ja mustavalkoiselta. Karkaman ja muiden kriittisten tutkijoiden esittämä huoli yhteiskunnallisesta eriarvoistumisesta on kuitenkin aiheellinen, ja monet uhkakuvat ovat liberalismiin ja uusliberalismin mallimaissa kuten Yhdysvalloissa jo toteutuneetkin. Myös Euroopassa ja EU:ssa on omaksuttu uusliberalistisia arvoja: ”Kaikkialla Euroopassa, sekä teoriassa että käytännössä, vapaamarkkinaperiaate on saanut jalansijaa ja se on siirtänyt painopisteen julkisesta vastuusta ja solidaarisesta tuesta kohti riskien ja taakkojen yksityistämistä.” (Bercusso – Deakin – Koistinen & al. 1996, 157.) Parhaita esimerkkejä vapaamarkkinaperiaatteen soveltamisesta Euroopassa ovat Viro ja muut entiset itäblokin maat. Suomessakin hyvinvointivaltiota ollaan vähitellen ajamassa alas työllisyyden edistämisen, kansainvälisen kilpailukyvyn, sijoitusten houkuttelemisen sekä pääoman ja eliitin maastapaon estämisen nimissä. Uusliberalistisen ideologian mukaiset uudistukset johtavat mm. tuloerojen kasvuun. Rikkaat ovat rikastuneet ja köyhät köyhtyneet meillä Suomessakin viime vuosina, erityisesti 1990-luvun puolivälin jälkeen (Kauhanen 2005, 12; Rikkaat rikastuivat 1990-luvun lopulla).

Merja Kauhasen tutkimuksen (2005, 7–8) mukaan laman aikaan vuosina 1990–1994 palkkatulojen reaaliarvo ja osuus kotitalouksien tuloista laskivat voimakkaasti. Kotitalouksien

käytettävissä olleet keskimääräiset reaalitytulot supistuivat yli 10 prosenttia. Tuloerot eivät kuitenkaan laman aikana kasvaneet, mikä selittyy tulonsiirtojen määrän kasvulla. Vuonna 1995 tuloerot kuitenkin kääntyivät kasvuun ja siitä alkaen ne kasvoivat yhtäjaksoisesti kuuden vuoden ajan, eli Kauhasen tutkimuksen tarkastelujakson loppuun asti. Tuloerojen kasvua selittää ainakin korkea työttömyys, omaisuustulojen kasvu ja kohdentuminen hyvätuloisille, tästä seuraava verotuksen progressiivisuuden väheneminen (pääomatuloverotuksen kiinteän veroasteen vuoksi) ja tulonsiirtojen tasoittavan vaikutuksen heikkeneminen. Lisäksi pienituloisille tärkeisiin tukiin tehtiin leikkauksia.

Kun reaalitytulot laman jälkeen alkoivat kasvaa, kasvu oli vuosina 1996–2000 ylimmässä tulodesiilissä (hyvätuloisin kymmenesosa) keskimäärin kahdeksan prosenttia vuodessa, kun alimman desiilin tulotaso kasvoi keskimäärin vain prosentin vuodessa. Seurauksena on ollut suhteellisen tuloköyhyyden⁵ ja köyhyysvajeen⁶ lisääntyminen. (Kauhanen 2005, 9, 13–14.)

Vaikka Suomi on kansainvälisessä vertailussa tasaisen tulonjaon maa, ovat tuloerot siis kasvaneet viimeisen kymmenen vuoden aikana. Esimerkiksi vuoden 2006 budjettiin kaavailuilla hyvätuloisia suosivilla veroratkaisuilla kuten varallisuusveron poistamisella erot kasvanevat entisestään.

Kun puhutaan sosiaaliturvan heikentämisestä ja hyvinvointivaltion alasajosta, liikutaan varsin abstraktien käsitteiden tasolla. Asiaa havainnollistaa Kauhasen (2005, 2) tutkimus, jonka mukaan köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisissa toimenpiteissä Suomessa tehokkaimpana keinona on korostettu työllisyyttä ja työnteon lisäämistä. Siksi on pyritty luomaan työntekoon ”kannustimia”, mikä käytännössä tarkoittaa muutoksia sosiaaliturvajärjestelmään ja työvoimapolitiikkaan. 1990-luvulla tehtiin osittain pakon edessä ja osittain kannustavuuden nimissä muutoksia sosiaaliturvajärjestelmään, työn verotukseen ja eläkejärjestelmään.

⁵ Suhteellinen köyhyys määritellään suhteessa muuhun yhteiskuntaan (muiden tuloihin), ja siinä korostetaan sosiaalista toimintakykyä ja mahdollisuutta saavuttaa yleisesti hyväksytty elämäntapa ja kulutustaso (Kauhanen 2005, 10).

⁶ Köyhyysvaje kertoo montako prosenttia köyhien kotitalouksien keskimääräiset käytettävissä olevat tulot ovat pienemmät kuin köyhyysraja eli kuinka köyhiä köyhät keskimäärin ovat muihin verrattuna.

Sosiaaliturvajärjestelmää muutettiin vuosina 1992–1998 muun muassa siten, että työttömyysturvan työssäoloehto pidennettiin aiemmasta kuudesta kymmeneen kuukauteen, työttömyysturvan laskemisperusteita kiristettiin ja indeksikorotuksia jätettiin suorittamatta, asumistukea leikattiin omavastuuosuuksia nostamalla ja tukeen oikeuttavia tulorajoja alennettiin, toimeentulotuen perusosaa alennettiin ja tuen perusosaan sisällytettiin seitsemän prosentin omavastuuosuus asumismenoista. (Emt. 6–7.) Tukien leikkauksia pidetään yhtenä syynä työssäkäyvien köyhien luokan syntymiseen myös Suomessa (emt. 2).

Mikäli tässä alaluvussa referoidut Karkaman (ja muidenkin tutkijoiden) näkemykset kaikesta huolimatta leimattaisiin ainoastaan mustavalkoisiksi kärjistyksiksi suomalaisessa yhteiskunnassa, se olisi juuri hänen mainitsemaansa demokratiavajeen toteutumista, toisinajattelun hiljentämistä ideologisen hegemonian keinoin. *Ei-kuoressa* esiintyvien yhteiskunnan representaatioiden analysoimiseen ja kontekstualisoimiseen Karkaman ajatukset sopivat joka tapauksessa mainiosti, koska teoksen maailmassa henkilöhahmot ovat jakautuneet jyrkästi menestyjiin ja häviäjiin ja heidän toimintansa taustalta näyttää löytyvän samoja tekijöitä, joita Karkama liittää uusliberalistiseen kapitalismiin.

1.3 Ideologia ja sen kyseenalaistaminen

Ideologia on yhteiskuntaa koskevien merkitysten käyttöä vallan tavoittelemiseksi tai ylläpitämiseksi. Yhteiskuntaa koskeville käsitteille annetaan tahdotut merkitykset, joiden ei tarvitse välttämättä pitää paikkaansa vaan riittää, että niillä pystytään ohjailemaan ihmisten tunteita, ajatuksia ja toimintaa. Hegemoninen ideologia, joka siis nykyisin on Suomessa ja lähes joka paikassa uusliberalistinen globaali kapitalismi, on voittanut taistelun käsitteiden merkityksestä. Sitä pidetään itsestään selvänä, eli se on luonnollistettu. (Karkama 1998, 119.)

Vesa Heikkinen (1999, 90) korostaa kielenkäytön osuutta ideologiassa: ”Ideologiat ovat perustavia valtaan liittyviä kielellisiä ja muita valintoja, joilla on sekä tajunnan, todellisuuden

että kielen ulottuvuus.” Luonnollistumisprosesseissa⁷ ideologioista tulee vallitsevia, osa ihmisryhmien yhteistä tajuntaa ja yhdensuuntaista ajattelua (emt. 90). Luonnollistunutta merkitystä pidetään ”terveen järjen” mukaisena ja luonnollistunutta kieltä neutraalina. Ideologiset merkitykset luonnollistuvat, tulevat itsestään selvinä pidetyiksi tiettyjen ilmausten toistuvan käytön, asioiden kriittisen tarkastelun puutteen tai näiden molempien vuoksi (emt. 92). Luonnollistaminen taas on tietoista pyrkimystä vakiinnuttamaan ja saattamaan kiistattomiksi tiettyjä ilmauksia (emt. 93).

Neutraalin näkemyksen mukaan ideologia viittaa ajatus- ja uskomussysteemeihin puhtaan kuvailevasti, kriittisen näkemyksen mukaan taas ideologia liittyy valtasuhteiden ylläpitämiseen. Kriittisen näkemyksen mukainen ’ideologian’ käsite sisältää negatiivisen lisämerkityksen: vallankäyttöön perustuva ideologia on väärää tietoisuutta. (Heikkinen 1999, 82.)

Ideologia yhdistetään tyypillisesti politiikkaan, koska politiikassa on kyse vallasta ja ryhmäeduista. On kuitenkin myös ”arkipäivän” ideologiaa: sana voi toimia esimerkiksi tieteellisessä, uskonnollisessa, esteettisessä tai moraalisisessa tehtävässä. (Heikkinen 1999, 83.) *Ei-kuori* voidaan ymmärtää poliittisesti ideologiseksi esitykseksi vain yhden mahdollisen kokonaistulkinnan kautta. Sen sisältämät ideologiset paikallismerkit ovat ”arkipäiväistä” ideologiaa, joka ilmenee muun muassa henkilöhahmojen ajatuksissa ja vuorovaikutuksessa.

Althusserin (1984, 100–104) mukaan ideologiset valtiokoneistot⁸ palvelevat kapitalististen riistosuhteiden uusintamista. Ideologiset valtiokoneistot ovat eriytyneitä ja osa niistä on yksityisiä. Silti niissä toteutuu, ristiriitojen kauttakkin, hegemoninen ideologia. Ne ovat sekä luokkataistelun kohde että kenttä. Ideologisista valtiokoneistoista koulutuksellinen on

⁷ Heikkinen (1999, 91) korostaa sitä, että luonnollistuminen on yksi kielen jatkuva muutosprosessi, ei niinkään väline. Välineinä muutosprosesseissa ovat hänen mukaansa konkreettiset ilmaukset ja tekstit.

⁸ Althusser erottaa toisistaan valtiovallan ja valtiokoneiston. Valtiovalta on poliittisen luokkataistelun kohde. Valtiovallan on säilyäkseen toteutettava hegemoniaansa myös valtiokoneistoihin ja valtiokoneistoissa. Valttiokoneistot Althusser jakaa ideologisiin ja sortaviin. Sortavalle valtiokoneistolle on ominaista väkivallan käyttö jossain muodossa. Sortavia valtiokoneistoja ovat mm. hallitus, armeija, poliisi ja tuomioistuin. (Althusser 1984, 98–104.)

Althusserin näkemyksen mukaan merkittävien ja muita ovat kirkko, perhe, viestintä sekä oikeudellinen, poliittinen, ammatillinen ja kulttuurinen ideologinen valtiokoneisto.⁹

Koulussa opitaan käyttäytymissääntöjä ja normeja, jotka vaativat kunnioittamaan vallitsevaa työnjakoa ja luokkavaltaan perustuvaa järjestystä. Ammattitaidon lisäksi siis uusinnetaan työläisten alistaisuus vallitsevan järjestyksen säännöille, opetetaan riippuvuus vallitsevasta ideologiasta (hallitsevan luokan ideologiasta) ja sen käytäntöjen hallitseminen, ja täten varmistetaan hallitsevan luokan valta myös jatkossa. (Althusser 1984, 89–90.)

Ideologiset keinot saavat yksilöt uskomaan, että he toimivat vapaaehtoisesti alistuessaan ideologiselle vallalle. Yksilö alistetaan ideologiselle vallalle kutsumalla hänet vapaaksi subjektiksi, siis vapaaehtoisesti ideologialle alistuvaksi toimijaksi. Yksilö ei tunnista elävänsä ideologian alaisuudessa, koska ideologia tyypillisesti kieltää oman ideologisen luonteensa. Althusserin mukaan ideologia ei ilmennäkään vallitsevia tuotantosuhteita ja niistä johtuvia suhteita, jotka ovat yksilöiden olemassaoloa hallitsevia todellisia suhteita, vaan ennen kaikkea yksilöiden kuvitteellisia suhteita niihin. (Althusser 1984, 120, 129–131.)

Koska uusliberalistinen kapitalismi on hegemoninen ideologia – tunkeutunut elämän kaikille tasoille – kulttuurisen arvokeskustelun tulee suhteellistaa ja kyseenalaistaa sen toimintaperiaatteita ja moraalista sisältöä. Samoin kulttuurisen arvokeskustelun tulee kyseenalaistaa ideologinen ylivalta, joka pyrkii ihmismielen hallintaan. (Karkama 1998, 120.) Sekä yhteiskunnallinen kirjallisuus, johon myös Arto Salmisen teokset sisältyvät, että yhteiskunnallisesti sävyttynyt kirjallisuudentutkimus osallistuvat tähän keskusteluun.

⁹ Viime aikoina on tosin ollut nähtävissä kaupallisen median roolin kasvu jopa koulua merkittävämmäksi sosiaalistajaksi tai, Althusserin termiä käyttäen, ideologiseksi valtiokoneistoksi.

1.4 Kontekstuaalinen tulkinta ja hermeneutiikka

Jussi Ojajärven mukaan kirjallisuudentutkimuksessa oli 2000-lukua lähestyttäessä siirrytty kompositioon keskittyvästä merkitysnäkemyksestä kontekstuaalisen näkemyksen suuntaan. Kontekstuaalisessa näkemyksessä otetaan laajemmin huomioon, että kaunokirjallisuus tehdään ja luetaan tietyssä ajallisessa, paikallisessa, tekstuaalisessa ja (inter)subjektiivisessä tilanteessa. Kaunokirjallisen teoksen sivuamat tekstit ja kulttuuriset käytänteet sekä teoksen kuvaaman ajankohdan yhteys teoksen teko- ja lukuajankohdan konteksteihin on syytä ottaa huomioon teosta tulkittaessa. Vaikka kaunokirjallinen teos saattaa tematisoida ajalle ominaista kulttuurista ilmapiiriä, se on tietysti representaatio eikä suoraan peilaa aikaansa. (Ojajärvi 2000, 9.)

Tematisoinnilla tarkoitetaan tiettyjen ongelmien, totunnaisten tapojen kyseenalaistusten ja elämän jäsentämisen kielellistämistä ja käsitteellistämistä. Tematisointi on siis viestin lähettäjän (tässä tapauksessa romaanin kirjoittajan) esitys jostain havaitsemastaan, tietämästään, tuntemastaan tai muistamastaan kohteesta. Tematisointiin vaikuttavat myös kulttuurisen dialogitilanteen ulkopuoliset tekijät, joten se on motivoitua toimintaa. (Karkama 1998, 73–74.) Näin ollen tematisoinnin motivoijana on kirjallisuuden kohdalla myös tekijän intentio: on haluttu tuoda esille tiettyjä aiheita ja näkökulmia niihin.

Kirjallisuuden kontekstuaalisen tulkinnan merkittävyyden määrittäminen on lähinnä tieteen- ja taiteenfilosofinen kysymys. Tässä tutkielmassa pyrin luomaan kontekstuaalisen tulkinnan tutkimuskohteestani. Tutkielmani lähestyy dialektista kirjallisuussosiologiaa siinä mielessä, että tarkastelen kohdetekstejäni myös niiden maailmankatsomuksellisen ja ideologisen sisällön sekä yhteiskunnallisten tehtävien ja funktioiden kannalta (vrt. Sevänen 1988, 25–26; *Kirjallisuus yhteiskunnassa, yhteiskunta kirjallisuudessa* 1988, 1). Esimerkiksi Siegfried J. Schmidtin kehittämä empiirinen kirjallisuustiede sekä ranskalainen jälkistrukturalismi ja yhdysvaltalainen nykytutkimus ovat teorioissaan hylänneet hermeneuttisen intressin kaunokirjallisten tekstien tieteellisen tulkitsemisen mahdottomuuteen nojaten. Nämä teoriat korostavat tekstin sijaan lukijoiden mielissä syntyvien rakenteiden merkitystä. Ensin mainittu

nojaa totuuden intersubjektiiiviseen hyväksyttävyyteen ja objektivoivaan tarkastelutapaan, jälkimmäiset taas jättäisivät tulkinnan täysin ”subjektiivisen paradigman” varaan. (Sevänen 1988, 9–14, 26.) Erkki Seväsen (1988, 27) mukaan hermeneuttinen menettely on kuitenkin väistämätöntä yhteiskunnan ja kulttuurin tutkijoille: rajoittuminen vain tekstinulkoiseen havainnointiin johtaisi tutkimuksen kohteen jäämiseen tutkijalle tietyiltä osin käsittämättömäksi.

Tässä tutkielmassa uskotaan tarkasteltavien teosten pyrkivän jossain määrin mimeettisyyteen, todellisen yhteiskunnan ja sen muutosten representoimiseen. En kuitenkaan hyödynnä enkä allekirjoita materialistisen eli historiallis-sosiologisen hermeneutiikan perusajatusta kirjallisuuden yhteiskunnallisesta määräytymisestä. Tällainen reduktionistinen näkemys palauttaisi kaunokirjalliset teokset pelkästään tuotantosuhteiden ja työnjaon ideologisiksi vastineiksi. (Vrt. Sevänen 1988, 28–30.)

Tutkielmani pyrkii sekä tulkitsevaan että selittävään aspektiin tutkimuskohteesta (vrt. Sevänen 1988, 29–31). Tutkimuskohdetta käsitellen aluksi tämän jaon mukaan painotukseltaan tulkitsevasti, eli lähinnä tekstinsisäisiä, lingvistisen ja komposition tason merkityksiä käsitellen. Tutkielman edetessä aspekti vaihtuu pääasiassa selittäväksi. Silloin tulkintaan tuodaan mukaan yhteiskunnallinen ja intertekstuaalinen konteksti sekä käsitellään kirjallisuuden yhteiskunnallista tehtävää. Tämän tutkielman tulkinta ei tietenkään ole tyhjentävä selvitys tekstin ulottuvuuksista, enkä usko – kuten ei kirjallisuustieteessä vallitseva näkemyskään – sellaisen olevan mahdollinenkaan. Tulkinnan on yksinkertaisesti tapahduttava jostain näkökulmasta ja tutkimusongelmasta käsin, ja niissä valinnoissa vaikuttaa myös tulkitsijan praktinen intressi. (Vrt. emt. 1988, 33–34.) Vaikka sovitankin tekstin elementtejä vain uusliberalistisen kapitalismin kontekstiin, uskon siis relativistiseen näkemykseen, jonka mukaan teoksella uskotaan olevan useita mahdollisia tai todennäköisiä tulkintoja (vrt. Rantala 1991, 61).

Kun teoksen tulkinnasta edetään sen selittämiseen, kohdataan teoksen maailman, joka on toisiin merkkeihin viittaava semioottinen merkityssystemi, ja reaalimaailman ilmiöiden

yhteensovittamisen ongelma. Hermeneuttinen metodi tarjoaa ratkaisevan avun tässä hypyssä teoksen maailmasta todelliseen maailmaan. Onhan kuitenkin niin, että kielen – myös fiktiivisen diskurssin – merkitykset voivat viime kädessä syntyä vain viittaussuhteista reaali maailmaan (Oesch 1991, 102, 109).

Kirjailijan luoma teos ei ole pelkästään sattuman tulos; jokainen teos on tarkoituksella tehty (Haapala 1991, 82). Intention ja sattuman suhdetta teksteissä on hankala ellei peräti mahdoton arvioida. Kuitenkin kaunokirjallisen teoksen tulkinnan kannalta perustava lähtökohta on, että teoksella on pyritty ilmaisemaan jotain. Hermeneutiikassa teoksen merkityksen tarkastelun päähuomio on tekstissä ja lukijassa. Tekstin merkityssuhteita pyritään avaamaan tulkinnalla, joka on hermeneutiikan välttämätön lähtökohta. Onnistunutta tulkintaa seuraa itse asiaa, tekstin mieltä lähestyvä ymmärtäminen. (Varto 1991, 30–31, 39.) Ymmärtäminen sijoittuu Seväsén edellä mainitussa jaottelussa tulkitsevan ja selittävän aspektin välille. Hermeneuttisen periaatteen mukaan tekstin mieli on pysyvä ideaali, joka juontuu tekstin autonomiasta ja ymmärtämisprosessin luonteesta. Tähän ideaaliin ei kuitenkaan koskaan täysin päästä, koska maailma on eri aikoina eri ihmisille erilainen, ihmiset lähestyvät tekstejä eri näkökulmista ja lukijan omaa kokemusmaailmaa eivät muut voi täysin jakaa (emt. 40–42).

Ymmärtämisprosessissa lähdetään tulkitsijan omista subjektiivisista lähtökohdista, jotka tulee tunnistaa ja ymmärtää, jotta niistä voidaan päästä irti ja pyrkiä kohti tekstin mieltä. Ymmärtäminen laajenee jaksoittain siten, että uudeksi lähtökohdaksi muodostuvat aina edellisen prosessin oivallukset (ns. hermeneuttinen kehä). (Varto 1991, 42.) Niiden merkitysten, joita tekstiin tulkinnassa tuodaan, täytyy syntyä itse tekstistä tai tekstiin nähden. Teksti on ymmärtämiskokonaisuus, jossa merkityksen totaliteetti eli koko tekstin merkitys määrää osien merkityksen. Analysoitaessa on koko ajan tehtävä vertailua osien ja kokonaisuuden välillä. (Emt. 34–35.) Teoksen sisäisestä osa-kokonaisuussuhteesta tulkinta etenee tekstin ja sen laajenneiden rajojen, tulkintakontekstin, väliseen tasapainotteluun (emt. 38). Joillain teoksilla olisi vain kurioositeettiä ilman laajempaa tulkintayhteyttä. Koherenssi laajemman tulkintayhteyden (kulttuurin) kanssa koskee kuitenkin kaikkia tekstejä. Hankaluudeksi muodostuu valita se konteksti, jossa tulkinta ja ymmärtäminen parhaiten

tapahtuu. (Emt. 37.) *Ei-kuoren* ja muiden Arto Salmisen romaanien kohdalla useista todelliseen maailmaan (tarkasti jäljitellenkin) viittaavista faktoista voidaan päätellä konteksti kerrotulle. Ensimmäinen realistiseen tulkintaan johdatteleva vihje *Ei-kuoressa* on itse asiassa jo kerronnan ensimmäinen sana *Vihdintie*, joka sijoittaa tapahtumat Helsinkiin. Relevantti konteksti tarkentuu ja kontekstuaalisen tulkinnan mielekkyys korostuu jatkossa vastaavien vihjeiden avulla. Tässä tutkielmassa tulkintakontekstiksi on siten valittu suomalainen nyky-yhteiskunta ja sen uusliberalistiset arvot. Koen sen *Ei-kuoren* parhaaksi ymmärtämisyhteydeksi, koska teoksen kuvaama aika ja paikka muistuttaa sitä. Samoin teoksen teko- ja tulkintakonteksti on nykyaikainen Suomi. Tutkimuksen edetessä teoksesta kiteytyvä tematiikka tukee tämän tulkintakontekstin valintaa, vaikka ohjaahan kontekstin valintakin toisaalta tulkintaa tiettyyn suuntaan.

Veikko Rantalan (1991, 61–62) mukaan tulkintaa on suppeassa mielessä vain teemojen ja teesien taso, joissa tulkitsijan oma panos ratkaisee, mihin mahdollisista tulkinnoista päädytään. Tässä tutkielmassa tulkintaa olisi suppean näkemyksen mukaan *Ei-kuoren* tematiikkaan paneutuvat luvut 3, 4.1 ja 4.2. Luvun 2 analyysi ymmärrettäisiin tällöin kuvailuksi eli teoksen suhteellisen yksinkertaisten ja pysyvien piirteiden tarkasteluksi, esimerkiksi ilmaisujen merkitysten selventämiseksi ja tapahtumien, henkilöhahmojen ja niiden välisten suhteiden tarkasteluksi. Jako ei välttämättä ole kovin relevantti eikä tarkkarajainen, mutta sen avulla voidaan hahmottaa tässä tutkielmassa tapahtuva tulkitsijan oman panoksen asteittainen kasvu siirryttäessä kuvailusta tulkintaan ja tulkinnasta selitykseen.

2 *EI-KUOREN* KERROTTU MAAILMA

2.1 Kerronta ja kerrottu

Ei-kuori koostuu teoksen henkilöhahmojen taksikuski Urkki Kyreniuksen, Urkin äidin Aulikin, Urkin ex-vaimon, viihdetaiteilija Roope Tantun ja sijoittaja Stig Johanssonin ensimmäisessä persoonassa kertomista jaksoista.¹⁰ Kerronta on siis polyfonista eli moniäänistä. Henkilökertojat eivät ole järjestyneet toisiinsa nähden alisteisiksi kerronnallisesti, eikä teoksessa ole ulkoista kertojaa. Tällaisessa polyfonisessa teoksessa henkilöt kantavat ideologisia näkökulmia (Uspenski 1991, 24–25). Henkilöhahmon ideologinen kanta voi ilmetä hänen toiminnassaan ja tavassaan jäsentää maailmaa. Hän voi myös tehdä ideologisesta kannastaan eksplisiittisesti selvää. (Rimmon-Kenan 1991, 105.) Henkilöhahmojen ideologiset näkemykset voivat langeta yksiin tai olla vastakkaisia keskenään ja myös koko tekstin kantaman ideologisen näkemyksen kanssa, joka voidaan tämän tutkielman oletuksen mukaan konstruoida monitahoisessa tulkintaprosessissa.

Pekka Tammen (1991, 138) mukaan formalistisessa tutkimuksessa tarinalla tarkoitetaan kertomuksen motiivien kokonaisuutta niiden kronologisessa ja loogisessa järjestyksessä, joka on konstruoitavissa juonesta. Juonella taas tarkoitetaan näiden motiivien kokonaisuutta sellaisena kuin se on tekstissä esitetty. Motiivien määrittelyssä Tammi lainaa Tomashevskin määritelmää, jonka mukaan motiivi on kertomuksen minimiyksikkö, ”teoksen jakamattoman osan teema”. Motiivit eivät siis ole pelkästään tapahtumia tai muutoksia kerrotun asiantiloissa, vaikka nämä erottuvatkin selkeimmin kertomuksen yksiköiksi.

Tarinan ja juonen erottelu ei kuitenkaan ole *Ei-kuoren* kohdalla kovin hedelmällistä, koska tapahtumien kronologista ja loogista järjestystä ei ole rikottu takaumin tai ennakkoinnein. Tapahtumien järjestys ei ole ankarasti kronologinen, mutta se johtuu siitä, että *Ei-kuoren*

¹⁰ Täten heidän kertomansa objektiivisuuteen voidaan suhtautua varauksella: ”Epäluotettavuuden keskeiset lähteet ovat kertojan tietämyksen rajoitteisuus, asianosaisuus ja ongelmallinen arvomaailma.” (Rimmon-Kenan 1991, 128.) En kuitenkaan tarkastele *Ei-kuoren* kohdalla kerronnan mahdollista epäluotettavuutta.

tarina on monilinjainen: kunkin kertojan kerronnasta muodostuu oma tarinalinjansa, jotka tosin liittyvät kiinteästi toisiinsa ja muodostavat yhdessä varsinaisen tarinan (vrt. Rimmon-Kenan 1991, 26). Mukailenkin tässä yhteydessä Tammea (1991, 138) ja puhun tarinan ja juonen erottelun sijaan kerrotusta ja kerronnasta, jolloin 'kerronta' ymmärretään laajemmin kuin tavanomainen 'juoni'. Kerronta sisältää paitsi tapahtumien esitysjärjestyksen myös ne tavat, joilla kerrottu maailma lukijalle välittyy. *Ei-kuoren* tapauksessa tulkinnallista merkitystä on eritoten kerronnan tyylillä, joka usein mieltyy parodiseksi, ja sillä, kuka mitäkin esittää ja miten. Kerronta rakentuu *Ei-kuoressa* merkittävässä määrin kertojien henkilöiltä (minäkertojien myös itseltään) ”lainaamista” suorista esityksistä, jotka muodostavat dialogeja. Dialogien olennaisuus romaanissa ja sen tulkinnassa näkyy muun muassa niiden runsaana esiintymisenä lainaamissani katkelmissa. Tammen (emt. 139) mukaan 'kerrottu' on valittu osa fiktiivisestä maailmasta, se mitä kerrotaan. Kerrotulla siis viitataan tässä tutkielmassa koko representoituun osaan fiktiivisestä maailmasta, ei pelkkiin tapahtumiin. Se on tarinan laajempi kehys, joka käsittää myös henkilöihahmot ja heidän yhteiskunnallisen ja fyysisen miljöönsä. Tarinan käsitettä ei hylätä juonen mukana vaan tarinalla tarkoitetaan tässä tutkielmassa yksinkertaisesti tapahtumien kronologista kulkua.

Tämän luvun otsikossa käytetään termiä *kerrottu maailma fiktiivisen maailman* sijaan. Termistä saattaa syntyä miellelyhtymiä narratologian suuntaan, mutta termillä halutaan kuitenkin korostaa tämän tutkielman kontekstuaalista lukutapaa, jossa teksti ja sen elementit nähdään representaationa: siis maailmaa ja maailmasta kerrotaan. Kerrottu saattaa realistisessa romaanissa hyvinkin olla tärkeämpää kuin kerronta, vaikka Tammen mukaan kyseessä on ”mimeettinen illuusio”, arki ajattelusta fiktion ulotettu olettamus kerrotun ensisijaisuudesta (vrt. Tammi 140–141). Salmisen teokset ovat realistisia ainakin Karkaman (1994, 104–105) määritelmien mukaan: Faktojen paikkansapitävyys ei ole fiktion kannalta oleellista, vaikka niillä saattaa olla osansa teoksen merkityksen luomisessa. Realistinen kirjailija pyrkiikin esittämään ”tapahtumat ja toiminnot relationaalisesti, suhteissa muihin tapahtumiin ja toimintoihin, joiden hän ajattelee myös reaalisissa todellisuudessa liittyvän jollain tapaa yhteen ja vaikuttavan toisiinsa”. Kyse ei siis ole totuudesta vaan

totuudellisuudesta ja representatiivisuudesta. Realistista on kirjallisuus, jolla voidaan olettaa halutun esittää jotain merkityksellistä yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa dialogissa.

2.2 Henkilöhahmot

2.2.1 Henkilöhahmojen teoriasta

Realistisen näkemyksen tavoin tässä tutkielmassa pidetään henkilöhahmoja ihmisten jäljitteinä. Tällöin heitä voidaan tarkastella myös jossain määrin ohi sen, mitä teksti esittää (Rimmon-Kenan 1991, 43). Erityisesti voidaan pohtia (tekstissä) tiedostamattomia henkilöhahmojen motiiveja.

Ei-kuoren henkilöhahmot ovat esittäviä, oikeiden ihmisten representaatioita, vaikkakin varsin litteitä siinä mielessä, että ne ovat karikatyyrimäisiä ja vain harvojen ominaisuuksien varassa toimivia (vrt. Käkelä-Puumala 2001, 246). Kaikkien toimintaa ja ajattelua näyttävät ohjaavan samat arvot: hyötymään pitäisi päästä tavalla tai toisella. Teoksen henkilöhahmojen ominaisuuksilla on yhteys teoksen käsittelemiin teemoihin (emt. 263). Henkilöhahmojen ulkoinen olemus ja miljöö ovat keinoja luonnehtia heitä metonyymisesti (Rimmon-Kenan 1991, 84–86). *Ei-kuoren* tapauksessa henkilöhahmojen epämiellyttävä ulkoinen olemus ja karu miljöö alleviivaavat (analogisesti) henkilöhahmojen kuulumista alempaan luokkaan ja korostavat (kontrastin avulla) teoksen maailmassa vallitsevaa eriarvoisuutta.

Henkilöhahmon ”pintaa” on kaikki, mitä voidaan tekstistä välittömästi havaita, ”syvyyttä” taas kaikki, mitä pinnan elementeistä voidaan päätellä. ”Syvyyttä” ovat täten henkilöhahmon tunteet, toiveet ja halut, jotka ohjaavat ja selittävät hänen toimintaansa. Tätä kätkeytyä informaatiota pidetään tärkeämpänä, ja siihen sisältyy yleensä positiivinen arvolataus. (Käkelä-Puumala 2001, 245–246.)

Ei-kuoressa kertovien henkilöhahmojen sisäpuoleltakaan ei näytä paljastuvan järin hienoja piirteitä. Sen sijaan vaikuttaa siltä, että henkilöhahmojen kaikkia toimia ohjaavat ja selittävät henkilökohtaisen hyödyn tavoittelu ja seksin- ja rahanhimo. Muihin kuin näihin asioihin liittyvä henkilöhahmojen sisäinen havainnointi jää niukaksi, vaikka minäkertoisuus ja sen tuoma sisäpuolinen näkökulma henkilöihin sen mahdollistaisi (vrt. Uspenski 1991, 128). Tämän voidaan tulkita kertovan henkilöhahmojen yksipuolisuudesta sekä teoksen maailman ja sitä kautta ehkä myös todellisen maailman arvoista, tai pikemminkin niiden puuttumisesta.

Joseph Ewen on sijoittanut henkilöhahmot kolmelle jatkumolle niiden kompleksisuuden, kehittyvyyden ja sisäisen elämän kuvauksen mukaan. *Ei-kuoren* henkilöhahmot sijoittuvat näiden jatkumoiden ”helppoon” päähän, koska ne rakentuvat yhden hallitsevan ja muutaman toissijaisen piirteen varaan. Allegoriset henkilöhahmot, karikatyyrit ja tyypit ovat tällaisia harvasyisiä henkilöhahmoja. Allegoristen henkilöhahmojen erisnimi edustaa luonteenpiirrettä, karikatyyrien jokin piirre on liioiteltu tai silmiinpistävä, tyypit taas eivät niinkään edusta yksilöllistä ominaisuutta vaan kokonaista ihmisryhmää. (Rimmon-Kenan 1991, 55.) *Ei-kuoren* henkilöhahmot voidaan luokitella tyypeiksi, vaikka ne ovat myös karikatyyrimäisiä. Ne ovat teoksen maailmassa yhteiskuntaluokkansa ja sosiaalisen asemansa edustajia. Henkilöhahmojen nimilläkin on tulkinnallista merkitystä, vaikka ne eivät suoranaisesti allegorisia olekaan. Esimerkiksi varakkaan öykkäriin Roope Tantun etunimi voidaan yhdistää Roope Ankkiaan, sukunimi Tanttu taas tarkoittaa ’hametta tai kolttua’, joten nimi viittaa myös henkilöhahmon naissankaruuteen. Stig Johansson assosioituu nimensä perusteella suomenruotsalaisuuteen, jonka valtaväestön edustaja saattaa yhdistää taloudelliseen menestykseen.

Etenkin Urkkia, teoksen keskeisintä henkilöä, kuvataan myös muiden henkilöhahmojen näkökulmasta, mutta lähes poikkeuksetta kuvaus koskee hänen epämiellyttävää ulkomuotoaan. Muiden henkilöhahmojen kerronnan kautta tapahtuvan luonnehdinnan – jota *Ei-kuoressa* ei voida pitää suorana luonnehdintana, koska tekstin kertojajäsenet ovat samanarvoisia – lisäksi muita henkilöhahmoa luovia tekijöitä ovat niiden toiminta ja puhe sekä ympäristö. Toiminta on merkityksellistä, on se sitten henkilöhahmolle epätavallista,

jolloin se kertoo henkilön dynaamisuudesta, tai normaalia, jolloin se kertoo henkilöhahmon muuttumattomuudesta. Henkilöhahmon puhe joko ääneen tai mielessä voi ilmentää luonteenpiirteitä sekä sisältönsä että muotonsa kautta. Puheen muoto ja tyyli paljastaa henkilöhahmon sosiaalisia ja yksilöllisiä ominaisuuksia ja voi ilmentää myös tämän yhteiskuntaluokkaa. (Vrt. Rimmon-Kenan 1991, 78–83.)

2.2.2 Eriarvoiset henkilöt, samanlaiset arvot

Ei-kuoressa eri henkilöiden arvomaailma vaikuttaa varsin yhtenevältä. Teoksen henkilöhahmoille on yhteistä jatkuva taloudellisen ja usein myös seksuaalisen hyödyn tavoittelu. Lisäksi kaikkien kertojien äänissä on yhteisiä piirteitä. Yksilöllisen hyödyn tavoittelun tematiikka läpäisee jokaisen kertojan kerronnan. Heidän havainnointinsa, erityisesti kielikuvien, läpi näkyy myös häivähdys ikään kuin koko teoksen kattavasta yhtenäisestä, ekstrapadiegeettisestä kertojaäänestä. Eri kertojat käyttävät esimerkiksi samankaltaista valon ja varjon personifikaatiota ja vastakkainasettelua. Ensimmäinen näyte on Tantun, toinen Urkin ja kolmas Urkin ex-vaimon kerrontaa:

Sammutin loisteputken kylpyhuoneesta. Varjelin pimeää särisevältä valolta. Pimeä säälisti minua, olin rikkonut sen valoja räpsimällä ja peilikaappia kolistelemalla. (EK 23.)

Aurinko paistoi matalalta katoksen takaa. Se pakotti varjon hyppäämään ojan yli ja kömpimään pitkän matkan muhkuraista peltoa. (EK 96.)

Tuijotin lipaston alle, koska siellä ei ollut mitään, paitsi hämärää. Yksinäinen valonsäde etsi aurinkoa, jonka hylkäämä se oli. (EK 89.)

Vaikka teoksen henkilöhahmojen arvomaailmat vaikuttavat varsin samanlaisilta, henkilöt ovat teoksen maailmassa eri-arvoisia – taloudellisten syiden takia. Teoksen keskeisistä henkilöistä vain Stig Johanssonia voi pitää menestyjänä. Myös viihdetaitelija Roope Tantu on taloudellisesti menestynyt, mutta hänellä on alkoholiongelma. Molemmat edellä mainitut ovat teoksen maailmassa julkisuuden henkilöitä. ”Julkisuudesta on monenlaista hyötyä”, toteaa

Stig Johansson nähdessään kiinteistönvälittäjän katseesta, ”että se antaisi” (EK 113). Julkisuus auttaa naismaailmassa Roope Tanttuakin: ”Jos sanon että pillua saa sataprosenttisen varmasti, niin vähättelen.” (EK 23.) Julkisuus tuo myös rahaa: ”Ihmisten arkea minä häiritsin työssäni joka ilta. Sitä ne halusivat ja maksoivat vielä.” (EK 23.) Rahastakin on monenlaista hyötyä. Roope Tantulla on rahaa mutta hänen vaimollaan ei, joten hänellä on perheessä määräysvalta. Kun Tantun vaimo Tupu soittaa ryyppyreissulle jääneen miehensä perään, tämä pohdiskelee suhdettaan vaimoonsa seuraavasti:

Miksi se niin huolissaan oli? Saatanan vihainen se kuitenkin on kun kotiin menen. Uhkaa erolla, mutta koskaan se ei eroa. Se ei voi. Tupulla ei ole rahaa eikä työtä eikä mitään. Sille ei jäisi kuin ruvet perseeseen ja pari pulloa kynsilakkaa. Se joutuisi muuttamaan johonkin yksioön ja ostamaan sinne halvimman pirttikaluston, käytetyn laverin ja Anttilasta lautaset. Tupu tietää sen hyvin ja minä vielä paremmin. Se tässä kuviossa on lohdullista, ja lohdutonta. Minulle ei ole vastavoimaa. Minä olen kuin markkinavoimat, joka määrää kaiken. Minulle se kaikki on Tupu. (EK 21.)

Tanttu kategorisoi ihmisiä heidän asuntonsa koon ja kalustuksen mukaan, ja hänen puheestaan kuuluu halveksunta käytettyä, halpaa ja tavallista – ja sitä kautta köyhiä – kohtaan. Tässä lainauksessa markkinavoimat paitsi määräävät kaiken ovat Tantun vertauksen kautta ymmärrettävissä jonkin luonnonvoiman kaltaiseksi välttämättömyydeksi, joka tyrannisoi rahattomia uhrejaan. Tämä nykytodellisuudessa varsin yleinen hokema kaiken takana olevista markkinavoimista, joille ihminen ei voi mitään, kertoo uusliberalistisen kapitalismin ideologian ja kielenkäytön naturalisaatiosta. Se taas on yleinen reifikaation¹¹ keino, jonka avulla esitetään ideologisen ajattelun mukainen asiantila luonnollisena ja itsestään selvänä. (Vrt. Karkama 1994, 79; 1998 115.)

Päähenkilö Urkki Kyrenius, hänen veljensä Seppo, joka Urkin tavoin on taksikuski, heidän äitinsä Aulikki ja isoäitinsä rouva Laamanen edustavat teoksen maailman alemmaa luokkaa.

¹¹ Reifikaatiolla voidaan tarkoittaa monia asioita, mutta tässä yhteydessä sillä tarkoitetaan ihmisen luomien järjestelmien ei-inhimillisiksi kokemista tai abstraktien käsitteiden kokemista esineenomaisesti olemassa oleviksi (vrt. Korpela 2002, s.v. reifikaatio).

Luokalla tarkoitetaan tässä yhteydessä erityisesti taloudellista mutta myös sosiaalista ja kulttuurista asemaa, jonka perusteella henkilöhahmot voidaan jakaa karkeasti kahtaalle: joko menestyjiksi tai syrjäytetyiksi, rikkaiksi tai köyhiksi. Varsinaista keskiluokkaa ei nimittäin *Ei-kuoressa* esiinny, tai ainakin sen mahdolliset edustajat (kuten kiinteistönvälittäjä Väätäinen) näyttävät menestyjiltä köyhiin nähden, mitä voidaankin pitää keinona tematisoda yhteiskunnallista eriarvoistumista. Tanttua ja Johanssonia lukuun ottamatta lähes kaikki teoksessa taksiasiakkaina tai muuten vilahtavista henkilöistä ovat syrjäytettyjä tai vähäosaisia tavalla tai toisella. Yksi asiakas on sokea, toinen alkoholisoitunut. *Ei-kuoressa* paljon esillä oleva sosiaalisesti alempiarvoisten ryhmä ovat vanhukset. Eräällä heistä on vaimo hoitolaitoksessa dementian vuoksi, ja hän on viemässä vaimoan takaisin kotilomalta eli miehensä seksuaalisia tarpeita tyydyttämästä (EK 26–33). Urkki kyyditsee myös vanhaa rouvaa, joka kaipaa häneltä seksuaalista kosketusta (EK 66–67, 102 ja 122–124). Rimmon-Kenanin (1991, 55) mukaan kehittymättömillä sivuhenkilöillä on usein jokin yleinen funktio, tässä tapauksessa he luovat erityisesti kerrotun maailman yhteiskunnallista miljöötä ja henkilöhahmojen eriarvoisuutta.

Luokkansa edustajina kohtaavat taksikuski Urkki, joka on jo ulkomuodoltaan alempiarvoinen, ja hänen asiakkaansa Stig Johansson, joka kertoo:

Taksikuski oli sen näköinen kuin ne pahimmillaan ovat, nukkavieru lihakasa, silmätkin niin kierossa, että oli vaikea sanoa mihin se katsoi, vilkuiliko taustapeilistä liikennettä vai minua, katsoiko se suoraan vai vinoon.

Sillä oli C-sarjan mersu, ahtaan tuntuinen kökkyrä E-sarjalaiseeni verrattuna. [...]

– Onko tämä sun oma taksi, minä kysyin.

– On, se sanoi ja punastui valheensa julki.

– Arvaa missä mun kyrpä oli kymmenen minuuttia sitten?

– Kuski säpsähti. Sen silmät rävähtivät taustapeiliin. Olisin halutessani nähnyt kummalla silmällä se katsoi suoraan.

– Kai se naisessa oli, kuski sanoi. – Kun sä tuolla tavalla kysyt.

– Suussa, naisen suussa.

– Ei tainnut olla vaimo.

– Hyvin arvattu.

– Pitikö maksaa, kuski kysyi.

– Kaikki maksaa, minä sanoin. – Kaiken voi mitata rahassa. Autoista kallein on S-sarjalainen, naisista vaimo. Onko sulla vaimoa?

– On, se sanoi ja punastui taas. (EK 50–51.)

Toisella on, toisella ei, olipa kyse sitten autosta, seksistä tai rahasta. Urkin ajama taksikin on ”ahtaan tuntuinen kökkyrä” Stig Johanssonin omaan autoon verrattuna. Urkki tuntuu häpeävän omaa asemaansa, koska pyrkii kaunistelemaan totuutta. Jäljempänä teoksen toinen varakas henkilö Roope Tanttu puhelee taksin kyydissä:

– Mä rakastan Länsiväylää, minä sanoin. – Tämä on ihana suunta. Espoossa asuu ne joilla on paljon rahaa. (EK 73.)

Varakkuus siis erottelee ihmisiä myös maantieteellisesti. Karkaman (1998, 115) mukaan markkinatalouden voittajat alkavatkin linnoittautua omiin kaupunkeihinsa, joissa asuu vain rikkaita silmät suljettuina ympäröivän maailman tapahtumista. Hän mainitsee muurien ympäröimät, vartioidut asuinalueet, joita on jo esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Etelä-Amerikassa. Salmisen romaanissa *Paskateoria* tematisoituu rikkaiden linnoittautuminen vartioiduille alueilleen, kun Kulosaari halutaan muuttaa ”Suomen ensimmäiseksi turva-alueeksi” (PT 57). Salmisen romaaneissa myös köyhät on eristetty omiin lähiöihinsä.

Tantun kotiin kyydinyt taksikuski Urkki joutuu naisen puutteessa tyytymään itsetyytytykseen ja haavekuviin Tantun vaimosta, joka on ulkomuotonsa puolesta aivan eri maailmasta kuin Urkki. Myös taloudellinen eriarvoisuus ilmenee kalliissa alusvaatteissa ja koruissa, ja ovatpa Tantun vaimon käsikarvatkin kullanväriset:

Avasin sepaluksen ja aloin runkata. Auton moottori niksahteli jäähtyessään. Ajattelin Tantun vaimoa, sen tiukkoja rintoja, liukasta verkkaripukua, jäntevää pyllyä, kalliita alusvaatteita. Ajattelin sen eteeni nelinkontin, selän notkolle. [...] Ajattelin korut ranteeseen. Ajattelin käsivarren ja siihen kullanväriset käsikarvat. (EK 82–83.)

Urkin alempiarvoisuus näkyy lääkäriinkin nähden. Kun Urkki hermostuu lääkärille keskustellessaan tämän kanssa mummonsa hoidosta, lääkäri toteaa kommunikaation olevan mahdotonta alaluokkaisen Urkin kanssa:

- Onko teillä aiemminkin esiintynyt joustamattomia käyttäytymisvasteita, se kysyi.
- Mitä vittua sä sönkötät?
- Ei tästä keskustelusta tule mitään, lääkäri sanoi. – Sosiaalinen etäisyys on liian suuri, jos näitisti sanotaan. (EK 135.)

Tässä puheen tyyli kuvaa selkeästi henkilöhahmojen, Urkin ja lääkärin, erilaista sosiaalista asemaa ja luo osaltaan henkilöhahmoja (vrt. Rimmon-Kenan 1991, 82–83). Urkkia katsovat lääkäri ja muut ylempien yhteiskuntaluokkien edustajat alaspäin. Vielä Urkkiakin alemmassa asemassa ovat kuitenkin ”pummit”, joita hän ei halua ottaa kyytiin (EK 115), ja romanit, joiden hevosen kohtalo ei Urkkia hetkauta (EK 7).

Kun lääkäri tulee neuvottelemaan Urkin äidin kanssa Urkin mummon lähettämisestä Koskelan sairaalaan, tämä ei haluaisi äitinsä joutuvan sinne, mutta muuhunkaan ei ole varaa:

- Minkä takia se Koskelaan viedään, mutsi kysyi. – Minkä takia se ei pääse Meilahteen?
- Koskela on hänelle paras paikka toipua.
- Koskela ei ole kenellekään paras paikka. Kyllä sä sen tiedät. Vanhukset karrätään sinne kun ei kehdata teurastamolle viedä. [...]
- Te voitte tietenkin viedä rouva Laamasen yksityissairaalaan, vaikka Diakonissalaitokselle. Myös siellä saa hyvää hoitoa.
- Millä rahoilla, mutsi kysyi. – Helppoa sun on mennä yksityiseen tippuriasi hoitamaan, mutta meillä ei ole rahaa. Me joudutaan tyytymään näihin köyhän kansan hoitopaikkoihin. (EK 58–59.)

Vanhusten hoitopaikatkin ovat kehoja, jos ei ole varaa yksityissairaalaan. Kunnallisen sairaanhoidon tila representoidaan huonona. Tämä voidaan lukea synekdokeena, joka kuvaa julkisen sektorin ja sitä myötä palveluiden alasajoa. Romaanin maailman ilmiöllä on referentti myös todellisuudessa.

Eriarvoisten henkilöhahmojen välillä ilmenee halveksuntaa, kateutta ja ”herravihaakin” (vrt. ”Helppoa sun on mennä yksityiseen tippuriasi hoidattamaan”). Silti yhteistoiminnan ja kollektiivisen identiteetin puute romaanin maailmassa on silmiinpistävä. Postmodernististen käsitysten mukaan pirstaloituneessa maailmassa yksilöt eivät voi enää samastua mihinkään ryhmään, luokkaan tai liikkeeseen. Niissä toimiminen ei enää jäsennä elämää tai anna sille sisältöä. Yksilö joutuu nykyisessä yhteiskunnassa vaihtamaan roolejaan jatkuvasti. Luokat eivät ole kuitenkaan kokonaan kadonneet: ihmiset sijoittuvat yhteiskunnassa erilaisiin asemiin, koska tuotanto edellyttää sitä. Sen sijaan ei ole mitään sellaista yhteistoiminnan sisältöä, jota voisi luokkatietoisuudeksi kutsua, ei myöskään *Ei-kuoressa*. Syrjäytetyt ovat hajallaan, vailla yhteistä nimittäjää. Heidän ahdistuksensa jää yksityiseksi eikä laajene yhteiskunnalliseksi tietoisuudeksi. (Vrt. Karkama 1998, 141–142.)

Karkaman (1998, 114) mukaan taistelussa taloudellisesta menestyksestä voittajat saavat ratkaisevan asean informaatioteknologiasta. *Ei-kuoressa* Urkin ja Sepon tietokoneen käyttö on vähintäänkin kömpelöä heidän kirjoittaessaan valtakirjaa asunnonmyynnistä mummulleen vietäväksi.

– Tekstinkäsittelyohjelma, se sanoi. – Missä se on? Onko se tuossa tuplaveen alla, kyllä. Tämä on helppoa. Nyt vain kirjoitetaan ja lopuksi printataan tuota nappia painamalla.

– Naputtele siihen aluksi ”valtakirja”.

– Okei, sanoi Seppo ja alkoi kirjoittaa.

– Ja seuraavaksi se ”täten”.

Seppo kirjoitti yhdellä sormella, kielenkärki suusta ulkona. Aina virheen tehdessään se sanoi perkele. Aikansa ähkittyään se tarttui hiireen. (EK 100.)

Tämän näytteen perusteella informaatioteknologian lisäksi virallinen puherekisteri on huonosti heidän hallussaan.

Alempiluokkaiset henkilöhahmot esitetään huonoon asemaansa tuomituiksi. Tätä tulkintaa tukevat allegorioiksi ymmärrettyinä myös kuvaukset teistä, joita pitkin taksirenki Urkki ajaa:

Länsiväylä oli tie pahimmillaan. Sillä ei ollut muuta tarjota kuin suunta ja senkin se teki tyhjäksi vastakkaisella suunnalla. (EK 148.)

Matka taittui nopeasti, vaikka tie ei vienyt minnekään. Ei se koskaan vie. (EK 78.)

Vaikka kuljetaankin tietä pitkin, se ei johda mihinkään – ainakaan taksikuskin kannalta. Tie esiintyy myös seuraavassa allegoriassa:

Vihdintie ei osannut eteenpäin mennä. Sen oli pakko kääntyä jokaisen suoran päässä, ellei jo aiemmin. Eikä se osannut edes kunnolla kääntyä. Jyrkkäkin mutka oli jähmeä, muotoonsa määrätty ja paikkaansa tuomittu kuin munakarva saippuassa. (EK 5.)

Urkki, Seppo ja koko alaluokka ovat muotoonsa määrättyjä ja paikkaansa tuomittuja. Teoksen maailmankuva on siis deterministinen. Viimeksi lainattu katkelma on koko teoksen ensimmäinen kappale, joten analogian merkitys kokonaistulkinnassa korostuu.

Uusliberalismissa puhutaan paljon vapaudesta ja annetaan kuva, että yksilön vapaus ja mahdollisuudet ovat suurempia kuin koskaan. Eero Ojasen (1999, 120) mukaan kyse on uuskielestä, jota julkinen viestintä viljelee. Tällaisia kapitalismin tarkoitushakuisia ja suppeaan näkökulmaan perustuvia iskusanoja ovat ”yksilöllisyys”, ”vapaus” ja näiden esteeksi esitetty ”holhousyhteiskunta”. Markkinoiden ehdoilla toimimisessa ei kuitenkaan ole kyse vapaudesta vaan nimenomaan holhouksen alle joutumisesta.

Syrjäytetyillä ei juuri ole mahdollisuutta vaikuttaa elämänsä kulkuun tai muuttaa sen olosuhteita. Tavoiterationaalisessa yhteiskunnassa mahdollisuuksiensa kaikkottua yksilö kokee toivottomuutta ja häpeää ja syyttää helposti itseään. (Karkama 1998, 147–148.) Urkkihan häpeää sosiaalista ja taloudellista asemaansa ainakin asiakkaana olevan Stigun silmissä, koska hän valehtelee, että taksi-Mersu on hänen ja että hänellä on vaimo. Kun Seppo haaveilee omista taksiluvista ja sitä kautta sosiaalisesta noususta, Urkki tyrmää ajatuksen välittömästi:

- Mä en kestä tätä taksihommaa enää päivääkään. [...] Olisi edes omat luvat.
- Et sä saa kikkoja ikinä kun sulla ei ole selkä puhdas.

– Ei ole kehumista sullakaan. (EK 10.)

Veljesten on siis turha tavoitella taksilupia, koska heidän ”selkensä eivät ole puhtaat” (groteskista ruumiillisuudesta ammentava eufemismi eli kiertoilmaus), eli menneisyydessä on kaiketi tullut tehtyä jotain laitonta (EK 139). Heidän taloutensa eivät ole tasapainossa, eikä asialle enää ole mitään tehtävissä (EK 10–11). Heidän työnsä tuottaman lisäarvon kerää taksit omistava Soikkeli. Toiset ovat isäntiä, toiset renkejä. Koska rehellistä keinoa sosiaaliseen nousuun ei ole, esittelee Seppo suunnitelmansa: hän on huomannut heidän mummonsa kunnan heikkenneen ja aikoo saada tämän holhouksen alaiseksi, jotta he voisivat myydä mummon yksiön (EK 11–14).

2.3 Sosiaalinen miljö

2.3.1 Alaluokan kuvaaminen

Ei-kuoren kerronta on monin paikoin kaunista ja se sisältää hienoja kielikuvia, mutta sitä voi luonnehtia myös ronskiksi ja henkilöhahmojen ja heidän toimintansa kuvaamista jopa groteskiksi. Tämä kauniin ja tylyn kielenkäytön ristiriitaisuus on eräs teoksen kiinnostavimmista piirteistä, ja Salmisen muussakin tuotannossa hänen omalaatuinen tyyliensä on kenties yhtä merkittävässä roolissa kuin se, mitä teoksilla pyritään tematisoimaan. Tässä tutkielmassa keskitytään kuitenkin merkityksen tasoon, jolloin on syytä pohtia, mikä on ronskin kerronnan funktio. Ainakin ronski kielenkäyttö luo osaltaan teoksen alaluokkaista miljöötä. Urkki miettii huoltoasemalla syödessään:

Kun vein viineriä suuhuni huomasin, että sormeni haisivat kuselta. Olin Otalammella lorottanut bussipysäkin katoksen taakse kun olin päässyt asiakkaasta eroon. Käsiä siellä ei voinut pestä. Enpä tainnut edes housuihin pyyhkiä.

Hetken kävi mielessä se bakteerien määrä, joka viinerin kyydissä matkasi suuhuni. Mutta sitten ajattelin niitä satoja huoria, jotka imevät kymmeniä kyrpiä päivässä ja pysyvät silti terveinä. Liekö niillä flunssaakaan koskaan. (EK 12.)

Käsien likaisuuden, joka toistuu useasti Urkin kertomissa jaksoissa, voidaan ajatella kuvaavan metonymisesti omin käsin töitä tekevää luokkaa. Edellisen kaltainen ronski ruumiillisuutta kuvaava kerronta ei rajoitu vain alemman luokan edustajiin. Etenkin seksuaaliset aiheet esiintyvät myös Tantun ja Johanssonin kertomissa jaksoissa. Ulkoinen epämiellyttävyyden sijaan on vain köyhien ominaisuus. Köyhät ovat irvokkaita ja köyhyys on periytyvää, ainakin teoksen maailmassa. Aulikki Kyrenius kertoo:

Koulu meni kummallakin pojalla huonosti. Silloin jo arvasin, että ne ei kasva isoiksi koskaan. Ja nyt ne ovat molemmat persaukisia taksirenkejä, lihavia surkimuksia. Toinen asuu kotona ja toinen Soikkelin tallilla muutaman muun taksisuharin kanssa. Siellä se makaa hetekallaan teollisuushallin kulmassa tyhjen kaljapullojen ja pornolehtien seassa. Tässä alkaa tosiaan uskoa sosiaalitätien puheeseen siitä, että huono-osaisuus periytyy. (EK 38.)

Samoin kuin köyhyys myös ulkoinen epämiellyttävyyden ja töykeä puhetapa on periytyvää. Aulikki kysyy pojaltaan Urkilta tämän tyttären kuulumisia:

- Mitä se pieni tiesi?
- Ei mitään ihmeitä. Itkeskeli vähän.
- Mäkin itkisin jos mulla olisi tuon näköinen isä.
- Sulla oli.
- Niin oli. Ja kyllä mä itkinkin. (EK 103–104.)

Urkin ulkoisen epämiellyttävyyden ja hänen ruumiillisuutensa kuvaamisen voidaan tulkita vahvistavan kuvaa hänen alaluokkaisuuttaan. Urkki ja Seppo ovat köyhiä jo ainakin kolmannessa polvessa, eikä Urkin tyttäreillä Jannikallakaan liene parhaat lähtökohdat menestymiselle teoksen deterministisessä maailmassa. Voitaneenkin puhua köyhyyskulttuurin representoitumisesta teoksessa. Veli-Matti Ritakallio (Tulevaisuus) puhuu köyhyyskulttuurista, pysyvän köyhyyden aiheuttamasta sopeutumisreaktiosta, jossa ihmisten oltua pitkään tiettyssä asemassa heidän toimintatapansa ja arvostuksensa muuttuvat ja siirtyvät myös heidän lapsilleen. Tällöin meidän yhteiskunnassamme yleisesti vallitseva koulutuksen ja sitä kautta omaan tulevaisuuteen panostamisen arvostus saattaa korvautua pessimistisellä

ajattelulla ja parempiosaisia vieroksuvalta kulttuurilla. Näin köyhyyteen liittyy myös ylisukupolvista periytyvyyttä. Köyhyyteen johtaneita rakenteellisia syitä ei yleensä valtaväestön keskuudessa tunnusteta vaan syytetään uhria. Pysyvän köyhyyskulttuurin syntymistä myös Suomeen Ritakallio pitää täysin realistisena mahdollisuutena.

Ehkä liioittelevankin ruumiillisuuden kuvaamisen takia Salmisen tyyliä on kutsuttu inhorealistiksi. Tässä tutkielmassa käytetään ruumiillisuuden kuvaamisen ja karskin kielenkäytön yhteydessä paljon adjektiiviattribuuttia groteski. Yrjö Hosiaisuoman (2003, 286) mukaan groteskilla tarkoitetaan erityisesti henkilöihahmojen ulkonäön ja heidän käyttäytymisensä karikatyyrimäistä ja liioittelevaa kuvaamistyyliä, jonka avulla kirjallisuudessa ”on haluttu luoda parodisia, satiirisia, burleskeja, makaabereja ja mustan huumorin sävyjä”. Juuri henkilöihahmojen, erityisesti alemman luokan, ulkonäön ja käyttäytymisen kuvaamisessa groteskia tyyliä *Ei-kuoressa* käytetään. Mihail Bahtininkin (2002, 270) mukaan hyperbolat, liioittelevat ilmaukset, liittyvät groteskiin tyyliin. Bahtin tutkii keskiajan ja renessanssin groteskia Rabelais’n teksteistä käsin ja tarkoittaa groteskilla moniulotteista suuntausta, jossa mm. ”korostetaan ruumiin kosmista, uutta luovaa aspektia” (ks. emt. 270–286). Bahtinin groteskiin liittämät karnevalistisuus, ylikuonnolliset oliot, kauhu ja rajatilat eivät *Ei-kuoren* realistiseen maailmaan kuulu. Tässä tutkielmassa groteskilla tarkoitetaan yksinkertaisesti irvokasta tai liioittelun takia koomista kuvausta, eli ’groteskia’ käytetään lähinnä sen sanakirjamerkityksessä (vrt. Korpela 2002, s.v. groteski). Tässä tukeudutaan vain muutamaa Bahtinin groteskiin liittämiin piirteisiin. Groteskiksi mielletty *Ei-kuoressa* erityisesti henkilöihahmojen sekä heidän ruumiintoimintojensa ja ruumiillisen toimintansa kuvaaminen, joka tuo teokseen koomisuutta (groteski nauru). Koominen groteskius muuttuu kuitenkin traagiseksi, kun se kuvataan alaluokan syntyperäiseksi kohtaloksi, josta ei ole poispääsyä. Urkin kohdalla groteskia ruumiillisuutta räikeimmillään ovat *kuselle* haisevien sormien haistelu, onanointi ja seksuaaliset ”lääkärileikit” erään taksiasiakkaana olevan vanhuksen kanssa.

Sekä groteskia ruumiillisuutta että perheen sisäisiä suhteita kuvaa katkelma, jossa Urkin äiti katsoo Urkkia:

Tuossa tuo Urkki nyt seisoo ja aukoo suutaan. Mitään äidinrakkautta minulla ei ole sitä kohtaan. Ei ole ollut vuosikymmeniin. Pienet siansilmät katsovat kahteen suuntaan sisäänpäin, maha rellottaa. Jotakin se mylvii minulle. Ei se muulla tavalla osaa puhua äidilleen. (EK 38.)

Urkin ulkonäkö tuo hänen äitinsä mieleen sian. Silmien lisäksi syynä tähän vaikutelmaan lienee *rellottava* maha. Bahtinin (2002, 281) mukaan juuri maha, sukupuolielimet, suu ja takapuoli ovat groteskin ruumiillisuuden tärkeitä ruumiinosia, koska niillä alueilla ruumis ylittää rajansa, ne toimivat vaihdon ja vuorovaikutuksen, ”ruumiin draamojen” tapahtumapaikkana. Myös ex-vaimonsa silmin Urkki on varsin epämiellyttävän näköinen:

Urkki oli lihonut entisestään. Siitä oli tullut jotenkin muodoton. Leuankärjen ja kaulan välinen alue pullotti ihraisena helttana. (EK 85.)

Urkin ulkoisen olemuksen ja sosiaalisen aseman kurjuuden välinen analogia tukee tulkintaa siitä, että teoksen maailmassa köyhiksi synnyttään.

2.3.2 Köyhien miljöö

Köyhien ulkoisen olemuksen lisäksi heidän elinympäristönsä kuvataan epämiellyttäväksi. Miljöö ei niinkään luo analogiaa henkilöhahmojen luonteenpiirteiden vaan sosioekonomisen aseman – erityisesti köyhyyden ja/tai vanhuuden – kanssa. Rimmon-Kenanin (1991, 87–88) mukaan analogia on tekstuaalinen sidos, jolla tuetaan henkilöhahmojen luonnehdintaa, ja se ”voi korostaa joko vertailtavien aineiden kaltaisuutta tai kontrastia”. Tämän luvun esimerkeissä henkilöhahmojen ja miljöön välinen analogia on kaltaisuuteen perustuva. (Vrt. emt. 90.) Sosiaalista miljöötä luodaan *Ei-kuoressa* toistuvilla pienillä huomioilla ympäristöstä. Paljon saadaan tietää Urkin äidin naapuruston elintavoista, kun hänen kertomansa luku alkaa:

K-lähikaupassa oli sokeri ja hiiva tarjouksessa. Oli ollut jo kauan: keltaiset julisteet näyteikkunassa olivat jo haalistuneet. (EK 125.)

Sokeri ja hiiva, käymisprosessiin tarvittavat raaka-aineet, ovat olleet jo kauan lähikaupan ”sisäänheittotarjoukset”, joten ne lienevät asiakkaiden tärkeimmät ostokset. Saapuessaan Marian sairaalaan mummoaan katsomaan Urkki havainnoi ympäristöään:

Käytävän ensimmäisessä huoneessa hoidettiin pultsareita. Niitä näkyi olevan neljä tai viisi. Kusen ja viinan hajua oli niin paksusti, että päällimmäinen kerros vyöryi käytävälle. (EK 53.)

Tämän jälkeen Urkki ja Aulikki miettivät mummon joutumista epäsiistiin ympäristöön. Syyksi he löytävät köyhyyden ja vanhojen ihmisten hyödyttömyyden:

- Karmeita paikkoja nämä kunnalliset sairaalat, se sanoi. – Mummo on ikänsä ollut siisti ihminen. Nyt se joutuu makaamaan pultsarien seassa.
- Se on liian köyhä, minä sanoin.
- Ja liian vanha, mutsi sanoi. – Kukaan ei välitä koska siitä ei ole kenellekään mitään hyötyä.
- Paitsi sulle. Sä saat rahat sen yksiöstä.
- Mä välitän mummosta. Mä olen tässä maailmassa ainoa ihminen, joka välittää siitä.
- Sä olet tässä maailmassa ainoa ihminen, joka perii sen. (EK 61.)

Urkki siis tyrmää äitinsä huolen aitouden mummon tilasta. Urkin mukaan välittäminen johtuu vain taloudellisen hyötymisen mahdollisuudesta.

Jos sairaalamiljöö on epämiellyttävä, kauniiksi ei voi sanoa Seponkaan elinympäristöä. Seppo asuu ”Soikkelin tallilla”. Soikkeli on mies, joka omistaa taksit, joita Urkki ja Seppo ajavat. Soikkeli vuokraa ”sadan euron lokeroita” teollisuushallista asunnoiksi reingeilleen.

Lentokoneet jyllisivät pään päältä. Näki kuinka kuuma ilma väreili moottoreiden perässä. Talli oli heti lentokentän takana. Melun ja saasteiden takia alueella ei saanut asua, siksi se oli suosittu asuinalue. Autonpurkajat ja asfaltinkeittäjät ja juopot timpurit ja etsintäkuulutetut ja pohjoisen lentojätäkät asuivat hallien nurkissa halvemmalla kuin missään muualla. [...]

Hallissa haisi rasva ja paska ja odottavan aika. Siellä oli odotettu huoraa tulevaksi tai pitsataksia tai unta tai työvuoroa alkavaksi tai kaveria ajamaan nousuhumalaiset taksirengit Hotelli Vantaaseen viinaa juomaan.

Sepon hytti oli kalustettu laverilla, tuhkakupilla, matkatelkkarilla, tyhjillä kaljapulloilla ja pornokalenterilla. Lattialla lojui likainen matto ja Bilteman kuvasto. Hytti oli kuin vankilan selli. Kaltereita ei ollut, mutta eipä ollut ikkunoitakaan. Istuimina oli käytöstä poistettuja pyörätuoleja, joita Soikkeli oli jostain ilmaiseksi saanut. (EK 97–98.)

Taksirenkien heikkoa asemaa kuvaa se, että näiden ”asuntojen” takia Soikkelilla ei ole koskaan pulaa kuskeista (EK 98). Soikkeli siis käyttää asunnontarpeessa olevia hyväkseen.

3 TEMATIikka

3.1 Teema ja motiivit

Teema on kaunokirjallisen tekstin ydin, se mistä tekstissä pohjimmiltaan on kyse (Suomela 2001, 141–142). Teema on vuorovaikutuksessa teoksen keskeisten elementtien, esimerkiksi motiivien, kanssa. Motiivi on teemaa pienempi ja konkreettisempi temaattinen yksikkö. Motiivi ymmärretään tässä nimenomaan toistuvaksi paikalliseksi merkitysyksiköksi. Toisiinsa liittyvistä motiiveista syntyy temaattisia sidoksia. Toistuessaan motiivit myös lähenyvät teeman asemaa. (Emt. 144; Hosiaisuus 2003, 600, 914.) Seuraavissa alaluvuissa käsiteltävät motiivit toistuvat niin usein, että niiden muodostama verkko kattaa koko tekstin, kertojen vaihtumisesta huolimatta. Tällöin motiivit paitsi lähestyvät teeman asemaa myös kiinteyttävät teoksen rakennetta (vrt. Hosiaisuus 2003, 600).

Abstrahoinnin kautta tekstuaalisista elementeistä – kuten kielikuvista, motiiveista, kerronnasta, kerrotusta maailmasta ja sen henkilöahmoista – muodostuu teema. Kielikuvista *Ei-kuoressa* nousee esiin erityisesti edellä mainittu valon ja varjon personifikoitu kamppailu sekä allegorisena esitetty tie, joka ei johda mihinkään (näistä näytteet luvussa 2.2.2). Teoksen kokonaisuutta vasten tulkiten nämä kielikuvat on mahdollista liittää menestyjien (”valon”) ja syrjäytettyjen (”varjon”) kamppailuun sekä alaluokan deterministiseen kohtaloon (”tie”).

Paikallisten elementtien lisäksi teemaa konstruoidessa on yleensä otettava huomioon tarinan ja juonen taso. Tarinan tasolla temaattisesti merkityksellisintä *Ei-kuoressa* on Kyreniusten asunnonmyyntihanke ja sen epäonnistuminen.

Tulkinnallista merkitystä on myös teoksen nimellä. Ei-kuori on kirjekuori, jolla voi osallistua Hymy-lehden mainoksessa olevaan kilpailuun, vaikkei lehteä tilaisikaan. Urkin äidin Aulikin mukaan ei-vastauskuorilla ei kuitenkaan voi koskaan voittaa arvunnoissa. Postimaksunkin joutuu maksamaan itse. (EK 40–42.) Näin ollen vain heillä, joilla on varaa vastata kyllä eli tilata lehti, on myös mahdollisuus voittaa lisää rahaa tai tavaraa. Ei-kuori voidaan ymmärtää

alemman luokan ihmisten ja heidän kohtalonsa metonyyminä: *kuori*, siis elämä, ei sisällä mahdollisuutta voittoon. Teoksessa ei-kuori-ihmisiä edustavat Kyreniukset sekä suurin osa sivuhenkilöistä. Häviäjyyden lisäksi romaanin nimi *Ei-kuori* viittaa mainontaan ja markkinamekanismeihin. Nimessä esiintyvän kieltosanankin erillistä merkitystä voi pohtia. Ainakin se luo negatiivisia konnotaatioita. Nimen toinen osa *kuori* taas voidaan yhdistää myös henkilöhaahmojen ja koko kerrotun maailman arvojen pinnallisuuteen.

Ei-kuoren henkilöiden toiminnan perimmäiset motivaatiot kiteytyvät Stig Johanssonin, henkilöhaahmon ja yhden kertojista, pohdiskelussa: ”Jumala on luonut ihmiselle panohalut ja rahanhimon. Niiden ääntä pitää jokaisen kristityn kuunnella.” (EK 114.) Lähes saman toistaa Urkin kyyditsemä lääkäri pohtiessaan terveen ja sairaan himon rajaa: ”Rahaan saa tulla himo ja nuoren tytön perseeseen.” (EK 199.) Raha ja seksi ovat myös teoksen maailman keskeiset maksuvälineet, yleiset tavarat, joista alemman luokan edustajilla on pulaa. Useimmin toistuvat motiivit hyötymisestä ja rahan- ja seksinhimosta tulevat tässä tutkielmassa esiin muissakin kuin erityisesti niitä käsittelevissä luvuissa, koska ne esiintyvät teoksessa niin tiheään. Jyrkän luokkajaon, ihmissuhteiden tavaramuotoistumisen ja lisääntyneen individualismin representoituminen johdattaa etsimään tulkintakontekstia uusliberalistisesta kapitalismista. Kun sitten tehdään kontekstuaalista tulkintaa, löydetään lisää viitteitä kohti kapitalismikriittistä tulkintaa. Näin ymmärrys laajenee hermeneuttisessa kehässä, kun taas tulkinta tarkentuu entistä enemmän yhteen (tulkitsijan mielestä oikeimpaan) suuntaan, kohti tekstin mieltä.

3.2 Henkilökohtainen hyötyminen

Hyödyn irti ottaminen sieltä, mistä saa – tai pikemminkin sieltä, mistä oma yhteiskunnallinen asema sallii – on teoksen keskeisin ja toistuvuin motiivi. Tällaisen maailmankatsomuksen eksplikoi Urkin äiti Aulikkikin: ”Tämä maapallo pyörii sen varassa että ihmisiä kusetetaan ja niistä otetaan hyöty irti.” (EK 42.) Asioita tehdään hyötymistarkoituksessa ja jätetään moraalittomasti tekemättä, jos niistä ei hyödytä. *Ei-kuori* alkaa kohtauksella, jossa Urkin

edellä ajava auto vetää hevosvaunua. Urkki huomaa, että hevosen takajalat ovat pudonneet vaunun pohjan läpi ja raapivat tietä. Seppo kehottaa puhelimitse Urkkia antamaan merkin kuljettajalle. Urkki ajaakin rinnalle, mutta huudahtaa puhelimeen:

- Voi vittu! Se oli manne.
- Näytitkö sä merkkiä?
- Vitut. Hoitakoon itse hevosensa.
- Liekö enää hoitamista, Seppo sanoi.
- Ei ainakaan takajaloissa. Ne loppuvat ennen kuin heppa on Vermossa.
- Olisit kai sä pienen vinkin voinut antaa.
- Mitä mä siitä hyödyn? (EK 7.)

Hevonen oli romanien ja mitään henkilökohtaista *hyötyä* Urkille ei ollut odotettavissa, joten häntä ei sen kohtalo kiinnostanut. Urkin (retorista) kysymystä ”[m]itä mä siitä hyödyn” voidaan pitää teoksen johtomotiivina. Ainakin henkilöhahmojen toiminnan perusteella nämä esittävät saman kysymyksen itselleen (henkilöhahmon ’syvyydessä’) ennen kuin mihinkään ryhtyvät. Teoksen kenties karkein hyötymisyrittäminen seuraa, kun Kyreniukset huomaavat mummonsa kunnan heikkenemisen. Urkki keskustelelee äitinsä kanssa mummon kohtalosta, mutta huoli mummon yksin saamisesta nousee tärkeämpänä esiin. Aulikki olettaa, aivan oikein, että Sepon käyntiin mummon luona on liittynyt hyötymistarkoitus, hän on käynyt ”hakemassa” jotain:

- Seppo kävi torstaina mummon luona, Urkki sanoi kesken kaiken.
- Mitä se sieltä haki?
- Mitä luulisit?
- Ei mummolla rahaa ole, minä sanoin.
- Seppo oli sen huomannut. Oli se huomannut muutakin.
- Mitä?
- Sillä on dementia. Se luuli Seppoa fajaksi ja puhui muutenkin pehmeitä.
- Ei oo totta?
- Kysy Sepolta.
- Mun pitää käydä mummon luona.
- Seppo vähän vihjaili, että pannaan yksiö lihoiksi.

– Pojat pojat! Se kämppä kuuluu mulle sitten kun mummosta aika jättää. Pitäkää se mielessä! (EK 43.)

Mummo joutuukin pian sairaalaan ja asuntokaupat pistetään vireille. Kun mummon nimikirjoitus on saatu valtakirjaan, haluaa Aulikki Kyrenius myydä asunnon heti. Asunnonvälittäjä ilmoittaa hinnan, jolla lupaa myydä asunnon jo seuraavana päivänä. Välittäjä jatkaa:

– Siitä menee tietenkin välityspalkkio.

– Antaa mennä, minä sanoin. – Täytyyhän sinunkin jotain hyötyä. Täytyyhän sinun päästä imemään köyhän verta.

Välittäjä ei sanonut mitään, mutta sen hymy piti. Sillä se paljasti aiemmatkin hymyt valheeksi.

– Ei välittäjää tarvitse käyttää. Te voitte myydä tämän itsekin.

– Joopa joo, minä sanoin. – Sellaiseen mä en kansakoulupohjalta rupea. En osaa. Saat myydä tämän huomenna. (EK 109.)

Koska Aulikki ei koe olevansa kyvykäs myymään asuntoa itse kouluttamattomuutensa tähden, hän joutuu päästämään välittäjän hyötymään kaupasta, ”imemään köyhän verta”. Tämän jälkeen välittäjä soittaa Stig Johanssonille, jonka pääomalla asunto ostetaan sijoitustarkoituksessa (EK 111–114):

– Tämä on nyt sellainen tapaus josta puhuttiin, Väätäinen [asunnonvälittäjä] sanoi. – Myyjällä on kiire, eikä se tunne hintatasoa. [...]

– Paljonko tästä pitää maksaa?

– Mä lupasin Kyreniukselle viisikymmentä tuhatta. Se oli ihan tyytyväinen.

– Mikä tämän arvo on?

– Seitsemänkymmentä, jos ei ole kiire myydä. (EK 112–113.)

Vaikka Kyreniukset suunnittelivat asunnonmyynnin yhdessä, rouva Laamanen huijataan kirjoittamaan valtakirja myynnistä tyttärelleen Aulikille (EK 105). Urkille riittäisi asuntorahoista ”muutama tonni” (EK 126). Seppo sen sijaan haluaa enemmän:

- Sun täytyy antaa mulle puolet niistä asuntorahoista.
- Älä poikaressu sellaista kuvittele. Oletko sä aivan sekaisin?
- Kyllä sä annat, Seppo sanoi. Jos sä et anna niin mä marssin kyttäasemalle ja ilmiannan sut petoksesta. [...]
- Jeesus auta, minä sanoin. – Omat lapset on tuollaisia. Verottavat äitiään.
- En mä muita pysty verottamaan, Seppo sanoi. – Nyt eletään vaikeita aikoja. Kymmenykset on otettava sieltä mistä ne saa. (EK 127.)

Aulikki taivastelee, kuinka omat lapset verottavat äitiään. Hän on kuitenkin juuri toiminut samoin myydessään äitinsä asunnon. He eivät pysty muista hyötymään, ja ”[k]ymmenykset on otettava sieltä mistä ne saa”. Tämäkin asetelma on periytynyt äidiltä pojalle huono-osaisuuden mukana. Teoksessa näkyvä yhteisöllisyyden puute toteutuu myös perheen sisällä. Voidaan sanoa Marxia ja Engelsiä (1998, 39) mukaillen, että perhesuhde on pelkistynyt puhtaaksi rahasuhteeksi.¹²

Kyreniusten asunnonmyynnissä käy lopulta huonosti, sillä rouva Laamasen tila kohenee ja hänet kotiutetaan. Lopulta asuntokaupoista eivät hyödykään Kyreniukset vaan ainoastaan kiinteistönvälittäjä ja Stig Johansson, he joilla alunperinkin meni hyvin.

Urkki pyrkii ottamaan kaiken hyödyn myös taksiasiakkaistaan. Kun Tanttu jättää Urkille tippiä, eikä tarvitse kuittia, laittaa Urkki koko summan taskuunsa (EK 80). Samoin Urkki on ironisoituvasta moralisoinnistaan huolimatta – mikä tekee Urkin hahmosta vielä moraalittomamman tuntuisen – valmis viemään sokean miehen kunnan taksikortilla kunnan rajan yli, vaikka se on kiellettyä:

- [...] Mä en pidä siitä, että kaikessa lipsutaan. Kukaan ei enää kunnioita sääntöjä eikä mitään muutakaan. Hyötymään pitää päästä. Moraalin perään ei kysellä.
- Totta puhut, sokea sanoi. – Ensin huijataan pikku asioissa, sitten isoissa. Ja lopulta katoaa ihmisyyys. (EK 92.)

¹² Karkaman (1998, 129–130) mukaan uusliberalismissa tosin korostetaan perheen merkitystä. Näin tekevätkin esim. Friedmanit (1982, 131).

Urkin ja sokean miehen dialogi eksplikoi tässä asteittain etenevän moraalin ja yhteisöllisyyden heikkenemisen, joka voidaan nähdä uusliberalistiseen ideologiaan liittyvän individualismin seuraukseksi. Sokea mies pyrkii kuitenkin huijaamaan, hyötymään kunnan kustannuksella. Hyötyä haluaa lopulta Urkkikin: hän kerää ajomatkalle lisää hintaa kiertämällä pidempää reittiä (EK 94–95). Jopa kuolleesta kyytiläisestä täytyy saada kaikki hyöty irti: kun Roope Tanttu kuolee Urkin kyytiin, Urkki tyhjentää hänen lompakkonsa (EK 149). Hyötyä kiskotaan irti myös vanhuksista, vaikka Urkki epäilee, että vanhukset jätetään hoitopaikkoihin virumaan juuri siksi, että heistä ”ei ole enää mitään hyötyä kenellekään”. Hänen kyydissään oleva lääkäri on kuitenkin eri mieltä:

– Kyllä niistä hyötyä on, lääkäri sanoi. – Ne hyödyttää sitä järjestelmää joka hoitaa niitä. [...] Terveyspalvelujen tuottaminen tarkoittaa sitä, että hoitokoneisto ottaa ihmisestä hyödyn irti. Ihmistä hoidetaan niin kauan kuin järjestelmä parhaaksi näkee. Varsinkin kuolevasta puristetaan kaikki mehut, se ei pane hanttiin, sitä hoidetaan niin perkeleesti, makuutetaan aivottomaksi, kuivatetaan kolmekymmentäkiloiseksi, muumioidaan sänkyynsä. (EK 116–117.)

Edellä kuvattua kaiken hyödyn irti ottamista peilaa mummon ensimmäinen ajatus, kun hän sairaalassa havahtuessaan huomaa letkun kädessään:

– Miksi mulla on tällainen johto?
– Se on letku. Lääkäri on sen laittanut.
– Mitä ne imee minusta? (EK 54.)

Mummon epäluulon kautta kuvataan myös tällaisessa maailmassa vallitsevaa turvattomuuden tunnetta. Hän kyselee toistuvasti sekavassa tilassa ollessaan, että missä hänen avaimensa ovat ja kuinka hän pääsee kotiin (EK 55–56). Avain voidaan tulkita omistamisen symboliksi tai meronyymiksi, jolla viitataan koko asuntoon. Tämä kielii tietysti myös kodin luomasta turvasta ja sen tärkeydestä mummolle ja korostaa Kyreniusten huijaushankkeen hävyttömyyttä entisestään. Avaimiaan mummo ei uteluistaan huolimatta enää saa. Tarinassa vilahtaa taajaan toinenkin avain, Urkin ajaman taksin avain, ”tylppä muovilätkä, jossa ei ollut hampaita lainkaan” (EK 50). Urkki ei kuitenkaan omista avainta eikä ajamaansa autoa.

Tässä alaluvussa esitetyistä ja muistakin tekstinäytteistä käy ilmi, että *Ei-kuoren* maailmassa pyritään aina tilaisuuden tullen hyötymään muista. Näin tiuha motiivin toistaminen kielii sen olennaisuudesta teoksen tulkinnassa.

3.3 ”Kaiken voi mitata rahassa”

Toinen useasti toistuva ja hyötymistematiikkaan läheisesti liittyvä motiivi on rahan himoitseminen ja hankkiminen. Rahan takia henkilöt ovat valmiita jyräämään vaikka äitinsä tieltään. Kun Aulikki Kyrenius on myynyt äitinsä asunnon, hän menee pankkiautomaatille. Kohtauksessa kuvastuu, kuinka rahasta tulee *Ei-kuoren* maailmassa lähes uskonto:

Kävelin ensin pankkiautomaatille, tungin kortin nieluun ja näppäilin tunnuslukuni: 2-8-4-6. Se oli kuin ristinmerkki. (EK 125.)

Aulikki nostaa automaatista kokeenomaisesti 90 euroa ja toistaa kokeen:

Sain taas 90 euroa. Saldo oli pudonnut 180 euroa, mutta yhä se oli käsittämätön. Menin K-kauppaan ja ostin ne vähät mitkä muutenkin olisin ostanut. En yhtään tiennyt mihin rahojani olisin laittanut, vaikka minulla oli aina ollut puutetta kaikesta. (EK 125.)

Rahojen saamisesta on tullut itseisarvo, niillä ei varsinaisesti ole käyttöarvoa Aulikille, vaikka hänellä mielestään on ”aina ollut puutetta kaikesta”. Toisin kuin äitinsä Urkki tietää miksi hän tarvitsisi osansa asuntorahoista: ”Mä pääsisin kunnolla huoriin ja ostaisin uudet videot.” (EK 126.) Rahalla Urkki siis hankkisi seksiä. Videoiden tarpeestakin tulee tässä yhteydessä mieleen, että Urkki tarvitsisi ne pornofilmien katselua varten.

Rahan tärkeyttä kuvataan myös Urkin kyydissä olevan dementikon kautta. Hän ei maailman menosta enää paljoa ymmärrä, mutta entisenä kauppiana hänellä on jatkuva huoli siitä, ”onko kassa laskettu” ja ”onko kuljettajalle maksettu” (EK 28–32). Nämä dementikon

viimeiseksi jääneet, sinnikkäästi toistuvat ajatukset kuvaavat satiirisesti *Ei-kuoren* ihmisten rappeutumista rahan tultua liian tärkeäksi.

Juha Siltala kirjoittaa artikkelissaan ”Tunteet maailmantaloudessa” (1999, 407): ”Ihmiset alkavat rahan kiertokulkuun alistettuina itsekin muistuttaa rahaa – käyttöarvosta erilleen pelkistettyä vaihtoarvoa – myös keskinäisessä vaihdettavuudessaan. Merkin ja merkityn ero häviää. Persoonallisuuden komponentti ja todellisuuden osittaminen palautuneen kaiken rahataloudellistamiseen.” *Ei-kuoressa* kaikki, ihmissuhteita myöten, perustuu vaihtoarvoon ja hyötymiseen. Sosiaaliset suhteet perhesuhteita myöten ovat pelkistyneet taloudellisiksi suhteiksi, kaupankäynniksi. Siltalan mukaan raha ei ole globaalissa markkinataloudessa enää hyvää elämää palveleva renki vaan isäntä, joka stressaa omistajiaankin pääoman tehokkuusvaatimuksella. Omistaminen onkin nyky-yhteiskunnassa saanut uuden merkityksen: kyseessä on vain väliaikainen hallintaoikeus, joka raukeaa, kun tehokkaampi tuloksentekijä ilmaantuu hallintaoikeutta kärkkymään. (Emt. 408.)

Hyvin väliaikainen on Aulikki Kyreniuksenkin omistussuhde, ”hallintaoikeus”, äidiltään huijaamaansa asuntoon, samoin asunnon ostanut Stig Johansson pyrkii myymään sen mahdollisimman pian eteenpäin (EK 113). Heillä on kiire vaihtaa asunto rahaksi.

3.4 Seksin tavaramuoto ja vaihtoarvo

Ei-kuoressa ostetaan seksiä rahalla. Rahan lisäksi myös seksi on yleinen ja pätevä maksuväline. Seksuaalisesta kanssakäymisestä pyrkivät hyötymään taloudellisesti muutkin kuin prostituoidut. Seksillä on siis vaihtoarvo. Teoksen ihmissuhteet ovat kulutus-suhteita, jotka tähtäävät vain välittömien himojen, seksuaalisten tai taloudellisten, tyydyttämiseen (vrt. Ojajärvi 1999, 66). Kun asunnonvälittäjä katsoo Stig Johanssonia silmiin ja hymyilee, alkaa Stig pohtia, mitä tämä katseellaan mahtaa tarkoittaa. Hänelle tulee mieleen kaksi vaihtoehtoa:

Suostuisikohan se luopumaan omasta voitto-osuudestaan, jos alkaisin astua sitä silloin tällöin?

Vai haluaako se isomman siivun? Haluaako se hyödyn pillustaan? (EK 114.)

Stig on siis vakuuttunut, että asunnonvälittäjä haluaa käydä kauppaa seksuaalisella kanssakäymisellä, mutta ei ole varma, kumman suorituksella on enemmän vaihtoarvoa. Aiemmin teoksessa Stig Johansson tuo pahasti krapulaiselle Saaralle viinaa ja Diapameja. Saara maksaa suihinotolla, sillä jotain hyötyähän Stiginkin on palveluksestaan saatava:

– Anna mä otan Pamin. Mä en kestä tätä oloa. Ihan oikeasti. Jokainen sekunti tuntuu vuosisadalta.

– Ensin maksu.

Avasin vyön ja vetoketjun, pudotin housut nilkkoihin ja kalsarit polvitaiveisiin. Saara huokaisi ja kävi polvilleen eteeni.

– Aina sama juttu, se sanoi.

– Älä valita. Mä olen isotuloinen mies. Mulla on parempaakin tekemistä kuin juoppoja hyysätä. Jotain hyötyä tästä on saatava, sitä paitsi mä lähtiessäni pesin sen ihan sua varten. (EK 46–47.)

”Täytyi siinä olla rakkautta, ei Saara voinut ajatella pelkkää hyötyä”, selittelee Stig itselleen lauettuaan (EK 48).

Tavaramuotoistunutta seksiä teoksessa kenties puhtaimmillaan tarjoavat prostituoidut – vaikkei heitä voitaisikaan nähdä hyötyjinä. Urkin ja Sepon ihmissuhteet tuntuvat rajoittuvan juuri prostituoituihin. ”Etkö sä muita tunne kuin huoria?” kysyy Urkki Sepolta (EK 101). *Huorista* puhutaan teoksessa jatkuvasti ja onpa siinä kohtaauksin, jossa Sepon luona on *itätyttö*. (EK 137–138.) Romaanissa nähdään erityisesti naiset esineinä, mahdollisuutena seksuaaliseen kanssakäymiseen. Kun dementoituneen vaimonsa kotilomalta takaisin laitokseen saattanut taksiasiakas kuulee, ettei Urkillä ole vaimoa, hän kysyy tältä heti seksiasioista:

– Miten te sen hoidatte?

– Minkä, minä kysyin.

– No sen. [...]

– Mä käyn huorissa. Mikadossa.

– Paljonko se maksaa?

- Paljon. Kauniit kaksisataa euroa ja rumat sata. Ne rumat on niin rumia, että ei meinaa millään ottaa eteen.
- Miten teillä on varaa?
- Ei mulla olekaan. Mä kävisin paljon useammin jos mulla olisi. (EK 34.)

Urkki ei siis saa seksiä ilmaiseksi. Urkin ja Sepon taloudellinen ahdinko selittyy ainakin osittain sillä, että he maksavat seksistä. Tämä taas palautuu siihen, että he ovat teoksen maailmassa alemmaa luokkaa, ”persaukisia taksirenkejä, lihavia surkimuksia” eivätkä siten kiinnosta naisia. Karkaman (1998, 153) mukaan todellisuudessa seksiä ostetaan ainakin osittain siksi, että näin voidaan täyttää yhteiskunnan seksuaaliset normit ja kohottaa siten miehistä itsetuntoa.

Normaalia seksuaalista kanssakäymistä ei teoksessa esiinny lukuisista seksikohtauksista huolimatta kertaakaan. Kaupallistuneen ja esineistyneen seksuaalisuuden lisäksi *Ei-kuoressa* esitetään väkivaltainen seksuaalinen kohtaaminen, kun Urkki seksinnälkäisenä ja mustasukkaisena käy kesken työpäivän ex-vaimonsa luona ja raiskaa tämän (EK 86–89). Urkin maailmassa seksillä on vaihtoarvo. Hän, kenties pilailen, kokee raiskauksellaankin olevan taloudellista vaihtoarvoa. Urkin ex-vaimo aloittaa:

- Sä et ole vielä kertaakaan maksanut elatusmaksujasi.
- Mä annan sulle etumaksun nyt heti, Urkki sanoi. Se lähestyi minua kädet halausasentoon levitettyinä, silmät vihaa sykkien. (EK 86.)

Urkki vieläpä syyllistää raiskauksesta uhriaan eli ex-vaimoaan: ”Näin sä sen näköjään haluat. Mulle olisi kelvannut rauhallisempikin tyyli.” (EK 88.)

Myös Roope Tanttua puhuu *huorista*, vaikka hänen ei naisista tarvitsekaan maksaa. Tultuaan kotiin hän käy vaimonsa kanssa keskustelua:

- Sulla on huora joka paikassa, vaimo sanoi. – Vaikka sulla ei edes kunnolla seiso.
- Mulla on huora vain yhdessä paikassa: kotona. Mä olen sun ainoa tienesti. Sä kuolet nälkään sinä päivänä kun mä lemppaan sut ovesta. Koeta pitää selluliitit kurissa. (EK 81.)

Tantun vaimo on siis pelkkä koriste, kotirouva jonka Tanttu uhkaa lempata, jos häntä ei vaimon ulkonäkö enää miellytä.

Vanhuksien syrjäyttämisen lisäksi *Ei-kuoressa* nostetaan esille heihin liittyvä todellisen yhteiskunnan tabu. Vanhuksillakin on nimittäin seksuaalisia tarpeita. Urkki hankkii taksin ajamisen sivussa lisätienestejä myymällä lääkärileikkejä vanhalle naiselle, joka kaipaa seksuaalista kosketusta. ”Tohtori”, kuten nainen Urkkia nimittää, kuuntelee sydänäänäet ja tutkii, onko naisen rinnoissa kyhmyjä.

- Viisikymmentä euroa, se [vanha rouva] sanoi. – Onko se mielestänne sopiva summa? Se otti setelin laatikosta ja toi sen minulle.
- Kyllä se riittää tutkimuksesta. Mutta lisäksi pitäisi saada vielä laboratoriomaksu ja arvonlisävero.
- Mitä?
- Laboratorio ja arvonlisävero.
- Ymmärrän, se sanoi ja haki lipastosta toisen viisikymppisen. (EK 68.)

Myöhemmin Urkki tekee ”alapäättökäytöstä” samalle vanhukselle. Tämä on kenties romaanin groteskein kohta. Urkki tyydyttää vanhaa rouvaa vaseliinilla voideltu näppylähanska (alemman luokan symboli Salmisen tuotannossa) kädessään, kun ovi käy ja rouvalle tulee vieraita. Itse teossa yllätetty Urkki joutuu pakenemaan paikalta. Lisätienestit loppuvat siihen. (EK 123–124.)

4 *EI-KUORI* REFLEKTIONA JA OSANA KULTTUURISTA DIALOGIA

4.1 Yhteiskunnan tilan esittäminen *Ei-kuoressa*

Ei-kuoren kerrotun maailman yhteiskunnallista tilaa eksplikoidaan moneen otteeseen. Nämä esitykset on mahdollista lukea kontekstuaalisesti reaali maailman reflektioina. Aloitetaan kohdasta, jossa Urkki puhelee ennen lääkärireikkejä vanhuksen kanssa:

- Minä synnyin vuonna seitsemäntoista, rouva sanoi.
- Silloin syntyi Suomikin.
- Me ollaan yhtä vanhoja. Ja yhtä huonokuntoisia. Saa nähdä kuollaanko me samana vuonna. Heikolta näyttää.
- Kummalla?
- Kummallakin. (EK 65–66.)

Roope Tanttukin, taloudellisesta menestyksestään huolimatta, esittää maailman menosta samantapaisen pessimistisen luonnehdinnan:

- Maailma on valmis, Tanttu sanoi. – Kun joka paikkaan sattuu, missään ei tunnu kipeältä. (EK 78.)

Edelliset esitykset povaavat varsin abstraktisti synkkää tulevaisuutta. Kapitalismin konkreettisempi olemus tulee ilmi Stig Johanssonin pohdintoissa vaurastumisestaan:

- Ei mulla ole kiirettä mihinkään. Kiire on vain mun rahoillani. Ne on ahkeraa väkeä. Ne tekee tuottavaa työtä yötä päivää. Ne on tehneet musta varakkaan miehen.
- Raha tulee rahan luo, Väätäinen sanoi.
- Minä tulen rahan luo. Siksi mä olen täällä. (EK 113.)

Stig Johanssonin pääoma tuottaa lisää pääomaa ”yötä päivää”. Pääoma siis kasautuu omistavalle luokalle. Työtä tekemällä sen sijaan ei juurikaan vaurastu – ainakaan taksirenki. Urkki pohdiskelee, miksi hänen rahansa eivät riitä:

Yhden yön palkalla elin kaksi päivää, kahden päivän palkalla elin yhden yön, siksi rahat eivät riittäneet. Muuta syytä en keksinyt. (EK 148.)

Yön kalleudella Urkki viitannee myös käyttämiinsä maksullisiin naisiin (EK 34).

Myös sairaanhoidon huonoa tilaa käsitellään *Ei-kuoressa* useaan kertaan (esim. EK 104 ja 116–117). Yhden selityksen sairaanhoitojärjestelmän palveluiden huononemiseen esittää Urkin kyydissä oleva lääkäri:

– Sairaanhoito on samaa saatanan kapitalismia kuin kaikki muukin. Se hamuaa kasvua ja uusia markkinoita. Samat fuusiot ja tehokkuuden tavoittelut kuin missä tahansa teollisuudessa. Iso sairaala nielaisee pienen. Markkinaosuus kasvaa. (EK 119.)

Tämänkaltaisia ideologiastaan eksplisiittisesti selkoa tekeviä yhteiskunnallisia näkijöitä esiintyy muissakin Salmisen teoksissa. Erityisesti kannattaa mainita *Varaston* Jylhäkorpi ja *Paskateorian* Suurnäkki ja Kaarakainen. Nämä henkilöhahmot esitetään vahvasti parodisiksikin. Heidät voidaan rinnastaa suomalaisessa yhteiskunnallisessa kriittisessä realismissa esiintyviin kommunistiagitaattoreihin, joita Karkaman (1994, 101–102) mukaan on muun muassa Arvid Järnefeltin, Ilmari Kiannon, Pentti Haanpään ja Väinö Linnan teoksissa. Luokkatietoiset stereotyypit ovat yhteiskunnallisen kriittisen realismin perinteessä yleisiä erityisesti sivuhenkilöinä. Salmisen tuotannossa poikkeuksen Karkaman hahmotelmaan tekee Suurnäkki, joka on *Paskateorian* päähenkilö ja kertoja.

Lääkärin lisäksi toinenkin taksiasiakas esittää Urkille yhteiskunnallisia näkemyksiään. Urkki käy kyydittävän kanssa keskustelun, kun poliisi on soittanut hänelle ja pyytänyt kuulusteluun. Asiakas on sitä mieltä, että hyvinvointivaltio on heikennyt eikä se enää pysty huolehtimaan tulonsiirroista:

– Poliisi soitti, minä sanoin.
– Poliisi soittaa köyhille, se sanoi.
– Miten niin?

- Se liittyy verotukseen.
- Ei pidä paikkaansa, minä sanoin.
- Sä et itse tajua sitä.
- Mitä?
- Valtio ei enää pysty keräämään veroja sun puolestasi. Sä joudut itse panemaan lähimmäisesi verolle. Siksi sulle soitetaan. Siksi köyhille soitetaan. (EK 140.)

Lääkärin analyysillä valtion heikkenemisestä on referentti todellisuudessa. Uusliberalistisessa kapitalismissa pyritään valtion alasajoon, jotta taloudelliselle toiminnalle ei olisi esteitä. Verovaroin ylläpidettävää julkista sektoria pienennetään ja veroja alennetaan mm. ostovoiman lisäämisen nimissä.

4.2 Teoksen teesi

Teemasta puhuttaessa liikutaan varsin abstraktilla kaunokirjallisen teoksen merkitystasolla. *Ei-kuoren* teemaksi voitaisiin hahmotella jotain sen tyyppistä kuin ihmisen häikäilemättömyys tai moraalin ja yhteisöllisyyden rappeutuminen. *Ei-kuoren* kaltaisen vahvasti yhteiskunnallisen ja kanta-aottavan realistisen romaanin tehtävää ja merkitystä konstruoidessa voi olla hedelmällisempää puhua teesistä kuin teemasta. Hosiaisuus (2003, 916) mukaan teesi on teoksen sisältämä väite, maailmankatsomuksellinen tai muu näkemys tai sen propagoima aate tai oppi. Väite tai väittämä halutaan yleensä keskustelun tai väittelyn alaiseksi. Näin ymmärrettynä teesi on se teoksen merkitystaso, joka osallistuu (argumenttina) Karkaman tarkoittamaan kulttuuriseen arvokeskusteluun.

Kun Tanttua on sairaalassa, hän kertoo olevansa tulossa juoppohulluksi, sillä hänen päässään soi Punakaartin marssin alku ”Pieni Suomen kansa katkoo kahleitansa...” (EK 142.) Parodista on se, että tämä soi nimenomaan varakkaan Tantun päässä, vaikka hän muusikko onkin. Intertekstuaalisena viittauksena ja ehkä jopa koko teoksen teesiä heijastavana

upotusrakenteena (temaattinen *mise en abyme*¹³) voidaan lukea laulun seuraava, Tantulta sanomatta jäävä säe ”kärsimysten malja se jo kukkuroillaan on”. Laulu jatkuu edelleen ”Raakaa sortovaltaa vastaan/ nostaa maasta, armeijastaan/ jalon kansan parhaat pojat taistohon.” Rinnastus eri sanoitusvariaatioilla kansalaissodassa ja sitä edeltävänä vuonna laulettuun arkkiveisuun lienee ainakin osittain ironista, ehkäpä kommentti luokkatietoisuuden puutteeseen ja siihen, ettei talouden ylivaltaa kyseenalaisteta nykyisessä yhteiskunnassamme, vaikka pitäisi. Toinen, arkkiveisua kaunokirjallisempi interteksti tälle marssinpätkälle on *Tuntematon sotilas*, johon Salminen viittaa tuotannossaan useamminkin, kuten tämän tutkielman edetessä käy ilmi. *Tuntemattomassa* Vanhala nimittäin laulaa Mannerheimin 75-vuotispäivän kiljujuhlissa: ”Pieni Suomen kansa, katkoo kahleitansa/ kärsimysten malja jo kukkuroillaan on./ Raakaa sortovaltaa vastaan nostaa maasta armeijasta/ jalon kansan parhaat voimat taistelohon...” (Linna 2000, 305.) Kapinalaulun laulamisesta syyttäen Rokka keskeyttää hänet, mutta Koskela käskää Vanhalan jatkaa. Myös *Tuntemattomassa*, johon viittaaminen sinälläänkin jo aktivoisi tulkinnan yhteiskunnan sotatilasta, tämä laulu aktivoi kansalaissodan ja siis luokkataistelun merkityksen, kun Koskela muistaa laulun lapsuudestaan, jonka vietti punaisessa perheessä. Laulu herättää muistoja Koskelassa, ja hänen kauttaan fokalisoidaan myöhemmin *Pohjantähti*-trilogiassakin esiintyviä tapahtumia kansalaissodan ajalta. (Emt. 305–306.) Tällä *Tuntemattomaan* viittaamisella *Ei-kuoressa* voidaan tulkita viitattavan myös yhteiskunnan nykyiseen ”sotatilaan”, menossa olevaan selviytymistaisteluun ja rikkaiden ja köyhien eturistiriitisiin.

Tulkintani mukaan *Ei-kuoressa* on yhteiskuntakritiikkiä, joka kohdistuu eriarvoistumiseen, lisääntyneeseen individualismiin, taloudellisten päämäärien nousuun ainoaksi arvoksi, rahan itseisarvoistumiseen sekä ihmissuhteidenkin tavara(muoto)istumiseen ja pelkistymiseen taloudelliseksi vaihdoksi. Teoksen keinona vastustaa ideologista hegemoniaa on esittää se paradisesti. Parodia syntyy erityisesti henkilöiden päänäpintymien ja toiminnan kautta, joista näkyvimpiä ovat hyötymispyrkimykset sekä rahan- ja seksinhimo. Ideologiaa kyseenalaistavaan tulkintaan johdattavat myös hegemoniamukaisen diskurssin

¹³ Identtisyttä lähenevä analogiasuhde, jossa hypodiegeettinen (upotettu) taso toisintaa diegeettistä tasoa

parodioituminen erityisesti Stig Johanssonin esityksissä ja suorat vastahegemoniset esitykset, kuten Urkin kyyditsemien lääkäreiden yhteiskunnalliset näkemykset. Myös teoksen alemman luokan miljöön kurjuus voidaan tulkita ideologista hegemoniaa kyseenalaistavaksi eli vastahegemoniseksi. Ehkä tärkein vihje vallitsevan uusliberalistisen ideologian vastaiseen tulkintaan on kerrotun maailman henkilöiden voimakas eriarvoisuus ja huonosti toimeen tulevan luokan esittäminen moraalittomina ja vain henkilökohtaiseen hyötyyn pyrkivinä ”sikoina” (vrt. Urkin ulkoinen olemus), jotka käyttävät surutta hyväkseen muita huono-osaisia, jopa sukulaisiaan. He kun eivät pysty muita verottamaan. Samanlainen moraalin puute vaivaa myös Roope Tanttua ja Stig Johanssonia, mutta heillä on paremmat mahdollisuudet hyödyntää sitä: he voivat käyttää hyväksi itseään heikommassa sosioekonomisessa asemassa olevia, joiden yli pääomalla on valtaa. *Ei-kuoren* teesiksi voidaan edellä tehtyjen tulkintojen pohjalta konstruoida väittämä, että uusliberalistinen kapitalismi johtaa kuvatus kaltaiseen sietämättömään tilanteeseen, jossa selviytymisestä taistellaan keinoja kaihtamatta.

4.3 Realistinen kirjallisuus osana kulttuurista arvokeskustelua

Karkama (1998, 73) kuvaa kulttuurisen dialogin luonnetta ja mahdollisuuksia seuraavasti: ”Kyseenalaistavan luonteensa vuoksi kulttuurinen dialogi on parhaimmillaan merkitysprosessi, jonka myötä käsitteiden tutut ja totunnaiset, usein ideologisoituneet merkitykset alkavat horjua ja uudet syntyä.”

Realistinen kirjallisuus voidaan nähdä repliikkinä kulttuurisessa ja yhteiskunnallisessa dialogissa, ”yhteiskunnan sisäisessä puheessa”, joksi Karkama sitä myös kutsuu. Realistinen teos tematisoi ajankohdan polttavia ongelmia ja esittää niihin liittyviä kysymyksiä, ei heijasta (tiedollisesti) aikaansa. (Karkama 1998, 84–85.) Realistinen kirjallisuus on suuntaus, jossa vallitsevien olojen kyseenalaistaminen on varsin tietoista. Realismi voi olla merkitykseltään

(Rimmon-Kenan 1991, 118).

poliittista ja olla mukana tematisoitaessa poliittisen toiminnan kannalta merkittäviä kysymyksiä. (Emt. 111.)

Kriittistä dialogia käydään monella yhteiskunnallisella alueella, myös taiteessa ja kirjallisuudessa. *Ei-kuori* voidaan nähdä Karkaman (1998, 81–98) tarkoittamana aloitteena tai ainakin osallistujana kulttuurisessa arvokeskustelussa. Realistiseksi kirjallisuudeksi lasken sen työni analyysiosassa esittelemieni ja paikoittain tarkasti todellisuutta representoivien temaattisten piirteiden vuoksi sekä ennen muuta siksi, että tulkiten siinä haluttavan reflektoida ja kommentoida todellisessa maailmassa tapahtuneita muutoksia.

Karkaman (1994, 76) mukaan kirjallisella teoksella on aina periaatteellinen tehtävänsä¹⁴ kyseisen ajankohdan yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Kirjallisen teoksen tehtävät ja funktiot voivat olla ideologisen vallan ja hegemonian suhteen joko affirmatiivisia (niiden sisältöjä vahvistavia) tai kyseenalaistavia. Toisaalta kulttuurissa käytävä ydinarvojen ja ideologisten tulkintojen kamppailu vaikuttaa myös kirjallisuuden tehtäviin ja funktioihin (emt. 73).

Semioottisen toiminnan muotona kirjallisuus saa ideologisia merkityksiä, joten kirjallisuutta tutkittaessa tutkitaan myös yhteiskunnallista ja sosiaalista vuoropuhelua, jota käydään eri näkemysten välillä (Karkama 1994, 77). Ideologian myöntämisen ja kieltämisen kamppailuun osallistuvat kirjallisten teosten lisäksi lukijat ja koko muu kirjallinen instituutio. Vastaanottaja voi suhtautua joko hyväksyvästi tai kriittisesti teoksen ideologisiin merkityksiin. Vastaanotto laajenee yksityisestä julkiseksi erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Kirjallisuusinstituutiot kuten kritiikki, opetus ja kirjallisuudentutkimus osallistuvat tähän yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen dialogiin teoksia käsitellessään. Tällöin teosten merkitykset välittyvät toissijaisillekin vastaanottajille. (Emt. 82–83.)

¹⁴ Kirjallisuuden tehtävällä Karkama tarkoittaa merkitystä, jonka teos saa syntyajankohtansa yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Funktioiksi hän kutsuu merkityksiä, jotka teos saa myöhemmin. (Karkama 1994, 76.) Tämän tutkimuksen kohdetekstit ovat niin tuoreita, että niistä puhuttaessa rajoitutaan tehtävän tarkasteluun.

Moderni sanataideteos myös luo kuvaa modernista ihmisestä (Karkama 1994, 15). Nykyajan haasteet edellyttävät yksilöltä autotelistä muuntumiskykyä uusien haasteiden myötä. Jos yksilö ei tähän pysty, hänen toimintansa on muuttumatonta (heterotelistä) ja sen sisältö ja päämäärä ovat annettuja. Tällöin kapitalistisen yhteiskunnan tarjoamat vapauden lupaukset eivät hänelle toteudu. (Emt. 23.) Näin on *Ei-kuoressa* Kyreniuksen perheen (ja sitä myötä koko heidän edustamansa alemman luokan) laita, he ovat ”asemaansa tuomittuja ja muotoonsa määrättyjä”.

Kirjallisuudessa on mahdollista tehdä näkyväksi ideologinen hegemonia ja se, kuinka yksilö kokee elämänsä tietyn ideologisen hegemonian alaisuudessa (Karkama 1994, 82). *Ei-kuoressa* nimenomaan osoitetaan, millaiset mahdollisuudet kullakin henkilöhahmolla on selvittää kerrotussa maailmassa ja kuinka he siinä elämisen kokevat.

5 YHTEISKUNNALLISUUS SALMISEN MUISSA ROMAANEISSA

5.1 Vertailun mielekkyydestä

Arto Salmisen romaaneja yhdistävät yhteiskunnan kahtia jakautumisen teemat sekä syrjäytetyt, yleensä kouluttamattomat henkilöt ja heidän karut miljöönsä. Romaaneissa on lukuisia henkilöhahmojen suoria esityksiä markkinavoimista, kapitalismista ja yhteiskunnan tilasta. Seuraavassa käsittelen romaaneja yksi kerrallaan ja vertailen niitä edellä mainittuihin *Ei-kuoresta* nouseviin teemoihin ja aiheisiin. Teoksia tulkitsen samoilla metodeilla kuin *Ei-kuorta*. Aiemmin käytettyä teoriaa ei tässä luvussa juurikaan enää toisteta. Nämäkin tulkinnat ovat kontekstuaalisia ja perustuvat hermeneutiikan käsityksiin ymmärryksen kehämäisestä laajentumisesta. Merkille pantavaa seuraavassa luvussa on se, että vaikka Salmisen teoksien aiheet ja teematkin vaihtelevat, teesi tuntuu pysyvän jokseenkin samana koko tuotannossa, ehkä *Turvapaikka* pois lukien: romaanit kritisoivat uusliberalistisen kapitalismin aiheuttamia muutoksia ja ongelmia yhteiskunnassa. *Varasto*, *Paskateoria*, *Lahti* ja *Kalavale* tuntuvat sivuavan tematiikaltaan *Ei-kuoressa* kiteytyvää yhteiskunnallista eriarvoistumista seurauksineen ja kapitalistisen yhteiskunnan uusliberalistisia arvoja kiinteämmin kuin pakolaiskeskukseen sijoittuva *Turvapaikka*.

Eivät Salmisen muut romaanit tietenkään suoraan kerro mitään *Ei-kuoresta* tai sen tematiikasta, mutta muiden romaanien tarkastelu paljastaa kuitenkin jotain olennaista kirjailijan tavasta rakentaa teoksensa ja esittää teesinsä. Temaattisia yhtäläisyyksiä romaanien väliltä löytyy runsaasti ja muutakin tuotannon sisäistä intertekstuaalisuutta jonkin verran. Ainakin saadaan varmistus sille, että kyseessä on todella vahvasti yhteiskunnallinen ja kriittinen kirjailija. Tämä tieto vahvistaa valitun tulkintakontekstin ja kontekstuaalisen tulkittamisen relevanttiutta *Ei-kuorensikin* kohdalla.

5.2 Analyysi romaaneittain

5.2.1 *Turvapaikka*

Turvapaikka sijoittuu pienen suomalaisen paikkakunnan pakolaiskeskukseen, ja siinä kuvataan huumorin sävyttämänä niin keskuksen työntekijöitä kuin pakolaisiakin. Romaani kertoo kulttuurieroista ja oman kulttuurin pitämisestä normina, mutta toisaalta myös vaihtoehtoisista tavoista elää ja hahmottaa maailmaa. Teoksessa tematisoituu rasismi, sopeutumisvaikeudet ja suomalaisen alaluokan elämä. Asenteista keskiöön nousee päähenkilö Sundqvistin ristiriitainen suhtautuminen pakolaisiin: toisaalta hän haluaa suojella heitä suomalaisten rasismilta mutta toisaalta hän itse halveksuu heitä. Suomalaista yhteiskuntaa kuvataan pienen työyhteisön ja heidän asenteidensa kautta. Uusliberalistinen kapitalismi ongelmineen ei tematisoidu *Turvapaikassa* niin selvästi kuin muissa Salmisen romaaneissa, eikä se siten välttämättä ole kaikkein hedelmällisin tulkintakonteksti teokselle. Syrjäytettyjä siinä kuitenkin kuvataan: pakolaiset jäävät yhteiskunnan marginaaliin, eivätkä työttömiksi jäävät keskuksen työntekijätkään varsinaisesti menestyjiä ole.

Romaanin maailma on suomalaista lamanaikaista maailmaa mukaileva. Ulkomaalaiset kohtaavat rasismia ja suomalaiset työttömyyttä. Suomalaisen yhteiskunnan tilaa heijastaa tarinan tasolla pakolaiskeskuksen sulkeminen ja työntekijöiden irtisanomiset. Päähenkilö Sundqvist käy vaimonsa Minnan kanssa keskustelua heidän työllistymismahdollisuuksiensa tiimoilta:

- Luuletko sä löytäväsi töitä Helsingistä? kysyi Minna.
- Mistä mä hommia saisin kun työttömiä on puoli miljoonaa. Entäs sinä?
- En minäkään mistään töitä saa. Se on ihan varma. Täällä me oltaisiin pärjätty sun palkalla. Jos vain olisi tuo keskus jatkanut. (TP 62.)

Yhteiskunnallista eriarvoisuutta kuvataan myös *Turvapaikassa*, vaikkakin seuraavassa katkelmassa pakolaisten kautta. Kun sosiaalialan oppilaitoksen tutustumiskäynnille viedään ”samat naamat kuin yleensäkin” eli ”fiksut ja kielitaitoiset”, pakolaiskeskuksen pomo sanoo:

- Harmittaa vain kun porukka jakaantuu hyväosaisiin ja päänäpotkittuihin jo täällä keskuksessa. Olisi kiva kun kaikilla olisi yhtä hyvät lähtökohdat sopeutua suomalaiseen yhteiskuntaan.
- Ei me sille mitään voida, sanoi Hynynen. – Tämä on pakolaiskeskus eikä mikään peruskoulu. Eväät on jaettu jo ennen kuin ne tänne tuli. (TP 72–73.)

Yhteiskunnallisen eriarvoistumisen seurauksista kielii seuraava lainaus. Sulttaani, keskuksen johtava somali ja entinen liikemies, kysyy Sundqvistilta, tietääkö tämä, miksi Somaliassa soditaan.

- Klaanien takia, sanoi Sundqvist.
- Ei ollenkaan, vaan siksi että Somaliasta puuttuu keskiluokka. Siellä on vain rikkaita ja köyhiä. Liikemiehiä ja paimentolaisia. Ei ole keskiluokkaa joka pitäisi ottaa tasaisena. Liikemiehet, niin kuin minä, riistävät köyhiä. Minä ostan paimentolaisilta kameleita ja myyn tuhatkertaisella voitolla ulkomaille. (TP 75.)

Sulttaanin analyysin somalialaisen yhteiskunnan tuloeroista ja niiden johtamisesta sotaan voidaan – ainakin Salmisen muita teoksia vasten – tulkita heijastavan allegorisesti myös suomalaisen yhteiskunnan kehityksen suuntaa, mikäli yhteiskunnallinen ja taloudellinen eriarvoistuminen jatkuu.

Köyhyyden periytyminen ja deterministinen käsitys alaluokkaiseksi syntyemisestä tematisoituu myös *Turvapaikassa*. Sundqvist kertoo ”tapaamisella” ammattiauttajalle, ettei aio hankkia lapsia koska maailmassa on jo liikaa ihmisiä. Hän jatkaa: ”Ja sitä paitsi mä pelkään, että mä jättäisin lapselleni samanlaisen perimän kuin mun isä jätti mulle. Muuta se ei sitten jättänytkään.” (TP 90.)

5.2.2 Varasto

Maaliliikkeeseen ja sen varastoon sijoittuvan *Varaston* henkilöahmot ja miljöö ovat alaluokkaisia. *Varastossa* alemman luokan miljöö sekä kysymys yhteiskuntaluokista ja

eriarvoistumisesta nouseekin keskiöön, nimenomaan suomalaisesta näkökulmasta. Markku Soikkelin (2000, 202) mukaan *Varasto* oli julkaisuaikansa lähivuosien kirjasadosta ”suomalaista yhteiskuntarealismia pelkistetyimmillään”, ja sitä lukiessa ”on pakko pohtia, miten armottomasti Suomi on repeytynyt toisilleen vieraisiin yhteiskuntaluokkiin”. *Varastosta* alkaen yhteiskunta- ja kapitalismikriittisyys saakin niin merkittävän roolin Salmisen tuotannossa, että uusliberalistisen kapitalismi on pätevä ellei paras teosten tulkintakonteksti.

Varastossa esiintyy luokkatietoinen sivuhenkilö Jylhäkorpi, joka on eräänlainen agitaattori (ks. luku 4.1, Karkama 1994 101–102 näistä sivuhenkilöistä). Jylhäkorpi on teoksen maailmanjärjestystä vastustava, vastahegemoninen ääni. Jylhäkorpi käy esittämässä yhteiskunnallisia analyysejään romaanin päähenkilölle ja minäkertojalle varastomies Rouskulle, joka myy hänelle työpaikaltaan maalivarastosta tavaraa ohi kirjanpidon. Varastetun tavaran ostaminen tekee Jylhäkorven moraalisuudesta ongelmallisen: Jylhäkorpi on niitä harvoja, joilla vielä on ihanteita, mutta käytännössä hänenkin toimintansa on moraalisesti arveluttavaa. Yhteiskunnan eriarvoistumisesta, jakautumisesta voittajiin ja häviäjiin markkinaliberalismissa Jylhäkorpi on kuitenkin huolissaan:

– Pudotuspeli on käynnissä, ihmiset hakee uusia asemia. Kansa jakautuu rosvoihin ja sankareihin. (V 28.)

Hänen ja Rouskun kaltaiset eivät kuulu sankareihin, koska selviytymistaistelun ”mylläkässä ei ole sankarirooleja tällaiselle porukalle, joka tekee ryskähommia ilman aivoja, näppylähanskat kädessä”. Siksi on ”pakko yrittää päästä rosvoiksi”. (V 28.) Näppylähanskat symboloivat häviäjyyttä, kuulumista huonommin toimeentulevaan kansanosaan. Näppylähanskoja käytetään köyhyyden symbolina myös *Paskateoriassa*, kun formulakuskina epäonnistunut Tony Kaakko lehtiä jakaessaan näyttää hanskojaan Suurnäkille: ”Katso mun hanskoja. Katso näitä näppylöitä. Siinä ne on. Sata mustaa tähteä, köyhän avaruus.” (PT 141.)

Jylhäkorpi rinnastaa *Varaston* maailmassa vallitsevan selviytymistaistelun vuoden 1918 kansalaissotaan:

Tää on samanlaista kuin vuonna 1918, mutta aseita ei käytetä. Niitä ei tarvita – vielä. Mutta uhreja on jo nyt enemmän kuin siinä aiemmassa sodassa. Ja lisää tulee kun väkisin sullotaan enemmistö vähemmistöön. (V 29.)

Uhreilla tarkoitetaan nimenomaan selviytymistaistelun häviäjiä, syrjäytettyjä. Näin sanoessaan Jylhäkorpi ikään kuin ennakoi Salmisen seuraavan romaanin tapahtumia. *Paskateoriassa* nimittäin alaluokan parista on nousemassa kapina-armeija, joka suunnittelee vallankaappausta. Yhden kapinallisista, ”alamaailman torpedon” Jutikkalan mukaan heidän kapinaliikkeeseensä kuuluukin ”koko se enemmistö, joka on sullottu vähemmistöön” (PT 76–77). *Paskateoriassa* köyhät siis suunnittelevat nousevansa kapinaan hieman samoin kuin todellisuudessa vuonna 1918. *Varastosta* taas löytyy toinenkin suora viittaus sisällissotaan. Sen jälkeen kun Rousku ja Raninen olivat pistelleet puukolla reikiä maalipurkkeihin, ”[h]yllyille ja lattialle oli kuivettunut monenväristä maalia, kuin verta jota sisällissodan uhrin olivat vuotaneet” (V 73). Sodankäynnin ja kapitalismin tuottaman selviytymistaistelun rinnastumista *Varastossa* tukee lisäksi Rouskun itsestään kertoma humoristinen, toisin toistava ja sankaruuden pääläelleen kääntävä alluusio *Tuntemattomaan sotilaaseen* ja sen sankariin Vilho Koskelaan, joka kertomansa mukaan ”[s]yö rautaa ja paskantaa kettinkiä” (Linna 2000, 313). Rousku taas kertoo: ”Söin seisaaltani ja kusin istuvaltani. Sellainen mies minä olin.” (V 48.) Koskela lausuu uhmakkaat sanansa humalapäiten komentokorsussa hieman sen jälkeen, kun hänelle on tullut kansalaissodan asetelmat mieleen Vanhalan ”kapinalaulusta”. Ehkä hänelle jää siitä jonkinlainen luokkataistelumieli päälle, minkä vuoksi hän suhtautuu vihamielisesti muuhun upseeristoon. Joka tapauksessa Jylhäkorpi eksplikoikin *Varastossa* yhteiskunnan väkivaltaistumisen ja sotatilan: ”Väkivaltaa on joka paikassa. Siitä huomaa että sota on käynnissä.” (V 110.)

Varasto-nimellä viitataan paitsi tapahtumapaikkaan, myös ”tarpeettomiin” ihmisiin, joita yhteiskunnan kyydistä pudonneet ovat. Rousku jatkaa Jylhäkorven kanssa käymäänsä dialogia enemmistön sullomisesta vähemmistöön:

– Sen mä olen ainakin huomannut että mä olen varastossa. Mutta minkä varalta, sitä mä en tiedä.

– Sää oot varastossa miljoonan muun kanssa. Ja se on semmonen varasto, mistä ei ihan heti tavara kaupaksi mene. (V 29.)

Markkinatalouden tuottama tavaraistuminen ulottuu kaikkialle. Tässä lainauksessa reflektoidaan ihmistenkin esineistymistä vaihdettaviksi kulutushyödykkeiksi rinnastamalla ”varastoihmiset” *tavaraan*, joka ei ihan heti mene *kaupaksi*.

Varasteluaan ja varastetun tavaran myyntiä Rousku puolustelee pienellä palkallaan. Saatuaan Jylhäkorvelle myymistään maaleista kolmesataa markkaa hän sanoo tälle:

– En mä ilman näitä pärjäisikään, minä sanoin. – Mulle jää verojen jälkeen vähän yli neljä tonnia käteen. Vuokra on kaksi tonnia. Elämiseen jää sama minkä mä saisin sossustakin. Mä voisin yhtä hyvin jäädä himaan makaamaan ja tienaisin yhtä hyvin. (V 50.)

Varaston maailmassa siis työssäkäyväkin on köyhä. Tämä kehityssuunta on havaittavissa myös todellisuudessa. Työtätekevien köyhtyminen Suomessa ja muissa EU-maissa on lisääntynyt 1990-luvun loppupuolella, ja käyttöön on otettu uusi käsite: työtätekevät köyhät, *working poor*¹⁵ (Kauhanen 2005, 1). Tämän uuden ”yhteiskuntaluokan” synnyn tärkeimpänä syynä pidetään matalapalkkatyön yleistymistä sekä kasvavaa polarisaatiota vähäistä ja korkeaa koulutustasoa vaativien töiden välillä. Myös kotitalouden koolla ja kokonaistilanteella on merkitystä. Kolmas merkittävä syy työssäkävien köyhien määrän lisääntymiseen on ”työmarkkinoiden joustavoittamispyrkimykset” ja niiden myötä lisääntyneet epätyypilliset työsuhteet, mm. osa-aika- ja pätkätyöt. Neljäs vaikuttava tekijä on kotitalouksien tulonsiirtojen muutokset (käytännössä siis tukien leikkaukset, joista ks. tämän tutkielman luku 1.2). (Kauhanen 2005, 1–2.) Näistä syistä erityisesti työelämän joustojen vaatimukset ja tukien leikkaukset liittyvät uusliberalistiseen ideologiaan ja sen toteuttamiseen.

¹⁵ ”Yleensä työssäkäyväksi köyhäksi määritellään henkilö, joka asuu köyhyysrajan alittavassa kotitaloudessa, jossa vähintään yksi henkilö on työssä.” (Kauhanen 2005, 1.) Eurostatin virallinen köyhyysraja on 60 prosenttia mediaanitulosta. Köyhiksi siis määritellään ne kotitaloudet, joiden tulot jäävät alle 60 prosentin kotitalouksien mediaanitulosta eli siitä tulosta, jota vähemmän tienaa puolet ja enemmän puolet kotitalouksista. (Kauhanen 2005, 11–12.) Tämän tutkimuksen puitteissa ei tietenkään ole syytä lähteä spekuloidaan eksaktien köyhyysrajojen kanssa.

Rouskun edellä lainattuun repliikkiin Jylhäkorpi vastaa, että jos Rousku jäisi töistä pois, hän ei voisi varastaa mistään, ja siksi tienaisi lopulta vähemmän. Kun Rousku toteaa, että kävisi töissä ilman ”ylimääräistä bisnestäänkin”, Jylhäkorpi analysoi:

– Sää tykkäät että sulla on työssäkäyvän status. Sen tietää työnantajatkin. Ne tietää että sää suostut joustoihin ja työelämän kehittämisiin. Ne on tehneet susta venyvän. Sää joustat ja joustat. Ne on saaneet koko valtakunnan uskomaan, että kun palkkoja pienennetään niin työpaikat lisääntyy. Ja sitä myöten kun sun palkkaa pienennetään niin tuloloukkutoimikunta pienentää työttömien sossurahoja. Köyhät köyhtyy tasatahtia. (V 51.)

Tässä Jylhäkorpi mukailee ironiseen sävyyn todellisesta maailmasta tuttua uusliberalistisen ideologian mukaista puhetta *työelämän kehittämisestä* ja työntekijöiltä vaadittavista *joustoista*, jotka heikentävät työntekijän asemaa. Näin ollen työnantajilla, jotka ovat ”saaneet koko valtakunnan uskomaan, että kun palkkoja pienennetään niin työpaikat lisääntyy”, viitataan uusliberalismin ideologeihin. Työssäkäyntiin kannustetaan ”pienentämällä työttömien sossurahoja”. Matalapalkkaisilla aloilla työskentelevien työssäkäyvien köyhien määrä lisääntyy ja heidän tulonsa pienenevät samalla, kun sosiaaliturvan leikkauksilla pyritään kannustamaan työntekoon. Jylhäkorven työnantajien juonitteluksi epäilemä uskottelu työpaikkojen lisääntymisestä, kun palkkoja pienennetään, kontekstualisoituu Suomessa 1990-luvulla tehtyihin sosiaaliturvan ja työvoimapolitiikan muutoksiin, jotka olivat juuri työllisyyden lisääntymiseen tähtääviä toimia (ks. Kauhanen 2005, 2, 6–7).¹⁶ Kun Jylhäkorpi tulee seuraavan kerran ostoksille, hän analysoi Rouskun köyhyyttä. Käy ilmi, että tämän kohdalla kysymys on nimenomaan suhteellisesta tuloköyhyydestä, siitä, ettei tulotaso riitä yleisesti hyväksytyyn elämäntapaan ja kulutustasoon. Jylhäkorpi sanookin Rouskulle: ”Sää sanoit että palkka ei riitä elämiseen, mutta se ei oo totta. Sun eläminen ei riitä palkkaan.” (V 85.) Hän kuitenkin tunnistaa ja tunnustaa työtätekevien köyhien luokan syntymisen. Hän erittelee tämän syntymisen syytä Rouskulle:

¹⁶ Positiivisiksi tulkittujen kannustinvaiikutusten toimivuutta on Kauhasen mukaan (2005, 75, 92) hankala arvioida mm. siksi, että makrotaloudellinen tilanne (esim. Suomen hyvä työmarkkinatilanne 1990-luvun lopulla) täytyisi ottaa huomioon.

– Työväenluokka aiotaan hävittää kokonaan, se sanoi. – Semmonen ylpeä ja sivistynyt ja järjestäytynyt duunari poljetaan kaulaa myöten sianpaskaan ja sanotaan, että nyt on lama. Ja sinne se jätetään, kilpailukyvyyn nimissä. Tilalle on tullut työssäkäyvä köyhälistö, ihan niin kuin Amerikassa. Ammattiyhdistysliike on kirosana. Koko kansa on opetettu vihaamaan ässaakoota. Ay-liike on vanhoillinen ja jäykkä, sitä toivotetaan telkkarissa joka päivä. Ja sen läksyn osaa parhaiten ne jotka ei ilman työväenliikettä pärjäisi. Käy kysymässä Kannelmäen Maxin köyhimmältä kassatyöltä, että onko se liitossa. (V 86.)

Syitä työväenluokan köyhtymiselle Jylhäkorpi hakee siis uusliberalismin voittokulusta ja ideologisen kielenkäytön onnistuneesta luonnollistamisprojektista (*kilpailukyky, vanhoillinen ja jäykkä ay-liike*), ”läksy” on mennyt perille. Toinen, tämän seuraukseksi esitetty syy on työväenluokan järjestäytymättömyys ja tiedostamattomuus. Tässä kohdassa representoituinkin Althusserin (1984,111) aiemmin mainittu näkemys siitä, kuinka ideologiset valtiokoneistot ”varustavat” riistetyt epäpoliittisuudella. Jylhäkorpi nimittäin esittää syyksi kansan tietoisuuden huonoon tasoon median viihteellistymisen, johon liittyy se, että televisio ja lehdet täyttyvät julkisuuden henkilöillä, joista tulee mielipidevaikuttajia:

– [...] Mitään muuta ei voi nähdä kuin tyhmimpien julkkisten naamat. Telkkarin viihderunkut ja tangokuninkaalliset ja kaiken maailman Mirja Pyyköt. Ne on tämän maan henkiset johtajat, laman sankarit. Niitä kun kuuntelee niin häviää näköalan viimeiset rippeetkin. Sitä on kuin säkki päässä. (V 86.)

Jylhäkorven mukaan on ”yksi sääty yli muiden: telkkarin julkkikset”, joista ”tehdään nykyisin poliitikotkin”. Sama sääty pyrkii purkamaan hyvinvointivaltiota, koska heidän mielestään ”verotus on liian kova”:

– [...] Telkkarisääty jauhaa paskaa Tuttu jutussa ja A-studiossa ja Teijan keittiössä. Ne levittää helvetin negatiivista kuvaa tulonsiirroista ja hyvinvointivaltiosta. Se on niin onnistunutta propagandaa, että parhaiten sitä uskoo köyhät. Toimeentulotuella kitkuttavat runkut on sitä mieltä, että verotus on liian kova kun Kirka sanoi Hermuselle niin, ja A-studion viisas sanoi niin, ja Koivusalo ja Hallikainen sanoi kanssa, ja Teemu Selännekin oli samaa mieltä. (V 163.)

Median viihteellistymiseen ja rooliin yhteiskunnallisessa kehityksessä puututaan Salmisen tuotannossa eritoten *Paskateoriassa* ja *Kalavaleessa*. Aihetta sivutaan myös *Ei-kuoressa*, kun Roope Tanttu pohtii julkisuuttaan: ”Minä olen hälinäteollisuuden tähti. [...] Siksi lehdet kyselevät minulta kaikesta kaiken, vaikka en ole ikinä tiennyt mistään mitään.” (EK 141.)

Varaston maailmassa Rousku uskoo, että lähiöiden B-kansalaiset, ”uusi työväenliike”, nousee kapinaan. Jylhäkorpi epäilee tätä: ”Ei ne sieltä tule. Keskikalja on tehnyt tehtävänsä.” (V 51.) Työväki ei ole enää järjestäytynyttä, vaan hänen mukaansa ”[a]inoot jotka järjestäytyy on rikolliset ja narkkarit ja kettutyöt ja lapsipornoilijat ja seinien sotkijat” (V 51). Yhdeksi uusliberalistisen ideologian edistäjistä Jylhäkorpi mainitsee Kokoomuksen, joka ”tietää että sillä on kiire” saada ”väkevät Valintataloon ja eurohinnat pullon kylkeen”, jotta kansa saataisiin pidettyä puudutettuna ja järjestäytymättä. (V 51.)

Hyvinvointivaltio mainitaan teoksessa nimeltäkin, ja samoin eksplikoidaan seuraukset, kun sitä puretaan. Jylhäkorpi puhuu Rouskulle:

– Hyvinvointivaltiossa on yksi ainoa vika, se sanoi. – Se tekee ihmisistä riippuvaisia. Ne on sosiaaliturvan alamaisia ja orjia. Kansalla on keinot vähissä kun sossun luukut suljetaan. (V 52.)

Hyvinvointivaltion ainoa vika Jylhäkorven mukaan tulee siis ilmi, kun sitä puretaan, eikä se siten olekaan hyvinvointivaltion vaan sen purkamisen aiheuttama ongelma. *Varastossa* maailmankuva on deterministinen samoin kuin *Ei-kuoressa*. Kuten Rousku alussa arveleekin, hänen elämänsä lähtee ”valumaan johonkin suuntaan, mutkitellen kuin kusi lautaa” (V 14). Kun elämä vertautuu *kuseen*, joka valuu lautaa pitkin *johonkin suuntaan*, tulevaisuus ei näytä kovin ruusuiselta. On tyydyttävä mutkittelemaan laudan päällä tai pudottava siltä. Nämä kaksi suuntaa tai kohtaloa varastomiehille teoksessa esitetäänkin: Rouskun työkaveri Raninen saa potkut ja putoaa ”laudalta”, kun Rousku pistää omat varkautensa Ranisen syyksi. Rousku taas ajautuu, tai *valuu*, perhe-elämään Karitan kanssa, vaikka ei itse tahtoisi. Karita on raskaana ja kiristää lapsen isän Rouskun muuttamaan luokseen: ”Ja jos sä et halua muuttaa niin mä kerron myymäläpäällikölle ja Katajalle, että sä varastat täältä tavaraa.” (V 62.) Rouskulla on siis valittavana juuri nämä kaksi tietä, tahdonvastainen perhe-elämä lähiössä tai potkut ja

syrytyminen, ja Rouskun valinta sinetöi myös Ranisen kohtalon. Rousku myös tiedostaa tekonsa seuraukset: ”En enää muistanut miltä se [Raninen] näytti, mutta tiesin silti minkä näköinen se on kolmen vuoden kuluttua, kun se kerjää markkaa Ympyrätalon Alkon edessä.” (V 140.) Lopulta Rouskun ajautuminen perhe-elämään alkaa vaikuttaa hyvältä ratkaisulta, tai ainakin hän on ”jo tottunut koti-iltoihin Karitan kanssa” (V 128). Karita taas on köyhästä perheestä, eikä ole ”slummilähiöstä” kovin pitkälle ponnistanut. Köyhyys ja myös ulkoinen olemus periytyy *Varastossa* samalla vääjäämättömyydellä kuin *Ei-kuoressa*. Rousku kuvailee groteskiin tapaan Karitan äitiä, kun hän menee Karitan kanssa vierailemaan tämän luona:

Oven avasi nainen, jota elämä oli hionut, mutta ei sileäksi. Naamaan antoivat väriä verestävät silmät. Jalat olivat siniset ja suoniset. Yhtään se ei ollut Karitan näköinen, mutta Karita oli kuitenkin äitinsä näköinen. (V 95.)

Karitan äiti itse kertoo vierailun aikana, millaisesta perheestä Karita on kotoisin:

– Silloin kun mä synnytin Karitaa niin sen isä juoksi huorissa. Kulli oli purtu ihan sinipunaiseksi. Ja mulle se esitteli sitä ja ylvästeli. Muut miehet toi laitokselle kukkia, se näytti hampaanjalkia kullissaan. (V 97.)

Determinististä ja synkkää käsitystä elämästä kuvastaa myös Karitan äidin kommentti, kun hän saa kuulla, etteivät Rousku ja Karita aio naimisiin.

– Se on ihan hyvä, sanoi äiti. – On sitten paljon helpompi erota kun se hetki tulee. Ja kyllä se tulee.
– Niin tulee, minä [Rousku] sanoin. (V 98.)

Rouskun mukaan heidän tuleva parisuhteensa ei olisi mitenkään poikkeuksellinen sikäli, että ”[t]ässä lähiössä eivät muutkaan ihmiset toisiaan rakastaneet” (V 80). Heidän jälkikasvunsa tulevaisuudeltakaan ei Rouskun mukaan kannata odottaa paljoa:

– [...] Siitä tulee samanlainen mulkku kuin vanhemmistaan. Myllypuron tai Kontulan ala-asteelle se joutuu. Siellä se oppii kaikki metkut ja linnassa loput. Kaljaa, pilveä ja työttömyyttä. Sitä se on. Mutta siitä mä en välitä pätäkääkään. Mä en lasta halunnut. (V 87.)

Rouskun kovasydämys lastaan kohtaan sulaa kyllä teoksen lopussa, kun lapsi syntyy, mutta kuvaa silti hyvin teoksen keskeisiä teemoja, moraalien löystymistä ja itsekeskeisyyden lisääntymistä. Samasta asiasta kielii hänen varastetun tavaran kauppaamisensa Jylhäkorvelle ja sen pistäminen työkaverin syyksi. Tämä uusliberalistisen kapitalismin seuraukseksi tulkittavissa oleva ja mielestäni myös sellaiseksi Salmisen romaaneissa esitetty moraalien löystyminen ja uusien yksilöllisten ”ihanteiden” ilmapiiri ulottuu siis myös työväenluokkaan asti. Jylhäkorpi kiteyttää asian näin: ”Millään ei oo mitään väliä. Ihanteet on vedetty vessasta alas.” (V 161.) Samankaltainen tematiikka on keskeistä ainakin *Ei-kuoressa* ja *Kalavaleessa*, joissa tosin kuvataan myös paremmin toimeentulevien henkilöhahmojen moraalista rappiota ja itsekkyyttä enemmän kuin *Varastossa*.

5.2.3 Paskateoria

Paskateoria on eräänlainen ideologioiden välinen kamppailu. Ideologioita kannattelevat etenkin teoksen päähenkilö-kertoja, toimittaja Suurnäkki ja tämän esimies, päätoimittaja Juurakko. Suurnäkki vastustaa ja Juurakko kannattaa uusliberalistisin periaattein toimivaa kapitalismia, joka on myös *Paskateorian* maailmassa vallitseva ideologia. Toisaalta teos kertoo tarinan tasolla lähiöissä kytevän kapinan paljastumisesta Suurnäkille ja sen kuihtumisesta keskinäisiin riitoihin ”markkinaosuuksista”, kun alamaailman torpedot ovat ammuskelleet toisiaan Hämeentiellä erään tahon käskystä. Käskijän ”[n]aamaa ei tunneta, mutta nimi on pääoma”. (PT 148–149.) Välikohtauksen on siis aiheuttanut kasvoton kapitalismi ja sen aiheuttama pääoman tehokkuusvaatimus.

Paskateoria on *Ei-kuorta* eksplisiittisemmin nyky-yhteiskunnan ilmiöihin kantaottava, jopa poleeminen teos. Tiedotusvälineiden kaupallistuminen ja viihteellistyminen, moraalien rappeutuminen sekä yhteiskunnallinen eriarvoistuminen seurauksineen tematisoituvat voimakkaimmin. Nämä kaikki ovat tyypillisiä piirteitä uusliberalistisen kapitalismin yhteiskunnissa. *Paskateoriassa*, kuten muissakin Salmisen romaaneissa, mustanpuoleinen

huumori ja ronski kerronta pehmittää hieman tiukkaa yhteiskunnallista paatosta. Hyvä esimerkki Salmisen viljelemästä, erityisesti dialogeissa syntyvästä huumorista on, kun Jutikkala vie Suurnäkin vankilaan tapaamaan Kaarakaista:

- Tuosta portista sisään, se sanoi. – Pyydät päästä tapaamaan Kaarakaista.
- Kaarakaista?
- Sitä juuri.
- Kuka se on, minä kysyin.
- Se on aivot kaiken takana. Se on Suomen viisain mies.
- Mitä se linnassa tekee?
- Vetää käteen niin kuin kaikki muutkin. (PT 110.)

Juurakon ja Suurnäkin näkemyseroja valottaa seuraava toimituskokouksessa käytävä keskustelu. Juurakko kysyy, onko toimittajilla juttuideoita, jolloin Suurnäkki kertoo omastaan:

- Mulla on, minä sanoin. – Mä olen huomannut, että Kulosaassa kiertää nykyisin vartioliikkeen miehiä keskellä kirkasta päivää.
- Mikä siinä on kiinnostavaa?
- Se ilmiö, minä sanoin. – Että ne ihmiset siellä pelkää jotain.
- Sulle se on ilmiö. Mulle se on arkista elämää, ja niin se on myös meidän lukijoille.
- Ne haluaa muuttaa Kulosaaren Suomen ensimmäiseksi turva-alueeksi, minä sanoin. – Ne haluaa että sinne on köyhiltä pääsy kielletty.
- Sä olet idiootti, sanoi Juurakko. – Sä olet kuin joku höperö mummo, joka näkee kukkatapeteissa vihollisen merkkejä. Kulosaassa jotkut tarvitsevat vartijoita – ja sillä siisti. Narkkarit tulee sisään ovista ja ikkunoista jos niille annetaan mahdollisuus. Siellä voi rouvan yöpöydällä olla sormus, joka on yhtä arvokas kuin tuhannen kelmusilmän työttömyyskorvaus.
- Siinähan se juju onkin, minä sanoin. – Siitä se juttu pitää tehdä.
- Vitut pitää. Sillä ei ole mitään merkitystä.
- Kai täällä joku on kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista?
- Missä täällä? (PT 56–57.)

Rikkaat ovat linnoittautumassa omalle alueelleen, ja Suurnäkki pitää sitä yhteiskunnallisen eriarvoistumisen indikaattorina. Sen sijaan Juurakon mielestä kyse ei ole mistään

mielenkiintoisesta ilmiöstä vaan arkisesta elämästä. Juurakko kumoo kaikki muutkin Suurnäkin väitteet tyyliä ja perustelematta; ”[n]iiden, jotka ovat sisäistäneet vallitsevan ideologian, ei tarvitse perustella käsityksiään ja määritellä käsitteitään.” (Karkama 1998, 119.)

Todellisessa maailmassa lisääntyneestä turvattomuudesta tai ainakin turvattomuudentunteesta kielii Santtu Palmin (AL 10.9.2005) lehtikirjoitus, jonka mukaan ”[s]uomalaiset pelkäävät kotiensa puolesta enemmän kuin koskaan”. Turva-alan yrityksen Securitaksen alaisen Aroundion tekemät yksityiskotien suojaukset Suomessa lisääntyvät tällä hetkellä 800–1000 uuden suojauksen kuukausivauhtia, ja suojattujen talouksien määrän odotetaan kasvavan nykyisestä 22 000 taloudesta viiden vuoden kuluessa 100 000–150 000 talouteen. Vartijat kiertelevät jo nykyisin sekä teollisuus- että asutusalueilla vuorokauden ympäri.

Suurnäkki on *Paskateoriassa* yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja sivistävän journalismin puolustaja. Teoksessa hänen moraalisuutensa tosin asettuu ristiriitaiseksi, koska hänellä on avioliiton ulkopuolinen suhde Jasmineen (vrt. *Varaston* Jylhäkorpi, joka ostaa varastettua tavaraa). Juurakko taas on näkemyksissään realistisesti ainakin omasta mielestään, ja hänen näkemyksensä vastaavatkin pitkälti totena pidettyjä luonnollistuneita uusliberalistisia näkemyksiä talouden ehdoilla elämisestä. Olosuhteiden, mukaan lukien kasvaneiden varallisuuserojen, pitämistä luonnollisina kuvastaa hänen puheensa ”elämän laista”, jota ei voi eikä tule horjuttaa:

– Tuloerot on nykyään ihan mielettömät, minä sanoin. – Miten tähän on jouduttu?

– Ei tähän ole jouduttu, sanoi Juurakko. – Tähän on haluttu. Yhteiskunta on nyt parempi kuin ikinä. Katso huviksesi tuosta ikkunasta keskustan vilinää. Ihmiset on niin rikkaita, että vain harvassa maassa. Ne ostaa niin perkeleesti. Kyllä mä tiedän, että tuolla itäpuolen slummeissa paska haisee ja veri lentää mutta sen tietää kaikki muutkin, ei se ole mikään uutinen. Ja vaikka olisikin, niin ei ainakaan järkevä uutinen. Kahlatkoon siellä narkkarit neuloissaan ja palelkoot köyhät murjuissaan. Elämän laki on tyyli: jos et pärjää niin saat haistaa pitkän vitun. Sitä viisautta me ei tämän lehden sivuilla järkytetä. (PT 58.)

Juurakon mukaan *Paskateorian* maailman tuloeroja tuottavaan järjestelmään ei ole jouduttu vaan haluttu. Todellisuudessaakin tuloeroja kasvattavaan taloudelliseen järjestelmään, johon

kuuluvat muun muassa markkinoiden vapauttaminen, yksityistämisen edistäminen, tulonsiirtojen vähentäminen, verotuksen keventäminen ja poliittisen vallan siirtäminen markkinatoimijoille, on tultu tietoisten poliittisten valintojen tuloksena (Karkama 1998 115–116). Juurakon mielipide on sosiaalidarvinistinen: ”elämän lain” mukaan heikompien kuuluukin hävitä selviytymistaistelussa.

Suurnäkki on menossa töihin, kun hänet pakotetaan pakettiauton kyytiin. Suurnäkin kyytiinsä pakottanut alamaailman jengiläinen Jutikkala vie hänet Tattarisuolle ”eräänlaiseen päämajaan”, esittelee siellä aseita ja valottaa heidän suunnitelmiaan: ”Me tehdään vallankaappaus. Sä istut nyt kapina-armeijan päämajassa.” (PT 76.) Kun Suurnäkki kysyy keitä kapinalliset ovat, Jutikkala vastaa:

– Meitä on niin paljon, että sä et usko. Me ollaan koko se enemmistö, joka on sullottu vähemmistöön. Me ollaan kaikki se mitä marginaaleihin on saatu mahtumaan. Ja kohta me pannaan tuulemaan. Lähiöiden kurjat nousee. Me ammutaan ne kaikki: presidentti, pääministeri, hallitus, eduskunta, kenraalit, kaikki, koko paska. (PT 77.)

Suurnäkki kertoo myöhemmin Juurakolle aikovansa tehdä jutun tästä itäpuolen lähiöissä kytevästä kapinasta. Hänen mielestään ”[j]ostain se kertoo, että siellä värvätään armeijaa”. Päätoimittaja Juurakko vastaa:

– Haista paska! Se ei kerro mitään eikä kenellekään. Se kertoo vain sen, että siellä asuu päänäpotkittu ja luhistunut sakki. Mutta kaikki tietää sen jo. Varsinkin minä. Mulle ei tarvitse tulla antamaan oppituntia yhteiskunnallisesta epätasajaosta. Kyllä mä tiedän, että moni asia on päin vittua. Mutta samanaikaisesti suurin osa asioista on paremmin kuin koskaan. Ikinä ei tule sellaista maailmaa, jossa kaikki olisi tyytyväisiä. Tämän lähemmäksi täydellisyyttä me ei päästä. Maksumiehet mätänevät slummeissaan ja halvat huorat on perseet levällään. Kyllä mä sen tiedän. Kaikki tietää. Annetaan niiden perustaa omat armeijansa ihan rauhassa. Toisiaan ne ampuu kuitenkin. [...] – Mä olen kyllästynyt sun sosiaalisiin raportteihisi. Tämä on iltapäivälehti ja me ollaan osakkeenomistajilla töissä. Me tehdään sellaisia juttuja, jotka kiinnostaa lukijoita. (PT 81–82.)

Lehteä tehdään siis markkinoiden ja osakkeenomistajien pääoman ehdoilla. Kun Juurakko ilmoittaa levikin kääntyneen laskuun, toimittaja Lemmetty toteaa: ”Ei kai levikki aina voi nousta.” Juurakko vastaa:

- Sen on pakko. Tähän yhtiöön on tietyt tahot upottaneet rahaa niin perkeleesti. Ne haluaa tuottoa pääomalleen. Eikä ne ole mitään pitkämielistä väkeä.
- Meidän pitää ruveta tekemään parempaa lehteä, minä [Suurnäkki] sanoin.
- Vitut! Me ruvetaan tekemään huonompaa lehteä. Juttujen pitää olla sillä tavalla parempia, että ne on selvästi huonompia. Tästä päivästä lähtien mä kiellän kaikki ironiat ja tyylilajit. Pelkkää päälausetta vain ja selvää asiaa. Ihmiset lukee lehteä väsyneenä ratikassa työpäivän jälkeen. Ei ne jaksakaan keskittyä teidän viisasteluihinne. (PT 94–95.)

Pääoman tuottavuusvaatimus on ohittanut mahdolliset muut arvot lehdenseon periaatteissa. Tuottojen tulee lisäksi olla nopeita, sillä sijoittajat eivät ole ”mitään pitkämielistä väkeä”. Tällöin päätökset voivat olla lyhytnäköisiä. Juurakko jatkaa lehden toimituspolitiikan esittelyä:

- Pureutukaa ihmisiin joita te haastattelette, se sanoi. – Mä en halua tietää onko joku näyttelijä saanut elämänsä roolin tai onko laulaja uusien haasteiden edessä. Mä haluan lukea lehdestä, että näyttelijällä on tippuri ja laulaja on piessyt akkansa huumepeissänsä. Mä en halua tietää mitä mieltä pääministeri on jostain vitun globalisaatiosta tai segregatiosta. Mä haluan tietää kuinka se nuoruudessaan luki kellarissa Jallua ja veti käteen. Onko selvä? (PT 95.)

Tiedonvälitys ja journalistinen laatu eivät ole minkäänlaisia päämääriä, pikemminkin päinvastoin. Lehden viihteellistyminen ja osin siitäkin aiheutuva tietämättömyyden lisääntyminen tuntuisi olevan jopa suotavaa. Seuraavan yhteiskunta-analyysin Suurnäkille antaa huumekaupan takia vankilassa oleva Kaarakainen:

- Älä jätäkä vittuile, sanoi Kaarakainen. – Kun et mitään ymmärrä. Ei tosin ymmärrä moni muukaan. Yhteiskunta on mennyt semmoiseksi, että kukaan ei saa tietää mitään eikä viihde saa loppua kesken. (PT 115.)

Juurakko toistaa lähes saman ajatuksen, viihteen tekemisellä tienaaavan näkökulmasta: ”Nykyisin kukaan ei ymmärrä mitään. Sillä me eletään.” (PT 107.)

Juurakon ja Suurnäkin välinen ideologioiden kamppailu päättyy väliaikaisesti Suurnäkin voittoon, kun Juurakko saakin potkut juuri ennen kuin ehtii erottaa Suurnäkin. Suurnäkki kuitenkin ennustaa, ettei ilo ole pitkäaikainen, vaikka lehteen tuleekin uusi päätoimittaja.

– Tulkoon kuka vain, minä sanoin. – Joka tapauksessa se aloittaa tuotannolliset ja taloudelliset uudistukset. Yövuoro lopetetaan ihan varmasti. Muiden toimittajien kanssa tehdään paikalliset sopimukset, eli palkkoja pienennetään ja lomiam lyhennetään. Toimituspolitiikkaa muutetaan. Uutisille jää vain pari sivua, ja niillekin kelpuutetaan vain julkisten rattijuoppoudet ja huumeikäryt. Muut sivut täytetään samojen julkisten aivottomilla haastatteluilla ja koko perheen seksiraporteilla. (PT 145.)

Tässä lainatussa katkelmassa Suurnäkin kautta avataan uuskielistä markkinapuhetta *tuotannollisista uudistuksista* ja *paikallisista sopimuksista*, joilla vain peitetään ikävät asiat näkyvistä. (Vrt. Karkama 1998, 120–121; Ojanen 1999, 120.) Lehden tulevaisuutta ohjaavat Suurnäkin visiossa puhtaasti talouden ja markkinoiden ehdot, eli Juurakon näkemykset voittavat lopulta vaikka hän itse joutuukin kokemaan työmarkkinoiden epävarmuuden.

Uusliberalistisia oppeja puetaan *Paskateoriassa* sanoiksi useaan otteeseen. Seuraavassa Suurnäkin vaimo Heidi ehdottaa kaksion myymistä ja oman talon hankkimista:

– Meillä on molemmilla hyvät työpaikat, se sanoi. – ja isot tulot. Ja velaton asunto. Meidän on suorastaan järkevää ottaa vähän velkaa.
– Mikään muu ei ole järkevää kuin pääoman kerääminen. Mutta siihen me ei pystytä. Yhteiskunta ei muuta suojele kuin pääomaa. Me ollaan kohta kaikkien lakien ulkopuolella. Meillä pitäisi olla niin paljon rahaa, että me ei olla riippuvaisia työpaikasta.
– Mä haluan olla riippuvainen. En mä halua töitä lopettaa, en ikinä, sanoi Heidi.
– Et sä haluakaan, mutta joku toinen voi haluta, ja nimenomaan sun työsi. Ei täällä ole enää keskiluokka turvassa. Omistava luokka omistaa kaiken, paitsi työväenluokan. Sitä ne ei halua omistaa, koska se ei ole minkään arvoinen. (PT 50.)

Suurnäkki eksplikoi tässä sen uusliberalistisen kapitalismin ajatuksen, että ihmisen korkeimpana ja järkevimpänä päämääränä pidetään pääoman keräämistä. Hänen väitteensä ”[y]hteiskunta ei suojele muuta kuin pääomaa” kontekstuaaliseksi tueksi reaali maailmassa voidaan esittää vaikkapa vuoden 2006 alussa voimaan tuleva laki varallisuusveron poistamisesta ja pääomatulojen kiinteä, ansiotuloihin nähden matala veroprosentti. Saman dialogin jatkossa Suurnäkki jatkaa argumentointia velanottoa vastaan perusteenaan työelämän ja toimeentulon muuttuminen epävarmemmaksi:

– Huonot ajat koputtaa jo ovelle. Jos ei koputa niin ainakin kurkkii postiluukusta. Mietipä vähän: sun työaikaasi on pidennetty jo monen vuoden ajan, palkkaan se ei ole vaikuttanut. Entä sun veljesi: joutui muuttamaan virkansa yritykseksi, tohtorismies sentään, nyt sen työmäärä on tuplaantunut, mutta palkka pudonnut puoleen. Tunnetko sä yhtään ihmistä, joka saisi ylityökorvausta? Et tunne. (PT 50–51.)

Paskateorian maailmassa eletään muutosta, jonka lopputulos esitetään synkäksi dystopiaksi, jossa pääoma on ottanut vallan ja ihmiset ovat vain pelinappuloita. Etenkin Suurnäkki ja Kaarakainen ovat perillä tästä romaanin maailman kehityksen suunnasta ja vastustavat sitä. (Vrt. Suurnäkki: ”Huonot ajat koputtaa jo ovelle.”; Kaarakainen: ”Tulee se päivä kun koko paska romahtaa niskaan.”) Romaanin maailman kehitys tuntuu vastaavan romaanille kontekstualisoituvaa reaali maailman kehitystä varsin tarkkanäköisesti ja ajan hermolla. Se kuvaa jopa julkaisuajankohtaansa nähden vielä todellisuudessa tapahtumattomia asioita, kuten vartiointiliikkeen miesten kiertelyä varakkaiden asuinalueilla. Securitas aloitti yksityiskotien vartiointin Suomessa vasta romaanin ilmestymisen jälkeen, vuonna 2002 (Palm 2005).

Paskateoria on eräänlainen varoitus tai uhakuva, mihin päädytään, jos nykyinen markkinoiden ylivalta jatkuu. Tätä voidaankin pitää teoksen teesinä. Teoksen nimi viittaa yövuoron toimittajan Kössin kertomaan Hannu Wikholmin paskateoriaan, jonka mukaan kaikki ihmiskunnan pieremät molekyylit kerääntyvät johonkin ja ”[k]erran koittaa se päivä kun kaikki romahtaa niskaan” (PT 138). Tätä Kössin kertomaa teoriaa voidaan pitää Kaarakaisen Suurnäkille esittämän yhteiskunnallisen teorian allegoriana:

– [...] Kapitalistit on tehneet pahan virheen. Ne on ruvenneet liian ahneiksi. Työväenluokka on jo lopetettu tarpeettomana. Nyt ne riistää keskiluokkaa – sunkaltaisasi. Ostokykyinen väki hupenee joka päivä. Kohta kapitalistit ei pysty enää myymään mitään, paitsi yrityksiä toisilleen. Kurjuus lisääntyy, rosvot lisääntyy, köyhät velloo kuin meren aallot. Tulee se päivä kun koko paska romahtaa kerralla niskaan.

– Varsinainen paskateoria. (PT 114–115.)

Kaarakaisenkin teoria voidaan tulkita allegoriaksi, jolloin se viittaa koko teoksen tarinaan. Se voidaan nähdä myös teoksen teesiä heijastavana upotuksena, *mise en abymena*.

Uusliberalistisen kapitalismin yksilöille tuottama epävarmuus ja ahdistus tuottaa ”aktiivisena rinnakkaisilmiönään” lisääntyvää väkivaltaistumista, joka tunkeutuu elämän kaikille osaluueille. Selvimmin väkivaltaistuminen on nähtävissä pitkän liberalistisen tradition ja individualististen ihanteiden maassa Yhdysvalloissa. Kuitenkin tosiasioita kielletään myös Suomessa. Olosuhteita pidetään ainoina mahdollisina luonnollistamalla ne, jolloin ahdistusta, epävarmuutta ja väkivaltaa selitetään yksilöiden viallisuudella. (Karkama 1998, 52–53.) Yhteiskunnan raaistuminen tematisoituu muissakin Salmisen teoksissa, mutta erityisesti *Paskateoriassa*, jossa rikkaat Kaarakaisen sanoin ”kapinoi köyhiä vastaan” ja ovatkin jo linnoittautumassa omille vartioituille asuinalueilleen, kun taas ”maksumiehet mätänevät slummeissaan” ja marginaaleihin sullottu väki hautoo kapinaa.

Sekä todellisuudessa että *Paskateoriassa* olosuhteita pidetään luonnon lakeina, niitä ei pyritä muuttamaan vaan ongelmalliset yksilöt kitketään pois mm. lisäämällä vartijoita ja poliisin oikeuksia. Ilmiötä selvittää Suurnäkille *Paskateoriassa* ”autodidakti” linnakundi Kaarakainen:

– Mene Ympyrätalon Alepaan. Mitä sä näet siellä? Aseistetun vartijan.

– Mikä ihme se on, minä kysyin.

– Se on siellä sen takia, että se hakkaa rosvoja – ja pitää keskiluokan tyytyväisenä. Keskiluokka on saatu uskomaan, että kaikki ongelmat on kontrolliongelmia. Huumeet ja väkivalta ja slummit ja myymälävarkaajat kyllä saadaan kuriin kun rangaistuksia kovennetaan ja poliisi saa perkeleen pitkät pamput. (PT 114.)

Suomessa 20.7.2005 voimaan tullut uusi poliisin oikeuksia lisäävä poliisilaki (ks. Uudistettu poliisilaki astui voimaan), maailmanlaajuinen terrorismin vastainen sota ja eurooppalaisten kriisinhallintajoukkojen kehittäminen ovat myös hyviä esimerkkejä olosuhteiden luonnollistumisesta ja sosiaalisten epäkohtien todellisten syiden naamioimisesta ”kontrolliongelmiksi”.

Sosiaalisia ongelmia pitää yksilön väärinä valintoina ja kontrolliongelmina myös Suurnäkin vaimo Heidi:

- Meillä alkaa töissä olla vaikeaa, se sanoi. – Sinne tulee kaiken maailman tyhjöpäitä. Niillä on vieroitusoireita ja harhoja. Sitten tulee nujakkaa ja saadaan hakea vahtimestari apuun. Ja rahaa niillä ei tietenkään ole.
- Eikö päivystävä terveysasema enää hoida köyhiä, minä kysyin
- Paskan köyhiä. Se on valintakysymys. Niissä porukoissa pannaan kaikki raha viinaan ja huumeisiin.
- Ei niissä porukoissa ole kaikkia rahoja.
- Älä viisastele, sanoi Heidi. – Sä et tiedä todellisuudesta mitään.
- Kukaan ei tiedä todellisuudesta mitään, ei siitä eikä tästä.
- Älä masenna mua noilla jutuillasi. Sen mä ainakin tiedä, että meille tulee ensi viikolla jo kolmas vahtimestari töihin, mutta uutta lääkäriä sinne ei saada ehkä koskaan. Vaksit siellä antaa nykyisin suurimman osan hoidosta. Ja lääkkeenä on pamppu.
- Sillä ne vaivat lähtee. Ja varsinkin potilaat.
- Saavat lähteäkin. Ainakin ne jotka käy ruinaamassa pameja ja Temgesiciä. Eikä ne ainoastaan ruinaa. Ne vaatii ja uhkaa ja riehuu ja raivoo. Ei niihin tehoa muu kuin väkivalta.
- On mennyt hurjaksi, minä sanoin. – Eihän siellä uskalla tavallinen ihminen käydä ollenkaan. Saa pelätä että gorillat hakkaa naaman irti päästä kun tulee vähän flunssaa valittamaan.
- Ei siellä tavallista väkeä käykään. Ne käy kaikki yksityisillä lääkäriasemilla. Tai työpaikan kautta, niin kuin sinä. (PT 19–20.)

Sairaanhoidon tilaa kommentoidaan kuten *Ei-kuoressakin*, jossa kunnalliset sairaalat ovat ”kauheita paikkoja”. Yhteiskunnallisesti valveutunut Suurnäkki on huolissaan ihmisten eriarvoistumisesta. Heidi taas näkee romaanin ”todellisuuden” sellaisena, joksi uusliberalistinen ideologia sen luonnollistaa, ja siksi pitää miestänsä todellisuudesta mitään

tietämättömänä. Päihdeongelmaiset Heidi kategorisoi ”tavallisen väen” ulkopuolelle, epänormaaleiksi ja epäonnistumisestaan omilla valinnoillaan vastuussa oleviksi yksilöiksi: ”Se [köyhyys] on valintakysymys.”

Juha Siltalan mielestä kulttuurissamme vallitseva näkemys hyväksyy, että on synnynnäisiä voittajia ja häviäjiä ja että jollain salaperäisellä tavalla häviäjät ovat vastuussa häviäjyydestään. Tällä yksilöiden moraaliin vetoamisella saadaan peitettyä mahdolliset yhteiskunnan rakenteeseen kohdistuvat muutospainet. Ihmisiä kannustetaan sopeutumaan yksilöllisesti ja erottumaan häviäjistä. (Siltala 1999, 377.) Uusliberalistista maailmankuvaa välittävät Friedmanit (1980, 35–36) korostavatkin juuri valinnan – ”päätöksemme voimavarojemme käytöstä” – tärkeää merkitystä menestymisessä, vaikkakin he huomioivat myös tilaisuuksien ja sattumien vaikutuksen. Myös *Ei-kuoressa* tematisoituu ongelmien pitäminen yksilön väärän valinnan seurauksena. Stig Johansson on sitä mieltä, että Saara on itse pilannut elämänsä. Stig sanoo aiemmin mainitun (luvussa 3.4) seksuaaliseen palvelukseen painostamisen jälkeen:

– Mä en ole kiusannut sua koskaan. Mä olen järjestänyt sulle kaiken: rahaa, mainetta, rikkaita ystäviä, makeaa elämää. Ja kaupanpäälle sä olet saanut multa rakkautta. Mutta kaiken sä olet pilannut. Ihan kaiken. (EK 49.)

Paskateoriassa uusliberalistisia oppeja korneimmillaan tarjoilee iskelmälaulaja Benjamin, kun Suurnäkki on hänen purjeveneellään tekemässä haastattelua uuden levyn tiimoilta. Benjamin kertoo olevansa ”pienen ihmisen asialla”, jonka jälkeen Suurnäkki kysyy:

– Oletko sä ajatellut, että monella pienellä ihmisellä ei ole varaa ostaa sun levyjäsi?
– Maailma ei ole täydellinen. Mä myönnän sen. Mutta parempaa kohti ollaan menossa. Kunhan vain ihmiset ymmärtää kääntää veneensä pois matalikolta. Kyllä se löytyy se onnen satama. Se on jokaisella jossain, ja sinne sä pääset kun sä uskot omiin vahvuuksiisi. Jokaisen tulee ottaa vastuu omista tekemisistään. Se on helppoa nyt kun turha byrokratia on purettu.
– Byrokratia? Tarkoitatko sä sosiaaliturvaa?
– Sosiaaliturva kannustaa joutilaaksi. Se on menestymisen este. Mä olen raivannut tieni umpimetsään, läpi harmaan kiven. Kukaan ei ole auttanut.

– Mutta sullahan oli upporikas isä. Ja taisi olla isoisäkin. (PT 100.)

Benjamin pyrkii saamaan sosiaaliturvan kuulostamaan huonolta asialta nimeämällä sen ideologisesti *byrokratiaksi*. Näin hän yrittää synnyttää mielikuvan jäykästä koneistosta ja valtion mielivallasta. Hänen mielipiteensä menevät jo niin yltiöliberalistisiksi, että ne kuulostavat ennen kaikkea humoristisilta. Uusliberalistista puhetta sosiaaliturvan poistamisen kannustavuudesta ja yksilön oman vastuun korostamisesta parodioidaan vahvasti mm. kliseillä (*pienen ihmisen asialla, usko omiin vahvuuksiin*) ja veneilymetaforilla (*pois matalikolta, onnen satama*). Koomisiksi kommentit tekee etenkin se, että ollaan purjehtimassa syntyperäisen menestyjän veneellä. Parodista vaikutelmaa lisää Benjaminin yleistävä yksikön toisen persoonan (ns. *sä*-passiivin) käyttö.

Benjaminin tapauksessa varallisuus on periytynyt. Esimerkiksi Jasminella ei ole käynyt yhtä hyvä tuuri:

Jasmine oli työttömien penska eikä ollut voinut käydä koulua kuin yhdeksän luokkaa paikallisessa parakissa. Tuskin se oli muuta halunnutkaan. Se oli elänyt koko ikänsä sellaisessa maailmassa, josta puuttuivat teoriat. Tärkeintä oli hallita käytäntö ja siihen liittyvät yksityiskohdat, kovat ja kiinteät, helposti kouraan mahtuvat ja nopeasti piiloon sujautettavat. (PT 10.)

Paskateoriassa, samoin kuin *Ei-kuoressa*, alaluokkaan syntyneellä ihmisellä (”työttömien penska”) ei juuri ole toivoa sosiaalisesta noususta vaan kohtalo on sinetöity. Jos ei nyt vääjäämätön niin kuitenkin johdonmukainen seuraus *Paskateorian* deterministisessä maailmassa on, että Jasminesta on tullut prostituoitu.

Prostituutio on *Paskateoriassa* *Ei-kuoren* tapaan yksi yhteiskunnan kaupallistumisen, ihmissuhteiden tavarastumisen ja eriarvoistumisen reflektioja ja osa jokapäiväistä elämää. Kun Suurnäkille paljastuu hänen ja Jasminen suhteen todellinen laatu, hän on yllättynyt, pettynyt ja vihainenkin. Jasmine sen sijaan pitää prostituutiota tavallisena kaupanteon muotona ja maailman tilaa luonnollisena. Suurnäkki aloittaa:

- Voi helvetti! Ole hiljaa! Mä luulin että sä olet ihan tavallinen tyttö.
- Niinhän mä olenkin. Tämän tavallisempaa tyttöä ei olekaan. Kaikki me täällä kauppa tehdään, sinäkin. Jos sä et ole asiakas niin sä olet myyjä. Maailma on sellainen. (PT 124–125.)

Paskateoriassa tematisoituu myös se, että seksuaalisuudesta on tullut yksi tärkeimmistä markkinoinnin välineistä, samoin se, että mediajulkisuus muokkaa ihmisen yksityisen ja intiimin elämän taloudellisiin ja ideologisiin tarpeisiin. (Vrt. Karkama 1998, 151.) Paras esimerkki tästä *Paskateoriassa* on laulaja Rosita-Marianne, joka haluaisi hänestä tehtävän lehtijutun keskittyvän vain hänen musikaalisiin ansioihinsa. Levy-yhtiö kuitenkin haluaa ristiä tytön Porno-Rositaksi, ja lehteen hänestä otetaan kuvia, joissa on tärkeintä, että nännit näkyvät. Seksiä ja pornoa on helppo käyttää kaupallisiin tarkoituksiin. Seksuaalisuuden myymiseen ja prostituutioon liittyvät epäkohdat peitetään liberalistisella puheella yksilön valinnoista ja kaupan vapaudesta (emt. 152–153).

Suurnäkkiä, joka kyseenalaistaa nykymentä, pidetään teoksen maailmassa yleisesti yksinkertaisena haaveilijana, koska hän ei elä ”totuudessa”. Tarinan tasolla tästä kertoo hänen suhteensa Jasmineen, joka lopulta paljastuu prostituoiduksi, joka säälistä ei perinyt maksua häneltä: ”Mä olen huomannut, että sä näet sellaista mitä ei ole olemassakaan. Siinä sä olet tarkka. Kaikki selvät asiat sulta jää huomaamatta. Siksi mä vähän säälin sua. Sä olet jotenkin lapsellinen, sellainen viaton pikkupoika.” (PT 126.) Lapsellisena miestänsä pitää vaimo Heidikin (PT 129–130). Toinen tarinan tason osoitus Suurnäkin idealistisen maailmankuvan sopimattomuudesta romaanin todellisuuteen on se, että hän on saamassa potkut, koska ei ota kaikkein hävyttömimpiä juttutarjouksia vastaan. Hän ei suostu auttamaan formulakuskia, joka ajeluttaisi syöpälapsia saadakseen sponsoreita, eikä kirjoita narkomaaniäidin omalla ulosteellaan myrkyttämästä vauvasta.

Analyysistäni käy ilmi, että *Paskateorian* ja *Ei-kuoren* tematiikat sivuavat monelta osin toisiaan. Yhteistä romaaneille on muun muassa alaluokan miljöön karuus, deterministinen maailmankuva ja kaunistelemattoman realistinen kerronta. Molemmissa romaaneissa tematisoituvia yhteiskunnallisia ilmiöitä ovat voimakas luokkajako mutta luokkatiedottomuus, solidaarisuuden puute (”Solidaarisuutta ei löydy kuin sivistyssanakirjasta. Onneksi.” (PT

120.)) ja sen kääntöpuoli individualismin korostuminen sekä yhteiskunnan ja ihmissuhteiden kaupallistuminen. Nämä temaattiset piirteet refleктоivat todellisuudessa vallitsevaa uusliberalistista ideologiaa ja sen seurauksia yhteiskunnassa.

5.2.4 Lahti

Lahdissa kuljetetaan kahta tarinalinjaa¹⁷ lomittain: yrittäjäisän viimeisiä rypistyksiä globaalin markkinatalouden puristuksissa ja hänen poikansa Markon erikoista kaksipäiväistä komennusta varusmiespalveluksen aikana. Isä on oman tarinalinjansa minäkertoja ja Marko omansa. Isän kertoma tarinalinja saa psykologisenkin romaanin piirteitä ihmisen romahtamisen kuvaamisessa, mutta romahduksen syyt esitetään taloudellisiksi, vieläpä ”markkinataloudellisiksi”. Teoksen nimi viittaa selkeimmin komennuksella suoritettavaan lahtiin, jossa sikoja ammutaan, jotta saataisiin selville, mikä ase aiheuttaa pahimmat vauriot, Sako, M16 vai venäläinen rynnäkökivääri. Samaan harjoitukseen on yhdistetty kenttäsaaralan ylläpito, jossa ammuttuja sikoja parsitaan kasaan. Tapahtumapaikkaankin romaanin nimellä viitataan: harjoitus sijoittuu Lahden seudulle. Teoksessa rinnastuvat siis sotaharjoituksen lahti siviilissä menossa olevaan ”lahtiin”, jossa uhrina on isä. ”Lahti siellä, lahti täällä”, kuten Äyräpää toteaa (L 68). Markon varusmiestoverit sotaharjoituksessa ovat nimeltään Äyräpää ja Hiitola, molemmat kunnan nimiä luovutetussa Karjalassa. Molemmissa kunnissa käytiin myös taisteluita toisen maailmansodan aikana. Sotaharjoituksessa ja siviilissä käynnissä olevan lahtaamisen rinnastamisen lisäksi toinen romaanissa usein toistuva rinnastus on sodankäynnin ja talousmaailman kietominen toisiinsa, kun sodasta puhutaan logistiikan ja kaupankäynnin termein ja talousmaailmassa kerrotaan käytettävän sotimisesta tuttuja strategioita. Näin parodioidaan uskielistä markkinapuhetta, esitetään sodan nurinkurista logiikkaa ja kuvataan kapitalistisen talousjärjestelmän aiheuttamaa ”sotatilaa” siviilielämässä.

¹⁷ Rakenteeltaan tarinankaltainen mutta tarinaa suppeampi konstituentti, joka rajautuu yhteen henkilöryhmään (Rimmon-Kenan 1991, 25). *Lahdin* tapauksessa varsinaisen tarina koostuu näistä kahdesta tarinalinjasta.

Oikeastaan isän kertomassa tarinalinjassa pääosissa on kolme kohtaloa, kolme epäonnistunutta yrittäjää, joilla kaikilla on erilainen selviytymisstrategia. Brenkku-Benkku tuudittautuu alkoholiin ja omaan mielikuvitukseensa: ”Se oli muuttanut mielikuvitukseensa asumaan koska maailma ei muuta sijaa tarjonnut.” (L 46.) Kala-Ykä taas liikkuu järjestäytyneen yhteiskunnan ulkopuolella *selustassa*: hän harjoittaa liiketoimintaa ilman yritystä ja myy seuraavaan kalaliikkeeseen edellisestä varastamaansa tavaraa. Ja toinen kertojapäähenkilö, yrittäjäisiä, päätyy hermoromahduksen kautta sisäiseen rauhaan, kun tekee päätöksen hirttäytymisestään ja ostaa teoksen lopussa ”parin metrin pätjän peukalonvahvuista köyttä” (L 161). Kukaan heistä ei ole selviytynyt ”sodasta” voittajana. Ehkä tätä tulkintaa, tai ainakin nykykapitalismin rinnastusta sotaan, tukevaksi tekijäksi voidaan nähdä se, että *Lahdistakin* löytyy alluusio *Tuntemattomaan sotilaaseen*. *Tuntemattomassa* viitataan hävityn sodan väsyneisiin sankareihin teoksen viimeisillä sanoilla ”[a]jika velikultia.” Näillä samoilla sanoilla, jotka tietysti asettuvat koomiseen valoon uudessa yhteydessään, päättää Äyräpää kertomuksensa kapiaisten viinanhuuruuksista kommelluksista sotaharjoituksissa (L 85).

Sodan ja siviilitalouden strategiat rinnastuvat yrittäjän ensimmäisen persoonan kerronnassa:

Radan vieressä röyhistelivät Prisma ja Citymarket. Ne olivat yhdessä sellainen linnoitus, että pikkukauppiat olivat kusessa. Isojen marketien vaikutusalue oli kolmekymmentä kilometriä. Se on sama kuin tykistön kantama, se yltää Hausjärvelle saakka. Ja kun mennään Janakkalan puolelle niin ollaan jo Hämeenlinnan Prisman ja Citymarketin tulialueella. Ne ei jätä minkäänlaista katvetta pienelle yrittäjälle. (L 42.)

Edellinen lainaus paljastaa myös romaanin toisen keskeisen aiheen, sen kuinka pienyrittäjän toiminta kuristuu kuoliaaksi kasvavien suuryritysten puristuksissa. Isompi yritys nielaisee pienen – ja pienyrittäjän sen mukana. Pääoma kasautuu vahvoille markkinatoimijoille, jotka toimivat koko *rintaman* leveydeltä, ja pienyrittäjältä loppuvat *aseet* tässä sodassa:

– Isot tukut ja keskusliikkeet pyörittää kaikkea, minä sanoin. – Ne toimii koko rintaman leveydeltä. Mä en pysty sellaista kamaa maailmasta löytämään mitä ne tarvitsisi, ja jos pystynkin, en sellaisella hinnalla. Nuo Ässät ja Koot on nykyisin niin mahtavia laitoksia, että multa loppuu aseet. (L 47.)

Varsinainen sodankäynti taas rinnastetaan teoksessa kaupankäyntiin ja logistiikkaketjuihin, siis tavaramuotoisiin markkinoihin. Sotilas, ainakin kaatuneena, on vain ”tuoretuote, pilaantumisherkkää tavaraa”, jota armeijan logistiikkaketjut liikuttavat kohti ”asiakasta” eli omaista. Majuri Tuppervaaran repliikein sodankäynnin rinnastaminen talouselämässä ratkaisevan tärkeään tavarantoimitukseen ja logistiikkaan parodioituu:

– Kaatuneiden huollossa. Puhun edelleen siitä. Peittoalueen koko ei ole suuri ongelma. Pitkäkin toimitusetaisyys voi olla kustannustehokas jos eräkoko on suuri, [...]. Aika paljon joudutaan turvautumaan suoraan jakeluun, vaikka volyymit on pieniä. Väliportaiden ja välivarastoinnin käyttö alentaisi jakelukustannuksia, mutta se ei oikein vetele kun kuljetettavana on ihmiskroppa. (V 58.)

Myös puhe *kustannustehokkuudesta, volyymeistä ja jakelukustannuksista* parodioituu, ainakin tässä yhteydessä. Kenttäsairaalan toiminta rinnastetaan mihin tahansa ”siviilitalouden” tuotantolaitokseen, ja tehokkuusajattelu on vallalla sielläkin:

– [...] Pitkät valmistusajat on pahasta mille tahansa tuotteelle. Sen vielä kestää jos lopullinen tuote on taistelukykyinen sotilas. Mutta kaatuneiden valmistaminen näin kalliilla ja hitaalla tavalla on kirottua tehottomuutta. (L 98.)

Lahdissa kommentoidaan sairaanhoidon kehnoa tilaa kuten *Ei-kuoressakin*. Todellisuudesta tuttu puhe potilasjonojen pidentymisestä saadaan kontekstiksi, kun kaksi lääkäriä käy sotaharjoituksessa keskustelua kuuden sian kuoltua ammunnoissa saamiinsa vammoihin:

– Osa potilaista menehtyy jonoon, vaikka niiden vammat olisi hoidettavissa, sanoi lääkäri. – Tällaista se on sodassa.
– Tällaista se on myös siviilissä. (L 56.)

Siviilielämälle ja sodankäynnille representoidaan muitakin yhtäläisyyksiä. Siviilitalous on nimittäin omaksunut armeijalta sotatalouden oppeja, ainakin yleisesikuntaeversti Täyssinän

(kantahenkilökunta käyttää operaatiossa peitenimiä, joista suurin osa on ristiriitaisesti rauhojen nimiä) mukaan:

– [...] Wal-Mart leviää pitkin Amerikan mantoja klusteristrategian avulla. Ajatuksen ne on saaneet rypälepommista. Ne aloittaa uusien alueiden valtauksen perustamalla logistiikkakeskuksen. Kukaan ei osaa sellaista pelätä. Vasta sitten ne pamauttaa. Ne levittää yhdessä hujauksessa keskuksen ympärille satoja myymälöitä ja tappaa paikalliset pikkuyrittäjät. (L 100.)

Hän jatkaa sodan ja talouden strategioiden rinnastamista hiukan myöhemmin:

– Verkostomarkkinointi, se sanoi. – Siinä on tehokas sissisodan malli. Siinä on tulevaisuuden sota. Matala hierarkia, kevyt ja nopea logistinen ketju, pienet tulosityksiköt. Liikkuvuus on kertakaikkisen nerokasta. Ajatelkaa vaikka Tupperware-kutsuja. Ne järjestetään kaukana vihollisen selustassa, kaukana päämarkkina-alueilta. (L 100–101.)

Harjoitukseen osallistuu myös edellisen lainauksen sisältöön viittaavasti nimetty majuri Tuppervaara. Hän kertoo oppilaille, kuinka harjoitus voidaan yhdistää isompiin kuvioihin: ”Länsimainen hyvinvointi on sodan ansiota. Sota on opettanut maailman tehokkaaksi.” (L 88.) Länsimaissa vallitsee kapitalistinen talousjärjestelmä, joten kapitalismin tehokkuus on Tuppervaaran repliikin mukaan tulkittavissa sodasta opituksi.¹⁸ Tämä tukee edelleen sodan ja nyky-yhteiskunnassa vallitsevan uusliberalistisen kapitalismin rinnastumista teoksessa.

Osansa teoksessa esitetystä kritiikistä saa myös maailmanlaajuiseen uusliberalistiseen kapitalismiin liittyvä Kiina-ilmiö, jonka seurauksia yrittäjäisän kokemusten kautta konkretisoidaan, tehdään käsitettäväksi. (Vrt. Kirjallisuudessa on mahdollista tehdä näkyväksi se, kuinka yksilö kokee elämänsä tietyn ideologisen hegemonian alaisuudessa (Karkama 1994, 82).) Näin kapitalismi saa myös globaalin ulottuvuuden *Lahdissa*:

¹⁸ Itse asiassa Foucault'n (1980, 249) mukaan sotilaallisia menetelmiä on heijastettu laajasti teolliseen organisaatioon.

– Valmistajat kiristää tällaista pikkukauppiasta, laittavat pakkorakoon. Nuo suurkauppiat taas kiristää valmistajia. Kesko rutistaa Kiinassa hinnan niin alas, että vinosilmien on pakko tehdä puhaltimet lapsityövoimalla. Tai saattaa ne aikuisiakin käyttää, mutta silloin työnantaja pakottaa duunarit myymään toisen munuaisensa. Hinnasta neuvotellaan teräsvaijeri kaulan ympärillä. (L 79.)

”Lahti” on käynnissä ainakin yrittäjän käsityksen mukaan myös Kiinassa, jossa suurkauppiat kiristävät valmistajia, jotka taas riistävät työläisiä. Hinnat saadaan niin alhaisiksi, että vaikka yrittäjä lupautuu myymään Ranskasta maahantuomansa lämpöpuhaltimet Keskolle puoleen hintaan, ne ovat silti kolme kertaa kalliimpia kuin kiinalaiset. Puhaltimet jäävät yrittäjän käsiin, ja lopussa hän jättää ne velkojansa Kumpulaisen pihaan.

Yrittäjä kaipaakin brezhneviläisyyden selkeitä aikoja, jolloin ”pärsäsi lahjaton ihminen” ja ”ihmisessä arvostettiin muitakin ominaisuuksia kuin pronssiin valettua ahneutta” (L 79). ”Nyt kun vasemmisto oli kadonnut” hän ymmärtää sen tärkeyden:

Entisaikojen maailma oli jumissa vasemmiston ja oikeiston välissä, se pysyi paikallaan, seisoivat niillä sijoillaan. Ei ollut kehitystä, ei ollut kasvua, ei synergiaa eikä tehostamista. Ei ollut harmonisointia eikä elinkaarianalyysia. (L 80.)

Yrittäjän pohdiskeluista on luettavissa, että koska ”vasemmisto on kadonnut”, tasapaino on siis kallistunut oikeiston hallintaan ja kasvupakkoisen tehotalouden ylivaltaan. Tässäkin kohdassa parodioidaan uusliberalismin mukanaan tuomaa markkinoiden uskielistä puhetta, jolla muokataan todellisuutta haluttuun suuntaan. Seuraavassa romaanissaan *Kalavaleessa* Salminen kehittää tätä aihetta pidemmälle erityisesti Kasperin, yhden keskeisimmistä henkilöistä, suun kautta.

Kala-Ykä, konkurssiin mennyt yrittäjä, sanoo poistuneensa ”järjestäytyneestä yhteiskunnasta” ja toimivansa ”taistelukentän ulkopuolella”, missä on tilaa ”vanhan liiton miehille”. Järjestäytynyt yhteiskunta siis rinnastuu taistelukenttään, mutta sen ulkopuolella on tilaa, kunniallisuus on vain unohdettava ja ”notkea on oltava”. Ylikansallisen kapitalismin luonnetta Kala-Ykä kuvailee seuraavasti:

– [...] Isot yritykset tappaa pieniä. Ne tekee likaisen työn. Sitten tulee vielä isompi yritys ja tappaa sen ison. Ja sitten tulee vielä isompi. Aina löytyy isompi. Ja lopulta tulee ne jotka teettää työt Kiinassa tai Guatemalassa tai jossain hevon vitussa. Mikään yritys ei ole kuolematon. (L 117.)

Kala-Ykän mukaan eletään epävarmassa järjestelmässä, jossa kukaan ei ole lopullisesti turvassa. Juuri ylikansallinen kapitalismi tuottaa tämänkaltaista epävarmuutta mm. Karkaman (1998, 118) mukaan.

Mikään yritys ei ole kuolematon, ei edes pienyrittäjän näkökulmasta mahtavat S- ja K-ryhmät. Kun yrittäjä valittaa Kala-Ykälle, ettei näille suurille ketjuille enää voi mitään, koska ”[n]e on miehittäneet koko valtakunnan”, tämä ennustaa niillekin huonoa tulevaisuutta:

– Ne on pian yhtä kusessa kuin sinäkin. Ei niille riitä asiakkaita kun kansa köyhtyy vuosi vuodelta. Koko ajan tulee uusia työttömiä. Ja sitä mukaa tulee kysyntää laittomalle tavaralle, tulee uusia yrittäjiä käpykaartiin, tulee uusia kirpputoreja, uusia pimeän tavarankäppäilykaupustelijoita, tulee niitä jotka ei veroja maksele, tulee salakuljetettua röökkiä, tulee piraattituotteita, tulee venäläisiä kauppiaita, jotka myy tavarat kulmilla suoraan muovikassista. Kun ihminen joutuu työmarkkinatuolle tai harkinnanvaraiselle, niin basaaritalouden kauppiaat hieroo käsiään. Ei köyhällä ole varaa ostaa marketista muuta kuin tonnikalaa ja sitäkin harvoin. (L 118.)

Kansan köyhtyminen siis tematisoituu myös *Lahdissa*, ja se esitetään tässä Kala-Ykän visiossa kohtalokkaaksi lailliselle yhteiskuntajärjestykselle.

Romaanin kaksi tarinalinjaa risteävät, kun Marko on kuorma-auton lavalla palaamassa armeijan harjoituksesta kasarmille. Muut autot yhtä lukuun ottamatta saavuttavat sotilaskuljetuksen ja siirtyvät ohituskaistalle. Marko kertoo:

Vain yksi auto tyytyi kohtaloonsa ja jätti ohittamatta. Se oli vanha ruosteinen Hiace. Se oli isä. (L 165.)

Kohtalo on siis vääjäämätön myös tässä Salmisen romaanissa, siihen on ainakin pienyrittäjän tyytyminen markkinavoimien puristuksessa. Kaikilla ei yksinkertaisesti riitä teho ohituskaistalle. Tie on tyypillinen metafora elämän kululle tai kohtalolle, ja esimerkiksi *Ei-kuoressa* tiellä kulkemista käytetään huono-osaisten kohtalon allegoriana, heidän kohdallaan ”[m]atka taittui nopeasti, vaikka tie ei vienyt minnekään” (EK 78).

5.2.5 *Kalavale*

Kalavale rakentuu Kyösti ”Fisu-Hanski” Hannukkalan omistaman televisio-ohjelmia tuottavan yhtiön ympärille. *Kalavaleen* alaotsikko on Kansalliseepos. Nimi on siis alluusio *Kalevalaan*. Romaanissa esitetäänkin uuden Suomen sankareita, media-alan osaajia, julkkiksia ja menestyjiä. Teoksen maailmassa tärkeään asemaan nousee markkinamiesten uuskielinen puhe, joka kuulostaa hyvältä, mutta on pelkkää (kala)valetta. Kalavaleella viitataan myös romaanin päähenkilöön Fisu-Hanskiin, joka toisen keskeisen henkilöahmon Kasperin kertoman mukaan oli ”kansanrunoutta, sitä piti osata lukea” (KV 246). Ohje on pätevä paitsi romaanin henkilöahmoille myös lukijalle, joka tulee Oonan ja Hanskin tyttären Annan tavoin huijatuksi, kun Hanskin todellinen luonto paljastuu. Hanskin kerronnan luotettavuuteen onkin syytä suhtautua varauksella. Hän ei ehkä olekaan niin vieraantunut nykyajan ihanteista ja ”ravintoketjun laista”, vaan häneltä löytyy sitä häikäilemättömyyttä, mitä menestykseen tarvitaan. Kuten tässä tutkielmassa sivumennen on todettu jo aiemmin, kertojan asianosaisuus tapahtumissa ja ongelmallinen arvomaailma ovat keskeisiä kerronnan epäluotettavuuden tekijöitä (Rimmon-Kenan 1991, 128).

Hanski on tavallaan teoksen moraalinen ääni hänen ja Kasperin välisissä keskusteluissa tv-yhtiön toiminnasta. Hän tuntuu vastustavan moraalitonta talouden ehdoilla toimimista ja härskeimpiä hyötymisyrityksiä. Hän pohtiikin olevansa ”rehellisen kaupankäynnin muistomerkki, kapitalismin kuokkavieras” ja toteaa Kasperille: ”Mä en viihdy tässä ajassa.” (KV 98.) Hanskin henkilöahmossa kuvastuu myös vanhenemisen ongelma nuoruutta,

kauneutta ja (seksuaalista) kyvykkyyttä ihailevassa kulttuurissa, ja tämä voi olla yksi syy, miksi hän kritisoi nykyistä menoa:

En enää tuntenut yhtiötä omakseni, en tuntenut Kasperia, en kasvojani enkä varsinkaan kehoani. Mikä ennen oli jäntevää, oli nyt jäykkää. Mikä ennen oli jäykkää, oli nyt löysää. (KV 98.)

Romaanin lopussa Hanski siis paljastuu tarinan suurimmaksi huijariksi, vaikka aluksi vaikuttaa sisäkkönsä rouva Vihkon lisäksi ainoalta moraaliselta ja luotettavalta henkilöahmolta. Romaanin mittaan myös rouva Vihko, jota Hanski pitää rehellisyyden perikuvana, alentuu varastamaan Hanskilta (KV 201). Teoksessa siis representoidaan samantapainen henkilökohtaiseen hyötyyn pyrkivä moraaliton ihmistyyppi kuin *Ei-kuoressa*. Hanskin ja Kasperin lisäksi kolmas *Kalavaleen* keskeinen henkilöahmo on Oona, Hanskin ”tyttöystävä”, joka edustaa sekä tässä roolissaan että tv-juontajana esineellistynyttä vaihtoarvoista seksuaalisuutta. Heidän välisensä suhteet muistuttavat muutenkin taloudellista vaihtoa, kun kaikki kolme tarvitsevat toisiaan omiin päämääriinsä pyrkiessään. Kaikki kolme ovat myös romaanin kertojia, tosin Kasper vain muusta kerronnasta irrallisen oloisessa ja Hanskin todellisen luonteen lopullisesti paljastavassa (mikäli luotetaan Kasperin kerrontaan) viimeisessä luvussa. Kasperin mukaan ”Hanski saarnasi oikeudenmukaisen yhteiskunnan puolesta, mutta poltti köyhät karrelle tienatakseen isot rahat” (KV 246).

Romaanissa on keskeisessä asemassa Kasperin ideoima tosi-tv-ohjelma Auschwitz, jossa kilpaillaan vankilaolosuhteissa 200 000 euron palkinnosta. Palkinnosta kilpailevat ne kaksi, jotka viimeisinä ovat jäljellä viikoittaisten katsojaaäänestysten ja sähkötuolitaisteluiden jälkeen. Voittokin ratkaistaan sähkötuolissa: kaksikosta se voittaa, kumpi kestää suuremman sähkövirran. Tosin katsojat voivat äänestää kilpailijoille ”suojakertoimen”. Tämä lopulta ratkaiseekin voiton, ja enemmän virtaa ottanut ja terveytensä vaarantanut Herlevi jää kisassa kakkoseksi, kun katsojien suosikki on ollut Saunakukka. Romaanin diegeettisen tason tarinan lomaan upotettu Auschwitz-ohjelma voidaan tulkita allegoriaksi julmentuneesta ja epäoikeudenmukaisesta menestyskamppailusta romaanin maailmassa, jossa voitot kasaantuvat yhä harvemmillä ja enemmistö jää ilman. Katsojat, jotka päättävät kilpailijoiden menestyksestä, ovat ikään kuin ne korkeammat (markkina)voimat, jotka erottelevat

menestyjät häviäjistä romaanin maailmassa. Kontekstuaalisen tulkinnan kautta Auschwitzin allegorisuus voidaan ulottaa todelliseen yhteiskuntaan, jonka turvaverkostoa heikennetään. Todellisuuteen viitattaneen myös, kun Herlevi pohtii Auschwitzin luonnetta: ”Se joka putoo leikistä ni se kanssa putoo.” (KV 141.)

Ehkäpä tosi-tv-ohjelman, jossa tarkkailijat näkevät tarkkailtavat jatkuvasti mutta tarkkailtavat eivät koskaan näe tarkkailijoitaan, sijoittamisen juuri vankilaympäristöön voidaankin ajatella johdattavan tulkinnan paitsi nyky-yhteiskunnassa yleiseen ”heikoimman lenkin” pudottamiseen myös yhteiskunnallisiin valvontamekanismeihin (vrt. ideologiset valtiokoneistot), joita Michel Foucault kutsuu panoptisiksi. Foucault (1980, 225–236) kuvaa ja soveltaa Jeremy Benthamin kehittämää Panopticon-mallia, jossa vangit tai tarkkailtavat sijoitetaan ympyränmuotoisen rakennuksen eri sektoreihin siten, että ympyrän keskellä oleva vartija voi tarkkailla kaikkia samanaikaisesti (siis enemmän hallittuja vähemmällä määrällä hallitsijoita, mihin pyritään uusliberalistisessa kapitalismissa). Jokainen selli on kuin pieni näyttämö. Vanki ei voi nähdä vartijaa, mutta hän tietää voivansa olla valvottavana koska tahansa. Näin vanki itse vaistomaisesti omaksuu vallan ja sille alistumisen. Tällainen rakennelma automatisoi vallan ja tekee sen epäyksilölliseksi, ja siksi valta voi keventää fyysistä painostustaan ja tulla piiloisemmaksi. Foucault käyttää Panopticonia metonyyminä ja hänen mukaansa Panopticon onkin yleistettävissä oleva ”toimintamalli, jonka avulla voidaan määritellä valtasuhteet rinnan ihmisten arkielämän kanssa”. Ihmisten arki on kurinpitotoimenpiteiden, ”hienovaraisten pakkokeinojen”, läpätunkema. Panoptiset rakennelmat olivat pakkokeinojen väline porvariston muuttuessa poliittisesti hallitsevaksi yhteiskuntaluokaksi, toisin sanoen ne mahdollistivat kapitalismin synnyn (emt. 250). Samantapaista piiloisen vallankäytön ilmiötä kuvaa Sennet (2002, 7) puhuessaan uusliberalistisesta kapitalismista: ”Väitetään, että byrokratiaa purkamalla ja riskinottoa korostamalla joustavuus antaa ihmisille enemmän vapautta muovata omaa elämäänsä. Todellisuudessa uusi järjestys ei kuitenkaan vain poista vanhoja sääntöjä, vaan tuo niiden tilalle uusia valvontamekanismeja, joita on entistä vaikeampi ymmärtää.” Puhutaan siis ideologian piiloisista keinoista, joita ideologian alaisuudessa ”vapaaehtoisesti” elävät ihmiset eivät tunnista.

Uusliberalistinen markkinatalous jopa nimetään vallitsevaksi järjestelmäksi *Kalavaleen* maailmassa. Seuraavasta Kasperin repliikistä, jossa hän puolustelee alaluokan ahdinkoa hyväksi käyttävää tosi-tv-ohjelmaa, voidaan lukea kokonaisuutta heijastava upotusrakenne (*mise en abyme* -rakenne), koko teoksen tai jopa koko Salmisen tuotannon yksi pyrkimys.

– Me tehdään älykästä viihdettä, me valaistaan yhteiskunnan pimeä puoli, me kerrotaan kansalle mihin johtaa uusliberalistinen markkinatalous. (KV 45.)

Samoin kuin Auschwitzissa Kasperin mielestä, myös *Kalavaleessa* ja muissa Salmisen teoksissa näytetään yhteiskunnan pimeää puolta valaisemalla, mihin uusliberalistinen markkinatalous johtaa. Kasperin näennäinen huoli yhteiskunnallisista ongelmista kääntyy kuitenkin dialogin jatkossa päälaelleen, kun hän esittää syrjäytetyt vastuullisiksi omasta ahdingostaan:

– En mä tiennytkään, että sä olet sitä [uusliberalistista markkinataloutta] vastaan, Hanski sanoo.
– Mä olen kaikkea epäoikeudenmukaisuutta vastaan. Ja siksi me kerrotaan ihmisille mihin markkinatalous johtaa silloin kun sen ehdoilla ei suostuta toimimaan. (KV 45.)

Hyvinvointivaltion heikentyminenkin eksplikoidaan *Kalavaleessa*. Auschwitz-ohjelma on Kasperin mukaan ”sosiaalipoliittinen kannanotto”. Hän on perillä romaanin maailman epätasa-arvosta, ihmisten jakautumisesta A- ja B-luokan kansalaisiin:

– [...] Me näytetään kansalle kurjuuden ydin. Me tehdään luhistuvan hyvinvointivaltion laboratorio, B-kansan koekeittiö. (KV 62.)

Ryhmän, jota Auschwitziin valitaan, tulee muodostaa uskielisesti ilmaistuna ”sopiva psykososiaalinen kombinaatio”, eli selkokielellä sanottuna ”niiden pitää olla köyhiä, ahneita, kouluttamattomia, ja ennenkaikkea: huomattavan simppeleitä” (KV 43–44). Nämä ihmiset tekoineen siis muodostavat tuon Kasperin tarkoittaman ”yhteiskunnan pimeän puolen” ja ”kurjuuden ytimen”. Kasperin repliikkien mukaan syy näiden ihmisten huonoon

sosioekonomiseen asemaan ei kuitenkaan ole heidän kouluttamattomuudessaan tai *simppeilydessään* vaan siinä, etteivät he ole *suostuneet* toimimaan markkinatalouden ehdoilla.

Yksi uusliberalismin seuraus on demokratian kaventuminen. Tämä liittyy siihen, että uusliberalismin tavoitteisiin kuuluu poliittisen vallan kaventaminen (ks. esim. Friedman – Friedman 1982, 15–20). Tällöin valta ei suinkaan katoa vaan siirtyy poliittisilta elimiltä vahvoille talouselämän toimijoille, jolloin yksittäiset kansalaiset menettävät heillä edustuksellisessa demokratiassa olleita vaikutusmahdollisuuksia. Yksilötasollakin siirrytään monetääriseen päätösvaltaan, jossa köyhillä ei ole äänioikeutta. Kasperri eksplikoi ilmiön *Kalavaleessa*:

– Tällaista on uusi demokratia, Kasperri sanoi. – Kuluttaja äänestää lompakollaan. Ennen oli mies ja ääni, nyt on kaksi euroa ja ääni. Sillä on eniten ääniä, jolla on eniten rahaa. (KV 160.)

Mainostaminen on tärkeä osa markkinataloutta. Mainosalan työntekijöiden lisäksi markkinavoimien palvelukseen tarvitaan muutakin ”uudenlaista älymystöä”, kyvykkäitä markkinointihenkisiä ja -taitoisia, viestintään perehtyneitä, yhteistyökykyisiä, hyväkäyttöisiä ja ulospäinsuuntautuneita ihmisiä. Heitä palkkaavat mm. markkinointiyrietykset, ohjelmatoimistot, galleriat ja konsulttifirmit. Nämä ”uusintellektuellit” realisoivat, siirtävät markkinoille ja popularisoivat kulttuurin tuotteita. Tuotteille on saatava myös rahoittajien hyväksyntä, mikä ei voi olla vaikuttamatta niiden sisältöön. Kun kulttuuri alistetaan taloudelle, se menettää kriittisen ja kyseenalaistavan tehtävänsä ja viihteellistyy, jolloin kulttuurin kuluttajien määrästä tulee ratkaiseva kriteeri ja populaarisuudesta arvo sinänsä. ”Uusintellektuellit” eivät osallistu yhteiskunnalliseen arvokeskusteluun kuten perinteinen älymystö, vaan heidän tehtävänsä on sovittaa yhteen markkinavoimien etu ja kuluttajien mieltymykset. Näin ollen he alistuvat uusliberalistisen ideologian palvelukseen, vaikkakin saattavat kokea toteuttavansa itseään. (Karkama 1998, 205–208.)

Kalavaleessa Karkaman kuvauksen mukainen uusintellektuelli henkilöahmo on Hanskin omistaman tuotantoyhtiön toimitusjohtaja Kasperri. Kasperri on myös oiva esimerkki uusliberalismin ihanteesta, vain taloudellisiin päämääriin tähtäävästä ja työlleen täydellisesti

omistautuvasta homo oeconomicus -ihmistyypistä. Fisur-Hanski puhuu ”luovuuden ja rahan liitosta” kuvaillessaan Kasperia (KV 22). Kokouksessa Kasperinen esittelee ideaansa uudesta tosi-tv-ohjelmasta Hanskille. Hanski on huolissaan ohjelmaidean moraalittomuudesta, jolloin Kasperinen opettaa hänelle uusliberalistista yritysetiikkaa:

– Älä sotke moraalit tähän. Tää on liiketoimintaa, talouselämää tää on, ja talouden logiikka on omalakis. (KV 24.)

Bisnes on bisnestä, moraalilla ei ole siinä sijaa. Bisnesmaailma on *Kalavaleessa* taistelutanner kuten *Lahdissakin*. Ahneus ja brutaalisuus ruumiillistuu ennen kaikkea Kasperiin. Hanski kuvailee Kasperia, kun tämä kaavailee uutta ohjelmaa ja sen taloudellisia mahdollisuuksia:

Kasperinen pomppasi sohvasta ylös. Sen ajatukset muuttuivat raaka-ainaksi lihaksi, veri valui suupielistä. Silmät hehkuivat kylmää terästä ja loputonta pimeyttä kuin haulikonpiiput. (KV 39.)

Rinnastus sodankäynnin ja talouselämän välillä syntyy myös eräseen Kasperin repliikkiin sisältyvän alluusion kautta: ”Mä lähden kotiin laskemaan lapsia.” (KV 62.) Tässäkin romaanissa on siis epäsuora viittaus *Tuntemattomaan sotilaaseen*, tällä kertaa sen sankariin Rokkaan, joka haavoittuttuaan lähtee Lyytin luo ”laskemaan mukuloit jos hyö onkii vaikkolissäytynneet” (Linna 2000, 460). Kasperinen on ”uuden sodan” sankari taistelussa menestymisestä ja markkinaosuuksista. Ehkäpä repliikissä näkyy hänen työnsä, ”taistelun”, omistautumisensa astekin: kotona ei juuri ehdi käydä. Rokkakaan ei ole nuorinta poikaansa nähnyt kuin kerran lomalla ollessaan.

Taloudellinen liberalismi tematisoituu vahvasti *Kalavaleessa*. Jopa ’näkyttömän käden’¹⁹ idea eksplikoidaan. ”Ainoa moraalisesti hyväksyttävä asia bisneksessä on oman edun tavoittelu”, kuten Kasperinen seuraavassa lainauksessa sanoo Hanskille.

¹⁹ Adam Smithin käsite: Yhteinen hyvä saavutetaan, kun jokainen tavoittelee omaa etuaan. ’Näkyttömän käden’ edistää yhteiskunnan etuja, jotka eivät kuulu omaa etuaan tavoittelevan yksilön tavoitteisiin. Friedmanin (1982, 14) teoksessa tätä yli 200 vuotta vanhaa ajatusta sovitetaan suoraan sen kirjoittamisajankohtaan pohtimatta lainkaan muuttuneita olosuhteita, esim. raaka-aineiden ja ympäristön kestävyvyyden rajallisuutta.

– Jos sä haluat lisätä ihmisten hyvinvointia ja varallisuutta, sun täytyy pitää huoli omasta tontistasi, siitä että tää yhtiö tuottaa niin paljon rahaa kuin mahdollista. Se on sun tehtäväsi tässä maailmassa – ja mun, eiks niin. Ainoa moraalisesti hyväksyttävä asia bisneksessä on oman edun tavoittelu. Toi sun jäykkä moraalii on vain peitettyä itsekkyyttä. Sä kuvittelet että sä voit kulkea selkä suorana, vaikka sä teet karhunpalveluksia talouselämälle ja yhteiskunnan dynamiikalle, eli kaikille kansalaisille. (KV 25.)

Hanski antaa puheillaan ja kerronnallaan vaikutelman, että hän vastustaa Kasperin moraalitonta bisnesajattelua. Hän ei näytä myöskään uskovan näkymättömän käden hyvinvointia levittävään vaikutukseen. Lounastettuaan Talin golfkentän klubirakennuksessa Hanski kertoo: ”Parkkipaikalla oli kalliita autoja, vain harvalla oli niihin varaa. Markkinoiden näkymätön käsi piti omiensa puolta.” (KV 240.)

Kasperikin tiedostaa ainakin näennäisesti uusliberalistisen kapitalismin epäkohdat, mutta kokee, ettei asialle voi tehdä mitään. Toisin sanoen hän on uskonut ideologisen puheen markkinavoimien luonnollisuudesta:

– Maailma on menossa väärään suuntaan. Mutta luuletko sä, että asiat sillä paranee jos me annetaan bisneksen näivettyä. Meidän yhtiö pyrkii eturintamaan. Me parannetaan tämän planeetan elinoloja, luodaan omalta osalta hyvinvointia ympärille. (KV 238.)

Samassa kohtauksessa Kasperin vertaakin talousmaailmaa ja bisneksen tekoa luonnonlakeihin. ”Uusi laki” on hänen mukaansa syntynyt, ja se on ”ravintoketjun laki” (KV 238). Yhteiskunnan luonnollista kehitystä Kasperin kuvaava seuraavasti:

– Me mennään kohti luonnon omia lakeja. Haluat tai et. Me hylätään nämä sosiaalipoliittiset, väkisin luodut lait. Ei jää kuin alkuperäinen, ylhäältä ja alhaalta annettu kaiken kestävä laki. (KV 164.)

Kasperin ajatusmaailma heijastelee uusliberalismille tyypillistä sosiaalidarvinismia, jossa sovelletaan näkemyksiä evoluutiosta ja luonnonvalinnasta ihmisten luomaan yhteiskuntaan.

Tällöin myös ihmisten yhteisö nähdään olemassaolon taistelukenttänä, jossa vahvat yksilöt raivaavat heikot tieltään. Uusliberalismissa tämä sosiaalidarvinistinen ajattelutapa syrjäyttää myötätuntoon, oikeudenmukaisuuteen ja toisten kunnioitukseen perustuvat inhimilliset siteet. (Giroux 2004, 52; vrt. Jokisalo 1998–2000²⁰.) *Kalavaleen* kontekstuaalisen tulkinnan kannalta on erityisen mielenkiintoista, että Giroux'n (2004, 52–53, 134) mukaan mm. oman edun tavoitteluun ja toisten heikkouksien hyväksi käyttämiseen perustuvalla tosi-tv:llä on merkittävä rooli sosiaalidarvinismin representoimisessa ja levittämässä uusliberalistisessa yhteiskunnassa (vrt. Auschwitz *Kalavaleessa*). Hän puhuu tässä yhteydessä, kuten Kasperikin jäljempänä tässä luvussa lainatussa katkelmassa, ”voittaja vie kaiken -yhteiskunnasta”.

Tämän uuden lain, ”ravintoketjun lain”, lisäksi ”[u]usi kielikin on syntynyt”, kuten Hanski sanoo. Uuden kielen hallitseminen on tärkeää uuden lain vallitessa. Kasperin itse määrittelee menestyksen edellytyksiä: ”Täällä pärjää ne, jotka osaa kommunikoida, jotka osaa käsitteellistää ympäröivän maailman ja myydä sen eteenpäin kohtuullisella voitolla, tai kohtuuttomalla.” (KV 24.) Uuskielessä tärkeää ei ole mitä tarkoittaa vaan mitä sanoo. Kielen tarkoitus onkin peittää tosiasiat näkyvistä ja saada (omat) toimet näyttämään perustelluilta, jos ei muuten niin ”kokonaisekonomisesti” ajatellen. Kasperin opastaa Hanskiakin talousmaailman uusikielen saloihin:

– Älä puhu rahasta, Kasperin sanoi. – Se kuulostaa rahvaanomaiselta, se kuulostaa kuin kuola valuisi ahneen suupielistä. Jos sulla on tarvetta puhua asiasta jonkun kanssa, niin sano että Auschwitzin hinnoittelurakenne on kokonaisekonomisesti profiloitu. (KV 96.)

Tämän ”uuden kielen” käyttö lisää Kasperin yhteiskunnallisten analyysien parodisuutta. Ne ovat muutenkin tulkittavissa parodioiksi hänen esittämänsä uusliberalistisen ajattelun yliampuveden takia: esimerkiksi markkinatalouden tuottaman kilpailun hän esittää biologisen kehityksen vääjäämättömäksi lopputulokseksi (vrt. reifikaatio).

²⁰ Jokisalo tosin esittelee sosiaalidarvinismin soveltamista rotuhygieneiateorioissa, mutta määritelmä on pätevä myös uusliberalismin yhteydessä.

Uuden kielen merkitys uusliberalistiselle ideologialle korostuu, kun Herlevi vertaa markkinataloutta natsismiin ja neuvostoliittolaiseen kommunismiin. Hänen mielestään ”se [markkinatalous] on ihan samanlaista kuin näitä kaks muutakin aatetta”. Kun toinen kilpailija Saunakukka kysyy, kuinka niin aatteet ovat samanlaisia, Herlevi selittää:

– Köyhä kansa ei ymmärrä herrojen kieltä. Ne pystyy valehtelee mitä vaan. (KV 202.)

Romaanin kokonaisuutta vasten on helppo tulkita allegorisesti seuraava lainaus, jossa Hanskin havaitsemat rikotut ja hajonneet pullot saavat inhimillisiä ominaisuuksia personifikaation kautta. Siten niiden voidaan ymmärtää symboloivan ihmisiä ja erityisesti alaluokan mahdollisuuksia, kun uusi kieli ei ole heidän hallussaan. Rikkinäisiltä pulloilta ”jäi tuleva tekemättä”, koska ”[k]ohtalo niillä oli, mutta ei kieltä”. Lainaus on myös oiva esimerkki runollisesta tyylistä personifikaatioineen, jota Salminen teoksissaan paljon käyttää. Tämä Hanskin kertoma kappale on erityisen korosteisessa asemassa, koska se on koko romaanin ensimmäinen:

Rikotut pullot eivät hajonneista poikenneet. Sirpaleet makasivat mykkinä bussipysäkin katoksen alla. Kohtalo niillä oli, mutta ei kieltä. Siksi niiltä jäi mennyt selittämättä, siksi niiltä jäi tuleva tekemättä. (KV 7.)

”Rikkoutuminen” ei kuitenkaan ole vain alemman luokan ihmisten kohtalo. Uusi kieli ja uusi aika eivät ole myöskään omistavaan luokkaan kuuluvan Hanskin hallussa, ainakaan hänen omasta mielestään. Tämä tulkinta selkenee, kun Hanski käyttää samaa sirpaleiden kielikuvaa toisenkin kerran: ”En viihtynyt sirpaleiden keskellä. Halusin jo pois tästä rikottujen ja hajonneiden sekamelskasta.” (KV 144.)

Teoksesta löytyy analogioita *Ei-kuoren* kanssa muutenkin kuin tematiikan tai teesin tasolla. Yksi samankaltainen tilannemotiivi liittyy *Ei-kuoressa* vahvasti tematiosituvaan hyödyn tavoitteluun. Hanski miettii Oonan motiiveja suuseksin tarjoamiseen: ”Miksi se halusi imeä minua Tarvontieellä? En tiedä. Yrittikö se hyötyä jotain?” (KV 48.) *Ei-kuoressa* hiukan vastaavasti Stig Johansson pohdiskelee asunnonvälittäjästä: ”Haluaako se hyödyn pillustaan?”

(EK 114.) Sekä *Ei-kuoressa* että *Kalavaleessa* esiintyy alaluokkainen sisaruspari. Alluusioina *Ei-kuoreen* voidaan pitää seuraavaa Oonan siskon Mintun kysymystä Oonalta: ”Mitä mä siitä hyödyn, et sulla menee hyvin ja fyrkkaa tulee?” (KV 89.) *Ei-kuoressahan* Urkki kysyy samoin ”[m]itä mä siitä hyödyn”, kun hänen veljensä Seppo kehottaa häntä pysäyttämään edellä ajavan auton, koska hevosen jalat ovat pudonneet auton vetämän hevostaunon lattian läpi (EK 7). Samassa kohtauksessa on toinenkin alluusio *Ei-kuoreen*. Minttu vaatii rahaa Oonalta, kun Oona pyytää tätä ajattelemaan etuaan ja olemaan aiheuttamatta hänelle ”mitään ylimäärästä trabelii”. Oona kommentoi Mintun vaatimusta:

- Voi vittu mikä sika sä oot.
- Sä oot sian sisko. (KV 90.)

Ei-kuoressa Seppo ja Urkki käyvät lähes saman keskustelun:

- Sä olet sika, minä [Urkki] sanoin.
- Sä olet sian veli. (EK 14.)

Sen lisäksi, että korostetaan sisarusparien sosioekonomisen aseman ja käyttäytymiskoodien samankaltaisuutta romaanien maailmoissa, alluusioilla voidaan ajatella aktivoitavan *Kalavaleen* maailmaan *Ei-kuoren* tematiikan kenties keskeisin piirre, se että romaanin maailmassa kaikki pyrkivät hyötymään toisistaan. Vanhakaan ihminen ei ole *Kalavaleessa* hyödytön, kuten ei *Ei-kuoressakaan*. Ei ainakaan Hanski omien puheidensa mukaan. Kun Kaspero kertoo Hanskille, että Oonalla on toinen mies, Hanski vastaa:

- Kyllä mä sen tiedän, minä sanoin. – Mä tiedän kaiken. Vaikka mä olen vanha, mä en ole hyödytön. Mua voidaan käyttää hyväksi. (KV 144.)

Oona onkin Hanskin kanssa selvästi rahan takia, vaikka välillä uskotteleekin itselleen toisin:

- Mua oksettaa Hanskin kyrpä, mut silti mä lutkutan sitä. Pakko mun on. Eikä ainoostaan pakko. Mä haluan olla Hanskille hyvä. Onhan seki mulle. (KV 10.)

Selkeämmin rahojen perässä oleminen tulee ilmi, kun Oonan todellinen rakkaus Jami vaatii Oonaa lopettamaan suhteensa Hanskiin. Oona sanoo:

– Ei tää kauan jatku. Hanski on valittanu, et sen vasen hanska puutuu. Se on sen merkki et pumppu tilttaa ihan millon vaan. (KV 109.)

Myöhemmin Hanski sitten lupaakin Oonalle puolet perinnöstään. Tämän johdosta Oona suostuu muuttamaan Hanskin luo. Vaikka vaikuttaa siltä, että Oona käyttää Hanskia hyväkseen, totuus paljastuu toisenlaiseksi, kun Hanskin perintöä jaetaan. Hanski pettää lupauksensa ja Oona jätetään nuolemaan näppejään. Hanskin tytär Anna taas alkaa itkeä, kun hänelle selviää, että Kasperin perii puolet tuotantoyhtiön osakkeista, jonka jälkeen tällä on enemmistö osakkeista (KV 244–245). Biologia ja liiketoiminta kohtaavat toisensa jälleen, kun Kasperin pohtii perinnönjaon jälkeen:

Oona ei tuntenut Hanskia. Ei panemalla ihmiseen tutustu. Siihen tarvitaan liiketoimintaa. (KV 245.)

Ihmisten todellinen luonto siis paljastuu liiketoiminnassa, selviytymistaistelussa jossa luonnonlait vallitsevat.

Raha on tärkeintä *Kalavaleen* maailmassa, ja ihmissuhteetkin ovat kauppatavaraa. Hanskin seuraavassa lainatussa katkelmassa mainitsema Hyvärinen on upporikas sijoittaja, jota Hanski kuvailee sanomalla: ”Rahaa se teki koko ajan, mutta oikeaa työtä ei milloinkaan.” (KV 31.) Rahan tärkeys korostuu *Kalavaleessa* samaan tapaan kuin *Ei-kuoressa*, kun talous rinnastetaan uskontoon. Varakas Hyvärinen on saavuttanut Jumalaan rinnastettavan aseman Hanskin paradisisessa kerronnassa. Parodian tuntua lisää Hyvärisen ystävän hankalahko titteli, jonka vuoksi Hanski yleensä nimeääkin tämän vain Applicationsiksi (esim. KV 81):

Oikea ja väärä oli korvattu ykkösellä ja nollalla, laki oli korvattu penaltylla, Hyvärinen oli valtakunta ja voima ja kunnia, iankaikkisesti. Isän oikealla puolella istui Senior Manager Enterprise Applications. (KV 183.)

Auschwitzin ohjelmaformaatissa ”voittaja vie kaiken” kuten romaanin maailman ”turnajaistaloudessa” muutenkin. Kaspero kertoo Hanskille, että ohjelmasta pudonneet eivät saa mitään, eivät edes avustajanpalkkioita. Heidät ”lempataan studiosta ulos hyvästejä sanomatta”. Hanski kyseenalaistaa Kasperin idean:

- Miksi me ollaan niin tylyjä?
- Koska maailma on. Ei me muunlaista [ohjelmaa] voida tehdä. Me ollaan osa tätä maailmaa. Eiks niin. Me eletään turnajaistaloudessa.
- Mitä se tarkoittaa?
- Voittaja vie kaiken. (KV 60.)

Aiemmin Kaspero on sanonut Hanskille tämän epäillessä ohjelmaidean olevan liian julma: ”Tottakai se [ihmisten kiduttaminen ja nöyryyttäminen tv:ssä] on liian julmaa, mutta se on tasan yhtä julmaa kuin tää maailma. Me heijastetaan todellisuutta, tuodaan se kiteytettynä koteihin.” (KV 37.) Ohjelmassa *heijastetaan todellisuutta*, se on siis romaanin maailman reflektio. Romaanin maailma taas on tulkittavissa todellisen maailman reflektioksi.

Luokkiin jakautunut maailma näyttäytyy, kun on tarkoitus, että köyhät pelleilevät tv:ssä. Siihen he suostuvat, koska ”[n]e haluaa julkisuutta kun ne luulee että sillä tavalla ne pääsee veike slummista” (KV 44). Rikkaat taas katsovat köyhien tarjoamaa sirkushuvia. Kaspero selittää Hanskille:

- [...] Vankien pitää olla psykografiselta ja demografiselta statukseltaan alemmaa kastia. Sillä tavalla me varmistetaan katsojiksi halutuin segmentti, ylempi sosioekonominen ryhmä. (KV 79.)

Kalavaleen teesinä on ennen kaikkea uusliberalismin tuottama eriarvoistuminen seurauksineen ja jatkuva taistelu, jonka talousjärjestelmä tuottaa. *Kalavaleen*, samoin kuin *Paskateorian*, maailmassa representoituva median viihteellistyminen on sen seurausta, että taloudellisen voiton maksimointi on noussut median (ja muidenkin alojen) toiminnan ainoaksi kriteeriksi. Toisaalta viihteellistynyt media myös osallistuu uusliberalismin ideologian levittämiseen (vrt. *Paskateorian* Kaarakainen: ”Yhteiskunta on mennyt semmoiseksi, että

kukaan ei saa tietää mitään, eikä viihde saa loppua kesken”; ks. Karkama 1998, 205–208). *Paskateorian* mediakriittisyys kohdistuu ennen kaikkea keltaiseen lehdistöön, kun taas *Kalavaleessa* liikutaan lähinnä televisioviihteen alueella. *Kalavaleessa* tematisoituu lisäksi television ja keltaisen lehdistön symbioosi, jossa televisiokanavan kanssa samaan yhtiöön kuuluva lehti pyrkii mainostamaan tv-ohjelmia ”uutisissaan”. Romaanissa tätä liittoa edustavat reaali maailmassakin samaan konserniin kuuluvat Nelonen ja Ilta-Sanomat:

Lähes joka päivä Kasper i istui palaverissa Nelosen markkinointiosaston kanssa. Välillä se kävi Ilta-Sanomien markkinoinnissa.

- Mitä ne sano i, minä kysyin.
- Sovittiin miten aloitetaan.
- Miten?
- Ne alkaa kauhistella Auschwitzia.
- Kauhistella?
- Kauhistelu on tehokasta markkinointia.
- Vai niin, minä sanoin. – Mistä sä tiedät jo nyt, että ne kauhistelee? Voiko markkinointi päättää mitä toimitus kirjoittaa?
- Totta kai. Ei siinä oo mitään ristiriitaa. Toimitus haluaa kirjoittaa siitä mikä on yrityksen menestyksen ja omien työpaikkojen säilymisen kannalta välttämätöntä. Eiks niin. (KV 97–98.)

Paskateoriassa vahvasti tematisoitunut yhteiskunnan raaistuminen ja väkivaltaistuminen representoidaan myös *Kalavaleessa*. Auschwitz saa sadistisia piirteitä, jotka kiehtovat katsojia. Luokkataistelu taas ruumiillistuu, kun vääryyttä kokenut ja pääpottia kiristämällä vaatinut Herlevi puukottaa Hanskin kuoliaaksi. Väkivalta on tässä ”uuden lain” maailmassa aivan normaalia, ainakin kun se esitetään uudella kielellä. Kasper i käsitteellistää puukotusta seuraavasti:

Ensi alkuun Herlevin teko tuntui vain raa’alta kostolta, mutta kun mä vähän aikaa olin asiaa miettinyt, mä panin koko jutun uusiin puihin, hahmotin sen toisella tavalla: siinä ei ollut väkivallasta kyse, se oli vain kahden ihmisen intentionaalisten toimintalinjojen risteäminen. (KV 243.)

Kalavaleessa näytetään, millaiseen yhteiskuntaan uusliberalistinen kapitalismi johtaa ja millaisia yksilöitä se tuottaa. Sen lisäksi romaanissa parodioidaan median toimintaa ja sisältöä sekä bisnesmaailman uuskieltä, moraalittomuutta ja julmuutta. Nämä ilmiöt ovat selvästi yhteydessä uusliberalistiseen kapitalismiin, ja tämä yhteys eksplikoidaankin romaanissa monta kertaa. Teoksen synkeä maailman- ja tulevaisuudenkuva kiteytyy Hanskin repliikissä: ”[M]aailma ei sillä parane, että valheet muuttuu digitaalisiksi.” (KV 125.)

6 PÄÄTÄNTÄ

6.1 Yhteenveto

Ei-kuoren henkilöt ovat jakautuneet markkinatalouden voittajiin ja häviäjiin, niihin joilla on pääomaa ja niihin joilla ei ole. *Ei-kuoressa* ei tunnu löytyvän yhteistä maailmaa ja henkilöiden välistä kommunikaatiota. Arki on ottanut taksikuskieljekset ja heidän äitinsä liian tiukkaan puristukseen. Romaanin deterministisessä maailmassa paremman taloudellisen toimeentulon tavoittelu ei onnistu, mikäli moraalilla on liian korkealla.

Moraali ja yhteisöllisyys jäävät teoksessa henkilökohtaisen, useimmiten taloudellisen hyödyn tavoittelun jalkoihin. Yksilöllisen hyödyn tavoittelu on individualismia korostavan uusliberalistisen ideologian keskeinen arvo. Niinikään selkeästi teoksesta esiin nousevat rahan itseisarvoistuminen ja ihmissuhteiden tavaramuotoistuminen ovat lähteinä käyttämieni kriittisten kulttuurintutkijoiden mukaan havaittavissa uusliberalistisen kapitalismin todellisuudessaakin. Heidän mukaansa tällaiset arvot ja ilmiöt ovat seurausta ihmisen määrittelemisestä vain taloudellisia motivaatioita seuraavaksi yksilökeskeiseksi hyödyntäjäksi. Yhteiskuntaamme tulisi arvioida myös sen mukaan, millaista ihmistyyppiä se suosii ja tuottaa.

Ojasen (1999, 38) mukaan ilman yhteiskunnan turvaa markkinatalous ajautuisi kaaokseen, kaikkien sotaan kaikkia vastaan, mitä se ei kestäisi. Salmisen romaaneissa tematisoituu yhteiskunnan tarjoaman suojan heikentäminen ja siitä seuraava koveneva taistelu selviytymisestä ja menestymisestä. *Kalavaleessa*, *Lahdissa* ja *Paskateoriassa* menestymisestä tulee kirjaimellisesti jopa elämän ja kuoleman kysymys.

Arto Salmisen romaaneissa nostetaan esille yhteiskunnassa marginaaliin jääviä ihmisiä: pakolaisia, köyhiä, prostituoituja, päihderiippuvaisia, vanhuksia. Tietyntyyppisten henkilöiden kuvaaminen ja aiheiden valinta on jo osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun. Lisäksi Salmisen teoksista on konstruoitavissa teemoja, jotka ovat olleet viime aikoina esillä

kriittisessä kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksessa. Kun nämä todellisuuden ilmiöt otetaan tulkintakontekstiksi ja hermeneuttisen tulkinnan uudeksi lähtökohdaksi, painopiste siirtyy tulkitsevasta selittävään aspektiin ja lähestytään tekstin mieltä. Salmisen romaanit tematisoivat nykyaikaista kapitalistista yhteiskuntaa ja siinä elämisen haasteita. Ne sekä kuvaavat että parodioivat yhteiskunnan tilaa ja siinä vallitsevia markkinamekanismeja ja arvoja. Salmisen tuotannolle on leimallista kapitalismin suora representoiminen kärjistyksineen. Uusliberalistista ideologiaa kyseenalaistavaan kokonaistulkintaan johdattavat mm. valtaideologisten, hegemonianmukaisten diskurssien ironinen ja parodinen kuvaaminen sekä teosten yhteiskuntien dystooppisuus. Salmisen romaanit sisältävät kyllä paljon suoriakin vastahegemonisia aineksia, eritoten suorissa esityksissä.

Analyysini nojalla näyttää selvältä, että Salmisen romaaneissa kritisoidaan uusliberalistista kapitalismia. *Turvapaikkaa* lukuun ottamatta sen aiheuttamat epäkohdat nousevat myös teosten keskeisimmäksi tematiikaksi. Romaaneissa näytetään, mihin uusliberalistinen kapitalismi voi johtaa ellei jo ole johtanut: Niiden eriarvoistuneissa yhteiskunnissa vallitsee ”sotatila”, sosiaalidarvinistinen selviytymistaistelu. Väestön kurjistuminen horjuttaa yhteiskuntarauhaa ja moraalialia sekä aiheuttaa lisääntyvää väkivaltaisuutta. Köyhyyskulttuuri näyttää pesiytyneen teosten yhteiskuntiin, eikä köyhäksi syntyneellä teosten deterministisissä maailmoissa juuri ole sosiaalisen nousun mahdollisuutta. Taloudellisen hyödyn haalimisesta on tullut kaikkea henkilöahmojen toimintaa ohjaava arvo, ja markkinaistuminen ja reifikaatio ovat aiheuttaneet myös ihmissuhteiden muuttumisen tavaramuotoisiksi.

Kirjallisuus sekä kuvaa että tuottaa modernia maailmaa. Nykyaikainen kirjallisuus antaa modernisaatiolle merkityksiä ja tulkitsee modernisaation tuottamia haasteita yksilöiden elämässä. Kirjallisuuden tehtävä ei ole antaa valmiita vastauksia näihin haasteisiin vaan pikemminkin esittää kysymyksiä ja tematisoida haasteet niin, että lukijan on pakko ottaa niihin itse kantaa. (Karkama 1994, 15.) Ojanen (1999, 88) huomauttaa, että hyvinvointiyhteiskunnan purkaminen saattaa johtaa pahoinvointiyhteiskuntaan. Arto Salmisen tuotannon keskeinen teesi on juuri tällainen. Salmisen romaanit siis osallistuvat Karkaman peräämään yhteiskunnalliseen arvokeskusteluun. Kirjallisuus on dialogisessa suhteessa sekä

omaan traditioonsa että muihin kulttuurisiin diskursseihin. Karkaman (1994, 11) tavoin tässä tutkielmassa ymmärretään kulttuuri – siis kirjallisuuskin – yhteiskunnan sisäiseksi puheeksi, jonka piirissä keskustellaan siitä, mitä oikeastaan tapahtuu, miten kaikki pitäisi käsittää ja mikä on oikea tie eteenpäin.

6.2 Lopuksi

Tässä tutkielmassa on tulkittu tekstin aineksia voimakkaasti samaan suuntaan, sovitettu niitä itsepintaisesti uusliberalismin kontekstiin. Vaikka valitsemani tulkintakonteksti on perusteltu ja mielestäni teosten ymmärtämisen kannalta kaikkein relevantein, se ei suinkaan ole ainoa mahdollinen. Toisessa temaattisessa kehyksessä tulokset olisivat luonnollisesti toisenlaisia. Muuhunkin kuin uusliberalistisen kapitalismin tematiikkaan olisi Salmisen tuotannossa mahdollista ja myös suotavaa kiinnittää huomiota. Yksi mahdollinen tarkastelun lähtökohta on sukupuoli ja sen kuvaaminen näissä romaaneissa. Jotkut kriitikot ovatkin nostaneet esiin naiskuvan kapeuden Salmisen tuotannossa. Yhtä kiinnostavaa olisi tutkia teosten mieskuvaa. Nämä molemmat liittyvät mielestäni myös tämän tutkielman tulkintakontekstiin. Naiskuva liittyy tähän tutkielmaan ainakin sikäli, että sukupuoliset suhteet muistuttavat romaaneissa kulutussuhteita ja erityisesti naiset esineitä. Teoksista välittyvällä mieskuvalla taas lienee tekemistä tässä työssä käsitellyn tavoiterationaalisuuden kanssa: henkilöhahmojen toimintaa ohjaa ”miehiseksi” mielletävä päämäärä taloudellisesta menestymisestä, millä hinnalla hyvänsä.

On huomioitava, että tämänkaltaisessa teoksia tulkitsevassa työssä tulkitsijan rooli on suuri, vaikka tulkinnat kumpuaisivatkin itse tekstistä. Tämä selittää osaltaan tässä työssä esitettyjen tekstikatkelmien suuren määrän: olen halunnut osoittaa, että väitteeni perustuvat tekstin elementteihin. Toinen, vähemmän tietoinen syy lainausten paljouteen on Salmisen tekstin humoristisuus ja kielellinen taidokkuus, joita en ole malttanut olla tuomatta tällä tavoin esiin. Tämä kielen taso olisi kiinnostava tutkimusaihe, jota tämän tutkielman puitteissa oli mahdollista vain sivuta. Salmisen omalaatuinen tyyli rakentuu ennen kaikkea mustan

huumorin ja tiheän, latautuneen kielen varaan. Kielen tasolla kiinnostavia piirteitä ovat hänen tylyn ja ytimekkään kerronnan lomassa viljelemänsä kauniin runolliset kielikuvat, jotka useimmiten liittyvät tematiikan kanssa analogisen maiseman kuvaukseen. Personifikaation sisältävät metaforat ovat ymmärrettävissä myös allegorioiksi, ja usein ne tukevatkin teosten tematiikkaa. Salmisen romaanien kielessä on myös aforistisia aineksia. Aforisminomaisia, merkitykseltään yleisinhimillisiksi laajentuvia lausahduksia kuullaan niin suorissa esityksissä kuin kerronnan lomassakin. Nämä kielikuvat ja aforismit tunkeutuvat myös ensimmäisen persoonan kerronnan läpi, ikään kuin kaikuina poissaolevan ekstrapadiegeettisen kertojan äänestä.

Kun kirjoitin tätä tutkielmaa, minulla ei käynyt mielessäkään, että se kattaisi Salmisen koko romaanituotannon. Pikemminkin tarkoitus oli tehdä katsaus mittavammaksi ja maineikkaammaksi kasvavan kirjailijanuran tähänastisten romaanien tematiikkaan. Valitettavasti kirjailija Arto Salminen kuitenkin kuoli ennen kuin tämä työ ehti tarkastukseen. Jotkut käyttämäni aikamuodot voivat muuttuneen tilanteen valossa vaikuttaa oudoilta, mutta en halunnut niitä jälkiviisaasti muuttaakaan.

Kirjailijan kuoleman jälkeenkin soisi lukijoiden ja tutkijoiden tarttuvan romaaneihin, jotka ovat rohkeasti kanta-aottavia – ”[k]ai täällä joku on kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista?”

LÄHTEET

Kohdetekstit

EK = SALMINEN, ARTO 2003: *Ei-kuori*. Helsinki: WSOY.

KV = SALMINEN, ARTO 2005: *Kalavale*. Helsinki: WSOY.

L = SALMINEN, ARTO 2004: *Lahti*. Helsinki: WSOY.

PT = SALMINEN, ARTO 2001: *Paskateoria*. Helsinki: WSOY.

TP = SALMINEN, ARTO 1995: *Turvapaikka*. Helsinki: Otava.

V = SALMINEN, ARTO 1998: *Varasto*. Helsinki: WSOY.

Painetut lähteet

ALTHUSSER, LOUIS 1984 (1976): *Ideologiset valtiokoneistot*. Suom. Leevi Lehto ja Hannu Sivenius. Tampere: Vastapaino.

BAHTIN, MIHAIL 2002 (1965): *François Rabelais. Keskiajan ja renessanssin nauru*. Suom. Tapani Laine ja Paula Nieminen. Helsinki: Like.

BERCUSSO, BRIAN – DEAKIN, SIMON – KOISTINEN, PERTTI & AL. 1996: *Manifesti sosiaalisesta Euroopasta*. Suom. Ulla Kujanpää. Helsinki: Stakes.

CHOMSKY, NOAM 2000 (1999): *Hinnalla millä hyvänsä. Uusliberalismi ja globaali kuri.* Suom. Juha Ahokas. Helsinki: Like.

FOUCAULT, MICHEL 1980 (1975): *Tarkkailla ja rangaista.* Suom. Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.

FRIEDMAN, MILTON – FRIEDMAN, ROSE 1982 (1980): *Vapaus valita.* Suom. Heikki Lempiäinen ja Jyrki Vesikansa. Helsinki: Otava.

GIROUX, HENRY A. 2004: *The Terror of Neoliberalism. Authoritarianism and the Eclipse of Democracy.* Boulder: Paradigm Publishers.

HAAPALA, ARTO 1991: Teko, teos, tulkinta. *Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen.* Toim. Arto Haapala. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

HEIKKINEN, VESA 1999: *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä.* Helsinki: SKS.

HOSIAISLUOMA, YRJÖ 2003: *Kirjallisuuden sanakirja.* Helsinki: WSOY.

KARKAMA, PERTTI 1994: *Kirjallisuus ja nykyaika.* Helsinki: SKS.

KARKAMA, PERTTI 1998: *Kulttuuri ja demokratia.* Helsinki: SKS.

Kirjallisuus yhteiskunnassa, yhteiskunta kirjallisuudessa. Tutkimuksia kirjallisuuden sosiologiasta ja sosiaalihistoriasta 1988: Toim. Erkki Sevänen ja Raisa Simola. Joensuu: Joensuun yliopiston monistuskeskus.

KÄKELÄ-PUUMALA, TIINA 2001: Persoona, funktio, teksti – henkilöhahmojen tutkimuksesta. *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Outi Alanko ja Tiina Käkelä-Puumala. Helsinki: SKS.

LINNA, VÄINÖ 2000 (1954): *Kootut teokset II. Tuntematon sotilas*. Helsinki: WSOY.

MARX, KARL – ENGELS, FRIEDRICH 1998 (1848): *Kommunistinen manifesti*. Suom. vuoden 1890 painoksen pohjalta Juha Koivisto, Markku Mäki ja Timo Uusitupa. Tampere: Vastapaino.

OESCH, ERNA 1991: Yksi ja monta maailmaa: todellisuus kirjallisuudenfilosofian ongelmana. *Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen*. Toim. Arto Haapala. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

OJAJÄRVI, JUSSI 1999: ”The Real Thing” – Minuuden ja markkinoiden dialogi. *Laulujen lumossa*. Toim. Yrjö Hosiaisuusluoma. Tampere: Tampere University Press.

OJANEN, EERO 1999: *Hyvyyden yhteiskunta*. Helsinki: Kirjapaja.

PALM, SANTTU 2005: Suomalaiset ostavat turvaa kotiensa ympärille enemmän kuin koskaan aiemmin. *Aamulehti* 10.9.2005.

RANTALA, VEIKKO 1991: Tulkinnan kognitiiviset rajoitukset. *Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen*. Toim. Arto Haapala. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1991 (1983): *Kertomuksen poetiikka*. Suom. Auli Viikari. Helsinki: SKS.

SENNET, RICHARD 2002 (1999): *Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Suom. Eine ja David Kivinen. Tampere: Vastapaino.

SEVÄNEN, ERKKI 1988: Kirjallisuudentutkimus sosiaalitieteenä. Siegfried J. Schmidtin ”empiirisen kirjallisuustieteen paradigman” arviointia. *Kirjallisuus yhteiskunnassa, yhteiskunta kirjallisuudessa. Tutkimuksia kirjallisuuden sosiologiasta ja sosiaalhistoriasta.* Toim. Erkki Sevänen ja Raisa Simola. Joensuu: Joensuun yliopiston monistuskampus.

SILTALA, JUHA 1999: Tunteet maailmantaloudessa. *Tunteiden sosiologiaa II – Historiaa ja säätelyä.* Toim. Sari Näre. Helsinki: SKS.

SOIKKELI, MARKKU 2000: Arto Salminen. *Kotimaisia nykykertoja 3.* Toim. Kari-Otso Nevaluoma. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.

SUOMELA, SUSANNA 2001: Teemasta ja sen tutkimuksesta. *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä.* Toim. Outi Alanko ja Tiina Käkelä-Puumala. Helsinki: SKS.

TAMMI, PEKKA 1991: Sokkelossa. Kerrottu ja kerronta Vartion novellissa Marjapaikka. *Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen.* Toim. Arto Haapala. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

USPENSKI, BORIS 1991 (1970). *Komposition poetiikka.* Suom. Marja-Leena Vainionpää-Palmgren. Helsinki: Orient Express.

VARTO, JUHA 1991: Mitä hermeneutiikka on?. *Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen.* Toim. Arto Haapala. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

WILLIAMS, RAYMOND 1976: *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society.* London: Groom Helm Ltd.

Painamattomat lähteet:

JOKISALO, JOUKO 1998–2000: Sosiaalidarvinismi. *Suvaitsevaisuus Länsi-Euroopassa*.

URL: <http://www.lyseo.edu.ouka.fi/suvaitsevaisuus/historia/modraku/sosdar.html>

KAUHANEN, MERJA 2005: *Työssäkäynnin ja taloudellisen syrjäytymisen dynamiikka*.

Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 2005. Tieto haettu 5.10.2005.

http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/06_tutkimus/tpt276.pdf

KORPELA, JUKKA 2002: *Pienehkö sivistyssanakirja*. Tieto haettu 20.10.2005.

URL: <http://www.cs.tut.fi/~jkorpela/siv/index.html>

OJAJÄRVI, JUSSI 2000: *Isä, poika ja kapitalismin henki – subjektin ja markkinoiden voimat Kjell Westön Leijoissa Helsingin yllä*. Suomen kirjallisuuden lisensiaatintutkimus, Tampereen yliopisto.

Rikkaat rikastuivat 1990-luvun lopulla. STT. Tieto haettu 8.6.2005.

URL: <http://www.helsinginsanomat.fi/tuoreet/artikkeli/1101979835314>

Tulevaisuus: *Hyvinvointivaltio*, osa 4/4. Tv-sarja. Tuotanto YLE Kulttuuri/Tiede. Esitetty 21.10.2005.

Uudistettu poliisilaki astui voimaan. YLE24, STT. Tieto haettu 21.7.05.

<http://www.yle.fi/uutiset/kotimaa/oikea/id14879.html>